

iktisat dergisi

AYLIK DERGİ

ARALIK 1990 • SAYI: 310 • 5000 TL

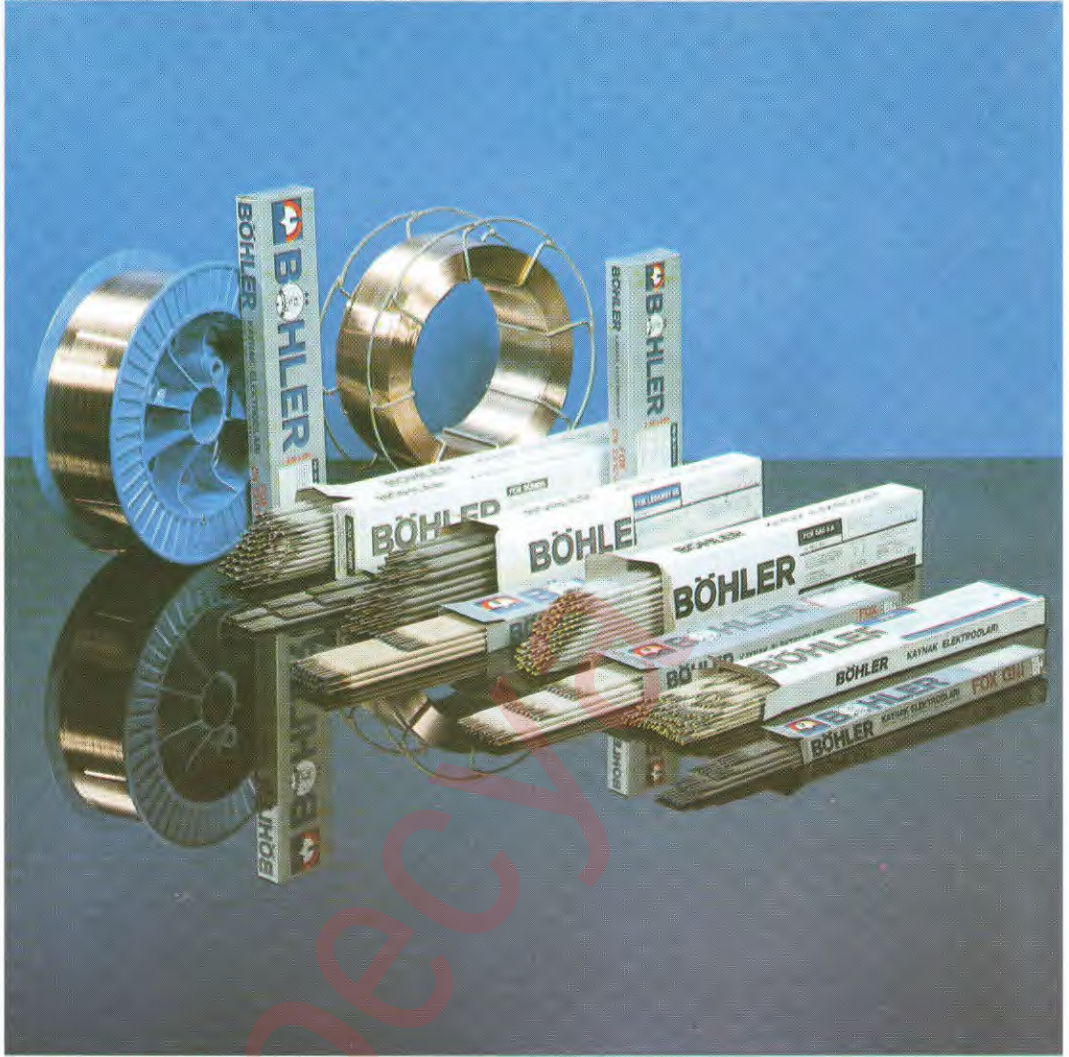
Lâiklik ve İslam

Muhammed Arkun • Dursun Arıkboğa • Toktamış Ateş • Aydın Aybay
Pierre Blanchet • Nedim Dikmen • Binnaz Gökçek • Tarık Günersel
Hüseyin Hatemi • Ülkü Karaosmanoğlu • Coşkun Özdemir • Şule Perinçek
Cemal Şener • Tülin Tınaz Tankut • Gül G. Turan • Ceyhun Ünal
Turan Yay • Yavuz Yıldız

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANİDİR

Kaynakta “Usta”nın imzası.

BÖHLER, Kaynak Çubukları, Elektrodları San. ve Tic. A.Ş.

Fabrika:

Yakacık Cad. No:134 Kartal - İstanbul
Tel : 387 18 80 (10 Hat)
Fax : 353 58 53
Telex: 36 570 gehö tr

Pazarlama ve Satış: GEDİK PAZARLAMA A.Ş.

Necatibey Cad..Ali Paşa Döğirmen Sok.
No: 24 80030 Tophane-İstanbul
Tel : 151 60 06 (4 Hat) - 145 70 71 (3 Hat)
Fax : 145 11 91 Telex: 24064 htrp tr.

GEDİK PAZARLAMA A.Ş. BİR GEDİK HOLDİNG KURULUŞUDUR.

İktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı : 310

Sahibi:

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
VEYSEL ÇARIKCIOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni

UFUK ARAS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

NAIL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BİRMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
ESİN KUYLULU, EROL OKUYAN, ALP ORÇUN,
TALAT ORHON, İZZETTİN ÖNDER,
ŞEREF ÖZGENGİL, SELÇUK SANCAR,
ORHAN SOFUOĞLU, RAMAZAN SÖNMEZ,
ZAFER TUNCA, OSMAN ULAGAY,
REŞAD UMUR, YÜKSEL ÜLKEN

Yayın Kurulu:

PINAR ASOĞLU, NURİ ALTUĞ ÇAVUŞOĞLU,
BİNNAZ GÖKÇEK, ELÇİN MACAR,
FİDAN ÖCAL, MUNİSE NAAK, ÇİĞDEM ŞAHİN,
E. SEVGİ UÇAN, YÜCE YÖNEY

Kapak : ÖMER ÜLKENCİLER

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27 / 6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 50.000 TL. (Öğrenci: 30.000 TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 70.000 TL.

Banka Hesap No:

AKBANK Taksim Şb. (923)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şubesi (46783)

Ofset Hazırlık:

EKİN OFSET / (1) 520 17 42
Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

İçindekiler

Fransa'da İslam	
Catherine David	3
Laiklik Üzerine Bir Not	
Prof. Dr. Aydın Aybay	5
İrtica Geliyor ... (mu) ?	
Toktamış Ateş	7
Gerçek Din Anlayışı ve Karşılaştığı Hücumlar	
Prof. Dr. Hüseyin Hatemi	9
Türkiye'de Laiklik	
Yavuz G. Yıldız	13
Laiklik ve Alevilik	
Cemal Şener	17
Solda İnancıtan Kanaate İlerleyiş	
Şule Perinçek	21
Marsilya Müezzinleri	
Pierre Blachet	23
Cehennem Dini	
Didier Eribon	25
Kadınlarla İlgili Kararnameler	
Tülin Tınaz Tankut	27
İki Almanyanın Birleşmesi:	
Kısa Bir İnceleme	
Prof. Dr. Gül Günver Turan	29
1930'lar Türkiye'sinde İktisat	
Politikası Tartışmaları	
Yrd. Doç. Dr. Turan Yay	33
Ekonomik Rant	
Nedim Dikmen	41
Stoklara Yapılan Yatırım Miktarının	
İşletme Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri	
Dr. Dursun Arıkoğa	47
Başlıca Ekonomik Göstergeler	
Binnaz Gökçek	51
1991 Yılı "Kriz" Bütçesi Açılımı	
Ceyhun Ünal	55
Dünyalı Olabilmek	
Tarık Günersel	57
Bakış Dergisi: "Kuralsızlığın Kural	
Olduğu Bir Dergi"	59
Üniversite'den	
Üniversite ve Sorunları	
Prof. Dr. Coşkun Özdemir	63
Türk Kadınının Toplumdaki Yeri	
Gülşah Çeliker	67
Demokratik Laik Toplum	
Necdet Gökdemir	69

FRANSA'DA İSLAM

Catherine David'in
Derlemesini
Murat Şekercihacıbekir
Çevirdi.

[Fransa'da birçok ülkeden gelmiş yabancılar ve Fransız vatandaşları olmak üzere, İslam Dinine inanan bir milyona yakın kişi var. Bu insanlar hergün şehirlerimizde yeni camiler açıyorlar. Bunların Allah'ları hangisi. Batılı "şeytanlara" karşı cihad çağırın Humeyni'ninki mi? Emperyalist demokrasilere karşı yöneldiğinde terörizme razı olan Kaddafininki mi? Hırsızların elinin kesilmesini, zina yapan kadınların taşla tutulmasını öngören akımlarıninki mi? Veya, Avrupa'ya kadar bir hoşgörü kültürü getiren XIII. yüzyıl İslam bilginlerinininki mi? Günümüzde aynı zamanda iyi bir müslüman ve iyi bir Fransız olunabilir mi? Bilgisizliğe ve anlaşılmazlıklara bir son vermek için, profesör Arkun, Pierre Blanchet, Claire Briere, Jean Daniel ve Jacques Julliard'ın katıldığı bir tartışma açıyoruz.]

Le Nouvel Observateur - İslam tarihçisi, *Ecole des Annales*'da yetişmiş, Sorbonne'da öğretim görevlisi bir kişi olarak, dini yadsımadan İslam bağnazlığını eleştiren ender müslüman düşünürlerdensiniz. Dünyanın hemen hemen her yanında, İran'da veya Yakın Doğu'da, şeriat adına işlenen suçları desteklemeden müslüman olmak olası mıdır?

Muhammed Arkun - İslam sorunu tamamıyla yeniden düşünülmek zorundadır. Güncel tarihin ve sözcüğünüz bağnazlığın göstermeye çalıştığı aksine, İslâm, dine kişisel bir ilişki öne sürer. Namaz kılmak için, her zaman bir camide cemaat halinde toplanmak gerekmez. İbadet, diğer tektanrılı dinlerde olduğu gibi, herkesin kişisel işidir. Bütün güçlük, tarihsel nedenlerden dolayı, dinsel ile inananın kişisel ortamının, siyasal açıdan karıştırılmasından ileri gelmektedir. Bu, eski bir hikayedir: Müslüman topluluklar, hicretin ilk yüzyıllarının yapıtlarıyla, Avicenne, Averroes (İbn-ül Rüşt), İbn-i Haldun gibi düşünürlerle ilişkiyi kaybettiler. Ama daha eskilere gitmek gerekir; peygamberin ölümünden otuz yıl sonra Ömer Hanedanı'nın iktidarı ele geçirmesine... Kuran'a göre insan, Allah'a ve peygamberine itaat etmelidir. Allah'ın ilk adı geçen olduğunu fark edersiniz. Allah'a itaat etmek, hayatını bir "Mutlak" arayışı perspektifine yerleştirmektir. Hangi siyasal iktidar olursa olsun, önce Allah'a itaat etmekten alıkoyarsa, "Mutlak" arayışının ve Kuran metninin doğasını bozar. Oysa İslâm tarihine bakacak olursak, ilişkilerin alt-üst olduğunu görürüz. Siyasal iktidar, dinsel otoritenin üstüne çıkmıştır. İşte bugün İslâm alemi, bu değerlerin terselmesinden dolayı sıkıntı çekmektedir.

N. O. - İrticanın doğmasına sebep olan, siyasal ve dinsel olanın karıştırılması değil midir?

M. A. - İrtica kelimesi çok kullanılıyor... İslâmi toplumların güncel sorunlarını kamufler etmeye yarayan, mitolojik bir bulut gibi görünür. İrtica, üç tektanrılı dinde; yaratan ve yaratılan arasındaki doğrudan ilişki gözden kaybolduğu zaman belirir. Bunlar, yeniden düşünülmesi gereken, "Vahiy" ve "yücelik" bilgileridir. Eğer "yücelik" Allah'ın tarihte peygamberler aracılığı ile hareket ettiği anlamına geliyorsa, bu "mutlak ve tarihten bağımsız gerçek" görüşü, irtica ile sonuçlanır; özellikle de

teolojistler ve hukukçular tarafından aktarılıyorsa. İrtica, kutsal bir metne, dışsal bir gerçeklik kazandırma çabasıdır. Bu yoldan hareket ederek, eğer dünya kutsal kitaplara uymak zorundaysa, onu, değişmeye, buna uymaya zorlamak gerekir. Ve bu perspektif içine, bir yandan Mutlak arayışı, diğer yandan tarihsel boyut oluşmuşlardır. Bugün İslâm dünyasında olan budur ve bu nedenle, din konuşulduğu zaman siyaset konuşulur; bugün herzamankinden fazla, özellikle de elli yıl- lar ve sômürge boyunduruğunun sona ermesinden bu yana...

N. O. - Kuran adına eller kesiliyor, zina yapan kadınlar idam ediliyor, pee takmak zorunlu kılınıyor, kutsal savaşlar girişiliyor.

M. A. - Bu eylemler Kuran adına yapılmaktadır, ama ona ihanet şeklinde dirler. Siyasal iktidarlar, Kuran metnini kendi tarzlarına göre okuma geleneğini gúderler. Ama metnin kendisi kapalı, bozulmuş, ihmal edilmiştir. Çok-eşliliği ele alalım. Ne diyor Kuran? "İki, üç, dört kadın alabilirsin." Tamam. Ama sûrenin ikinci bölümü ne diyor? "Hepsiyle tamamen eşitlikçi olman şartıyla." Eşitlikçi, yalnızca aynı mallara sahip olmaları değil, kesinlikle eşit miktarda sevgi ve şekfat görme- leridir. Sûre şöyle devam ediyor: "Tamamen eşitlikçi olamazsan, yalnızca bir tane alacaksın" Zaten böyle olmak imkansız. Kuran'ın dikkatle okunmasının, çok-eşitliliğin yasaklanmasından başka bir şeye götürmediğini görüyorsunuz. Birçok diğer ilke içinde aynı şekil- dedir, Örneğin ramazan. Başkan Bourguiba, birgün ramazanda arkadaşlarını yemeğe davet etti. Herkes çok şaşırmıştı. Ama onlara şöyle dedi: "Peygamberin kendisi ramazanda arkadaşlarını yemeğe, içmeğe da- vet etmişti. Bu kuraldışılık, kendisinin savaşım içinde olmasıyla açıklama buluyordu ki, bu doğrudur. Ama biz de bir savaşım veriyoruz." "Azgeliřmiřlięe karşı." Görüyorsunuz, Kuran yeniden okunmak, farklı bir şekilde yeniden düşünölmek zorundadır.

N. O. - Ama metnin açık olduğu durumlar da var.

M. A. - Gerçekten de öyle. Örneğin Kuran, "er- kek, 2 kadının aldığının eşdeğerini hak eder" der. Bu gibi aritmetiksel bir durumda yapılacak birşey yok, en olmadık İslâm yorumu sorununı tekrar ortaya atmak gerekli. Kadının eşdeğer bir mirası olmadığı düşünce- sini artık kabul edemeyiz. Bir buyruktü, güncel hayata uygulanamaz biçimde ise, artık hiçbir karşılığı olma- yan sosyal bir durumun göstergesi ise, onu değiştir- mek gerekir. Yorum, Yücelik sorununun tarihe uygun- luğun ışığı altında tekrar düşünmek kaydıyla her za- man olanaklıdır. Örneğin pee takmak, İslâm da kadı- nın konumunu ve cinselliğini irdeleyen herşey gibi, İslâm öncesi törel bir yasa niteliğindedir. İslâm, kabı- lesel yapılara bağlı eski gelenekleri benimsedi; onla- ra tinsel bir boyut verdi. Bugün bu ilkeleri, tarihi he- saba katarak tekrar düşünmek sözkonusudur. Ne ya- zık ki, bu çalışma, ideolojinin salt üstünlüğünden do- layı henüz başlamıştır.

N. O. - İslâm, bu görüş açısından özellikle verimli bir alan değil mi?

M. A. - Bir toplumda kaynaşma bahaneleri bulu- nursa, bütün dinler ideolojide verimli olurlar. Eğer bu- gün müslöman toplumlar, bu yoğunlukla hareketleni- yorlarsa, sosyal, ekonomik ve demografik sorunlarla

karşı karşıya olduklarındandır... Eğer Latin Amerika'da veya Polonya'da kilise, başka yerlerden daha yüksek sesle konuşuyorsa, bu, benzer nedenlerdendir.

N. O. - Sizi dinlerken, bugün İslâm adına yapılan her- şeyin gerçek İslâm ile çelişki halinde olduğu izlenimine kapı- lınıyor. Ama bunu söyleyen yegâne kişisiniz.

M. A. - Bu benim kavgam ve ani politik sonuçları var. Eğer şeriatın tarihsel özömlenimin bir sonucu ol- duğu, Allah'ın sözünün değişmeye tâbi olduğu düşün- cesi kabul edilirse, gözden geçirmeye kapı aralanmış olur. Ben açıklamanın ikna edici gücüne inanıyorum.

N. O. - Her geçen günün ertesinde gördüğümüz tutkusal güçlerin karşısında olan bu usa yatkn güç ne temsil edebilir?

M. A. - Bazı şeylerin görünebilir ve çabuk etkileri olması için, onları söylemek ve duyurmak yeterlidir. Bir bekleyiş var. İnsanlar mutlu değiller. Fransa'ya göç etmiş emekçilerin veya müslöman toplumlarda kadınların bu çeşit bir konuşma olanakları olsaydı, ani bir tepkileri olurdu. Kamuoyu, bu çeşit bir çalışmaya açıktır. Siyasal rejimler, bundan yana değillerdir, çün- kü onların dengesini bozabilir. Burada da kamuoyu ve siyasal iktidar arasında bir çelişki buluyoruz.

N. O. - Size göre, dünyada bir yerlerde gerçek İslâmı sadık bir öлке var mı?

M. A. - Her toplumda bazı kişiler vardır ki, bunlar kendi imanlarıyla yaşayan sessiz insanlardır. Etrafların- da güröltü yapıldıkça, daha da sessizleşirler.

N. O. - İslâm dinine kişisel bağıntınız nedir?

M. A. - İnsanların "Mutlak" ile ilişkilerinin ne olduğu bilincine İslâm aracılığı ile vardım. Ama tekrar ediyö- rum, İslâm sorununun tarihsel bir perspektif içinde ta- mamen yeniden düşünölmeli gereği, bugün gerçekliğini korumaktadır. İslâmı, XVI. yüzyılda Luther ile doğ- muş ve Fransız geleneğinde bir vatan bulmuş laik dü- şünceyle uzlaştırmak esastır. Laiklik nedir? Politik sa- hayı dinsel sahadan ayırma gücü. Bilimsel düşünce- nin keşitlerinin hesaba katılmasını ve bu düşünce- nin aktarılmasını kapsar. İslâm, sadece eski filozofik kök- lerinden koparılmış olmaktan değil, Batı'da modern zamanlarda doğmuş olan bu rasyonel boşluktan do- layı da zorluk çekmektedir.

N. O. - Boşuna çene yoruyormuş izlenimi veriyor- sunuz. İslâm dünyasında, zincirinden boşanan güçler karşısında, sizinki gibi ölçölü, hoşgörölü bir konuşma- nın ağırlığı ne olabilir?

M. A. - Batılıların korkusunu ima ediyörsünüz. Bu korkuyu anlıyorum. Peki ya Batı; politik, ekonomik, kültörel nüfuzuna maruz kalan -en azından XIX. yü- zyıldan beri- toplumların çırpınmalarını nasıl anlaya- cak? Zincirinden boşanıp gelen bu güçleri batırmak, sadece müslöman toplumların işi değildir. Batı da en- tellektöel ihanetlerinden dolayı kendini sorgulamak zorundadır. Özellikle de çıkarıcı bir hayat görüşü uğru- na, müslöman aleminde böylesine önemli olan dini boyuttan kendini soyutlamasından dolayı. Kaybolmuş bir gerçekiın aleminde söz etmiyorum. Ama İslâmî tecrübe ve güncel krizlerin ışığında, insanların varolu- şunda Mutlak'ın yeri sorusunun tekrar sorulmasının gerekli olduğuna inanıyorum.

LAİKLİK ÜZERİNE BİR NOT

Prof. Dr. Aydın Aybay
İ. Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi
Öğretim Üyesi

I- Bizde, laiklik kavramı üzerinde çok söz söylenmiş, çok yazı yazılmıştır. Bu vadiye yeni birşeyler söylemek, yeni kuramlar geliştirmek, olanaksız gibi gözüküyor. Bugün, Türk **aydın kesiminde**, küçük sayılabilecek bir grup dışında, laikliğin toplum yaşamımız bakımından vazgeçilmez bir ilke olduğu konusunda tam bir **oydaşma** (mutabakat-konsensus) olduğunu rahatça ifade edebiliriz. Örneğin, "**laiklik ilkesi Anayasadan çıkarılsın mı?**" diye bir anket yada oylama yapılsa, **okur-yazar kesimden**, bu soruya olumsuz yanıt vereceklerin sayısı herhalde çok küçük kalacaktır.

Buna karşılık, şöyle bir sorun vardır: Sözcük üzerindeki biçimsel **oydaşma** (mutabakat) ile, sözcüğün içerdiği kavram üzerinde de mutabakat sağlanmış oluyor mu? Laikliği, kabaca din ve devlet işlerinin ayrılması şeklinde algıarsak, yine bir birlik var diyebiliriz. Ama, biraz daha derinleşerek, "Devlet dinsel yaşama hiç müdahale etmesin mi?" "Diyanet İşleri devlet örgütünde muhafaza edilsin mi?", "Din öğretimi yapan özel okullar açılsın mı?" "Başörtü ya da çarşaf ile okula gidilsin mi?" gibi somut sorular sormaya başlarsak, sözcük üzerindeki mutabakat'ın, bütün olasılıkları kapsayacak bir konsensus olmadığı sonucuna varırız.

Şu halde, bugün varılan toplumsal gelişme aşamasında, laiklik sorunu, yalnız "**anti-laik**" görüş ve çözümlere karşı çıkma sorunu değil, yandaşları arasında da tartışılması ve belli çözümlere bağlanması gereken bir sorundur. Bu nedenle de, genel olarak laiklik kavramı ve bunun evrensel anlamı ve içeriği bakımından yeni bir şeyler söylemek, yeni teoriler geliştirmek ne kadar olanaksız görülsede, ülkemizin somut koşulları açısından, bu konuyu belli bir çerçevede inceleyip, değerlendirmek ödevi ile karşı karşıyayız.

II-Burada yanıtlanması gereken bir "**ön-sorun**" ile karşılaşırız: Gerek anti-laik cepheye karşı verilecek savaşım, gerekse laiklik yandaşları arasında sağlanması hedeflenen konsensus'un araştırılmasında tartışmanın "merkez kavramı"nı oluşturan "**laiklik ilkesinin**", bizdeki "**tarihsel kökeni**" nedir? Bu ilkenin **Cumhuriyetin temel ilkelelerinden biri haline gelişini belirleyen tarihsel olgular nelerdir?** Cumhuriyetin kurucularını laiklik ilkesini kabule hangi nedenler itmiştir?

Böyle bir sorunun ortaya atılışı nedensiz değildir. Çünkü laiklik, doğum yeri olan Batı'da, bizimkiyle benzeşmeyen koşulların ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Gerçekten, sık sık açıklandığı gibi Batıdaki laiklik kavramı, salt siyasal bir gelişmenin ürünü olarak değil, kiliseye ve dinsel dogmalara karşı, aydınların ve halk katmanlarının katıldığı **vicdan öz-**

gürlüğü savaşımı sonucunda oluşmuştur. Bu savaşım da karşı taraf hristiyan kilisesidir; siyasal otorite burada doğrudan taraf değildi. Ama, kilisenin sadece bireysel alana değil, dünyevi iktidara da müdahalesi dolayısıyla mevcut siyasal güç, bu savaşım da, dolaylı olarak, kiliseye karşı özgürlüğü savunanların yanında yer almıştır. Böylece laiklik, siyasal yapılaşma içinde, temel özgürlükler kategorisinin parçası haline gelmiştir.

Bu oluşumun sonucu olarak, laik toplum ilişkileri batıda, bizdekinden oldukça farklı şekillde kurumlaşmıştır.

Bizde laiklik ilkesinin cumhuriyet rejiminin temel öğeleri arasına girmesiyle sonuçlanan süreç ise **bambaşkadır**. Bu süreçte, ne aydınların ve halkın **vicdan özgürlüğü** savaşımı, ne de dinsel örgütlenmeye ve bunun basıncına karşı bir ayaklanma vardır.

Kısa bir tahlille, bizdeki tarihsel oluşum sürecini iki ana noktada toplayabiliriz:

1) Birinci nokta şudur: Anadolu'daki ulusal kurtuluş hareketi, özellikle TBMM'nin açılmasıyla noktalanmış gelişme yönünden, siyasal açıdan İstanbul'da, teokratik yapıdaki siyasal iktidara karşı çıkışı simgelemektedir. Çünkü, iktidarının kaynağını ve meşruiyetini dinsel esaslardan alan İstanbul'daki Sultan'ın onayı olmaksızın, toplumda meşru bir siyasal güç oluşturmak olanaksızdır. Sultanca atanmış hükümeti tanımayan, onun tasarruflarını geçersiz sayan ve sultan tarafından açılmayan bir Meclis'e, ulus adına yasama ödevi veren bir hareket doğal olarak, dinsel kaynaklı otoritenin meşruiyetini de yadsımaktadır. Bunun anlamı da bizzat Meclis'in adıyla açıklanmaktadır: Türkiye Büyük Millet Meclisi; yani, iktidarını **dinsel kaynaktan değil, ulustan yada halktan alan** bir siyasal organ. Ve Meclisin duvarında bununla uyumlu olan bir levhadaki **"motto"** şudur: **Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir**.

Bu noktaya gelindikten sonra, kurulması hedeflenen ve tasarlanan devlet yapısı içinde, siyasal iktidarı belirleyici bir öğe olarak dinsel öğenin yer almaması artık doğal sayılır. Tersine bir anlayış, hareketin (ulusal kurtuluş hareketinin) kendi kendini inkarı olur.

Burada ayrıntıya girmeyeceğim. Ama şunları belirteyim: Saltanatın kaldırılması, Hilafetin ilgası, Şeriye Bakanlığının Lağvı, Tevhidi Tedrisat Kanununun kabulü ile başlayan ve 1928'deki Anayasa değişikliğine kadar cereyan eden bütün siyasal olaylarda, bu temel olgunun **"yönlendirmesi"** vardır. Siyasal iktidar yapısı ve hukuk, dinsel kökeninden ayrılarak, bağımsız bir şekil almaktadır. Başka bir deyişle, laik devlet ilkesi kurumlaşmaktadır.

2) İkinci nokta ise şudur: Cumhuriyetin kurucuları ve ilk yöneticileri iktidarlarının meşruiyetini ve devamını yalnız başardıkları kurtuluş savaşı ile sınırlayamazlardı. Böyle olsa idi, savaş sonunda

eski düzenin geri gelmesi zorunlu olurdu.

Bunun olanaksız olduğu ise açıktı. Böylece, Cumhuriyet idaresi, yeni devlet biçimi ile birlikte, hemen bir toplumsal değişim programı da getirmişti. Buna, **"İnkılap"** dendi. Yani toplum **"değiştirilecek"**di. Bu değişim programı, yine zorunlu olarak, toplumda dinsel kökenli kural ve kurumların etki alanlarının daraltılmasını gerektiriyordu. Bunu şöyle de anlatabiliriz: Cumhuriyetin kurucularının değişim konusundaki politik tercihleri ile, kendilerinden önce oluşmuş toplumsal yapı arasında bir çelişki vardı. Bu çelişkiyi çözmek için **"Sezar'ın hakkını çoğaltmak"** gerekiyordu. Bu nedenle **"şeriat"** yerine **"hukuk"**; dinsel eğitim yerine salt bilime dayanan eğitim; **"fetva"** yerine, bilimsel dayanak; **"ahkamı şeriiyenin tenfizi"** yerine, dünyevi hukukun uygulanması geçecekti.

Sonuç olarak tercih yapıldı ve toplum düzeninin en önemli ögesinin laiklik ilkesi olduğu kabul edildi.

III- Bugün, aradan yarım yüzyıldan fazla bir süregectikten sonra, laiklik ilkesi üzerindeki tartışmalarda, bu tarihsel oluşum sürecini herhalde gözönünde tutmak zorunludur. Şunu da kaydetmek icabeder: Aradan bunca zaman geçmesine karşın, dinin siyaset alanının dışında tutulması konusunun toplumda hala tartışılabilenekte olması, belki de, Cumhuriyetin yeni kuşaklarının bu ilkenin **"tarihsel kökeni"** hakkında yeterince bilgi sahibi olmamalarından kaynaklanmaktadır. Soruna bu açıdan bakılırsa şöyle bir tespit yapılabilir; Laiklik ilkesinin Cumhuriyet'in sine qua non (onsuz olmaz) ögesi olması, tarihsel bir tercih'e dayanmaktadır. Bu **"tercih"**in terkedilmesi ise, bütün geçmişi ile birlikte, **"Cumhuriyet"**in inkar edilmesi demektir.

İRTİCA GELİYOR..(MU)?

Toktamış Ateş
İ. Ü. İktisat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Son haftalarda yoğun bir irtica tartışması başlamış durumda. Öylesine garip bir duruma geldik ki; bir nakşibendi şeyhinin Süleymaniye Camiinin avlusuna gömülmesi için özel kararnameler çıkartan cunta üyeleri , şimdi laikliğin tehlikede olduğundan söz ediyorlar. Okullara din ve ahlak dersi adı altında zorunlu "sure ezberletmeyi"sokanlar, Atatürkçülüğün tehlikesinden dem vuruyorlar. Sol karşı destek sağlamak için ayetlerin arkasına sığınanlar, irticanın başkaldırmakta olduğunu savunuyorlar. Oysa ki; bunların çoğu samimi yetsiz çıkışlardır ve boş endişelerdir.

Türkiye'de cumhuriyetimizi yıkarak bunun yerine, İran modeline, ya da Suudi Arabistan modeline benzeyen bir şeriat devleti kurmak isteyenler elbette vardır. Ve bir demokraside bu tür düşüncelerin olması doğaldır. Ve demokrasiyi yıkarak, kendi düşüncelerini egemen kılmak isteyen bu tür insanlar demokrasimiz için elbette bir tehlike oluştururlar. Fakat demokrasinin de kendini savunma mekanizmaları vardır ve Türkiye Cumhuriyetinin bu tür savunma mekanizmalarına sahip olduğu konusunda kuşku duyulmaması gerekir. Kaldı ki; Türkiye'mizde özgürlükçü demokrasiye yönelik bulunan tek tehlike irtica değildir. Ülkemizi bölmeye yönelik etnik huzursuzluklar, gelir dağılımının ortaya çıkardığı uçurumun getirebileceği potansiyel patlamalar, paranın egemen kılındığı toplumumuzdaki değerlerin çöküntüsü, hatta ordu içindeki kimi maceracı cunta heveslileri, en az irtica kadar tehlikelidir ve en az irtica kadar endişe ile izlenmesi ve önlem alınması gereken gelişmelerdir.

Türkiye'de bir şeriat devleti kurmak isteyen insanların sayısı, bu yönde çalışmalar yapan siyasal partilerin aldığı oy oranına bakılarak, aşağı-yukarı tahmin edilebilir. Ve bu oy oranının ciddi endişelere yol açacak bir boyutta olmadığı açıktır. Ancak bu insanların bir bölümü devlet örgütü içinde karar alma mevkilerine tırmanmışlardır ve hızla örgütlenmeye çalışmaktadırlar.

Bu örgütlenme durdurulmalıdır. Zira belirli mekanizmaları kontrol ederek, kendileri gibi düşünmeyenleri de, kendileri gibi davranmaya zorlayabilmektedirler. Fakat bu örgütlenmenin durdurulabilmesi için öncelikle yapılması gereken şey, bu azınlığın kilit mevkilere nasıl gelebildiklerinin saptanmasıdır. Zira bu saptama yapılmaksızın alınabilecek önlemlerin boşta kalacağı açıktır.

Gözümüzü geriye çevirdiğimiz zaman, çok ilginç bir olguyla karşılaşırız. Bugün en yüksek sesle irtica tehlikesi olduğunu haykıranlar, dün bu adamlara ikbal kapılarını açan insanlardır. Üniversitelerimizde anlamsız bir "turban" tartışması süregeliirken, "kırk yıllık başörtüsüne", turban adını

takanların, gene bu üniversitelerin yetkilileri olduğunu görüyoruz. Yüksek Öğretim Kurumunun a-tamayla getirdiği yöneticilerden büyük bir böü-mü, tüm yaşamları boyunca bu mevkilere seçil-meyi hayal bile edemeyecek zavallılardı. Kimi ü-niversitelerimizde bölüm başkanlarının atanması, Cuma namazlarında tezgahlanırken, bu işi tez-gahlayanların yetkilerinin kaynağı, bugün Atatürk-çölük nutukları atan insanlar idi. Ve tüm bunların ardında yatan ana etken de, hak ve yetkilerin de-mokratik olmayan yollardan elde edilmiş olması-ydı.

Taşra üniversitelerini bir yana bırakalım, bizim üniversitemizde bile bir sürü insan yıllarca kendi-sine "polis süsü", "MİT görevlisi süsü " vererek ik-bale ulaştı. Uygur bir toplumda utanılacak bir du-rum olan gizli polislik, (doğruluğu bile belli olma-dan) yükselmenin anahtarı olarak kullanıldı. Ve bu insanlar irtica tehlikesinden söz ediyorlar..

Kimileri irtica tehlikesini yeni bir askeri müda-halenin gerekçesi yapmaya çabalarken, gerçek-ten inanmış, dürüst ve iyiniyetli kimi Atatürkçüler "hedef saptırması " içinde bocalıyorlar.

Gerçekten bugün Türkiye çok ciddi tehlikeler-le karşıkarşıyadır. Örneğin Türkiye'nin yaşamsal bir savaşa girip-girmemesi yasal olarak yetkisiz ve sorumsuz bir kişinin keyfine bağlı gibi görün-mektedir. Asıl bu garip durum için sokaklara dö-külmek, Anıtkabri ziyaret ederek hem özür ve hem de şefaati dilemek gereklidir. Ama bunlar gö-rülmemekte, bir irtica korkusu körüklenip durmak-tadır.

Türkiye Cumhuriyetinin kurumları irticayı en-gelleyebilecek güçtedir. Daha doğrusu, bir şeriat devleti kurmak için çabalayanlar bu arzularına kolay, kolay ulaşamazlar. Ancak Türkiye Cumhu-riyetinin kimi kurumları haksız bir işgal altındadır ki; bize kalırsa bu durum irticadan çok daha ciddi bir tehlikedir.

GERÇEK DİN ANLAYIŞI VE KARŞILAŞTIĞI HÜCUMLAR

Prof. Dr. Hüseyin Hatemi
İ. Ü. Hukuk Fakültesi
Öğretim Üyesi

Gerçek din anlayışı bize şu tebliği yapar: Yaratıcı ve Rabb tektir. Başka Tanrı yoktur. Hayır ve Şerr, aynı değerde iki ilke değildir. Şu halde "Kötülük Tanrısı" diye bir gerçeklik yoktur. "Yokluk" diye de bir ilke yoktur. "Varlık" asıldır. Böyle olunca da, "ilk sebep" araştıranlar, "Yaratıcıyı kim yarattı?" sorusunu sorarak "din" düşüncesini iflas ettirdiklerini sananlar, yanılğı ve mantıksızlığa düşmektedirler. Oysa kendileri de Tanrı'yı reddettikleri sanısına kapıldıkları anda, "madde ezelidir" diyerek, Tanrı yerine "madde"yi koymuş, İmam-ı Sadık'ın da belirtmiş olduğu gibi, "madde"ye ad değiştirmiş olmaktadırlar. "Maddeyi kim yarattı?" sorusuna verilen "madde yaratılmadı. Ezelidir" cevabı mantıksız değilse, bilimsel bir cevap ise, "madde" dediğimiz görünümün de varlık sebebi olan Tanrı'nın ezeli olduğunu söylemek nasıl mantıksızlık, çağıdışılık, bilim düşmanlığı olabilir? Hiç değilse "madde ezelidir" yargısı ile "madde değil, madde görünümünün de varlık sebebi olan Tanrı ezelidir" yargısını eşdeğerde saymaları gerekmez mi? Oysa ülkemiz "aydınları" arasında öyleleri var ki, bir yandan "Doğu bloku" ülkelerinde materyalist felsefenin "iflas"ını "sempati" ile karşılarken, diğer yandan İslâm düşmanlıklarını büsbütün bileyip keskinleştirirler.

Bâtıl din anlayışlarına 'hoşgörü' ile bakılırken, gerçek din anlayışına hoşgörüsüzlüğün gittikçe güçlenmesinin sebebi ne olabilir?

Bunun, "bilinçli" ve "bilinçsiz" iki ayrı sebebi vardır. Önce bilinçli sebebi ele alalım: "Yokluk" ve "Şerr" ilke olmayınca, Mutlak iyi olan Tanrı, özgür iradeli "insan"a, Yeryüzünde "halife"si olma görevini vermiştir. Yaradılışın temel sebebi "sevgi"dir. İnsan ancak "sevgi" ile tekâmül edebilir. Herkese tekâmül imkânı sağlanabilmesi için de, Yeryüzünde "adalet"in sağlanması gerekir. "Hukuk Devleti" özlem ve örneği bu gereğe dayanır. Sevginin ve adalet özleminin Tanrı'dan kaynaklandığını bilen, ne var ki özgür iradeleri ile bu değer ve özelliklere karşı çıkmayı, sevgisizliği, zulmü, sömürüyü seçen insanların bir bölümü "sözde-dindarlık" kisvesinde, gerçek din anlayışın saptırmaya çalışarak, bir bölümü de "materyalizm" perdesi altında, insanlığı sevgi ve adalet'den saptırmaya çalışırlar.

Demek oluyor ki, sevgi ve adalet dininin iki tür düşmanı vardır. Bu bilinçli düşmanlar arasındaki karşıtlık sadece görünürdedir. Bunlar, sadece ikincil çıkar çatışmaları söz konusu olduğunda karşı karşıya gelirler. Baş düşman saydıkları sevgi ve adalet dinine karşı ise, aynı saflarda birleşir, müttefik olurlar.

Sevgi ve adalet dininin ikinci tür düşmanları, "aydın" sayılmayanlar arasındaki düşmanlardır. Bunlar bilinçsizdirler. Aslında, sömürdükleri, uyu-

tuldukları, zulüm gördükleri, sevmek istedikleri, zulüm değil adalet görmek istedikleri için, Allah'ın safında olmaları gerekirken, Kur'an-ı Kerim'de "toplumsal dayanışma ve yardımlaşma" (Maün) Suresi'nde nitelenen türden sözde dindarlar veya sözde-bilimciler tarafından terim ve kavram kargaşasına uğratıldıklarından, doğru düşünebilme yeteneklerini yitirmişlerdir. Kerbelâ şehitlerini ve tutsaklarını seyredip Yezid'in zaferini kutlamak için bekleyen yaşlı Şamlı gibidirler. Bunların benliklerindeki sevgi ve adalet özlemine parmak basıp harekete geçiren bir er-kışı çıkarsa, bu "yabancılaşma"dan kurtulur, kendilerine gelebilirler.

Gerçek din tektir. Musa, İsa ve son peygamber aynı dini tebliğ etmişlerdir. Fakat, her peygamberin tebliğinden sonra bir veya birçok sözde-din bilgini çıkararak, bu tebliği uygulamada kuşa benzetmişlerdir. Bu sözde dindarlar, Musa, İsa ve son Peygamber'in aynı dini tebliğ etmiş olduğu gerçeğine şiddetle karşı çıkarlar. Musa dinini kuşa benzetenlere göre, Din, sadece İshak soyundan gelenlere, hatta bu kadar bile cömert ve geniş gönüllü olmaya gerek olmaksızın, İbrahim oğlu İshak oğlu Yakub (İsrail) soyundan gelenlere mahsustur. Esasen "Tanrı" da gerçek bir varlık değildir. Hukukta meselâ "tüzelkişilik" nasıl zihni bir soyutlamanın bir ürünü ise, Tanrı da böylesine bir soyutlamadır. Bu soyut kavram arkasındaki gerçeklik nedir? Birey olarak ölümsüz olmayan, fakat "İsrail oğulları" kavmi olarak ölümsüz olan bu "üstün ırk"ın hayatîyetinin soyut bir simgesi olarak Musa ve Davut gibi ırk "önder"leri tarafından, bir bayrak üzerindeki arma gibi, icat edilmiştir. Üstün ırk'dan olmayan diğer insanların bu soyut simge ile hiçbir ilişkileri yoktur!

İsa'nın dinini kuşa benzetenlere göre ise, "Allah" ile İbrahim'in, İshak'ın, Yakub'un Tanrısı Yahova arasında hiçbir ilişki yoktur. Müslümanlar ile hristiyanlar aynı tanrıya tapmazlar. Münih'de, çok tanınmış bir giyim eşyası dükkanından alışveriş ederseniz, müslüman olduğunuzu anlayınca, elinize kasada bir kitapçık tutuşturulabilir. Bu kitaptan şu satırları okursunuz:

Tanrınız Allah, İsa Mesih'in babası mıdır? - Hayır, Allah'ın oğlu olmaz. Bu günahı, bati inançtır! - Görüyorsunuz ki sizin Tanrınız ile benim Tanrım aynı Tanrı değil! (W. Gitt, Fragen, 3. bası 1989, Bielefeld)

Bu satırları yazabilen zihniyet, yahudileri toplama kamplarında imha eden zihniyetin ta kendisidir. Ne var ki, Yahudiler de "İsa Tanrı'nın oğludur" demedikleri halde, bu zihniyet, siyaset icabı, artık sadece "Allah" ile hristiyan tanrısının aynı olmadığını söylemekle yetinir, arı kovanına çomak sokmaktan kaçınır!

Son Peygamber'in, tebliğini kuşa benzetenler de sadece gerçek din anlayışına karşı çıkarlar. İslâm'ı sevgi ve adalet dini olarak tebliğ edenler, on-

lara göre sapıktırlar. "Hümanizm" veya "sosyalizm" gibi bati ve kâfirce akımların etkisinde kaldıkları için böyle konuşmaktadırlar. Dinin temeli ilâhî sevgi ve ondan kaynaklanan canlı ve cansız çevre sevgisi değildir. Hâşâ! Dinin temeli korku ve itaattir. Zulüm ve sömürü din adına devam etmeli, 163 kalkmamalıdır! 163 kalkarsa, gerçek din anlayışı tebliğ edilebilir ve herkesden önce bati zulüm dinlerinin ipliği pazara çıkar!

İslâm'ın bilinçli ve bilinçsiz düşmanlarının sağladıkları birikim, bugün ülkemizi tam bir terim ve kavram kargaşasına boğmuştur. Esasen Zulm'ün ve Bati'nin temsilcileri nerede bir uyanış alâmeti sezerlerse, her türlü "esbâb-ı cefa"larını toplayarak oraya üşüşürler. Nitekim, Katolik Kilisesi'nde de geçen yüzyıldan beri bir uyanış başladığı, dürüst ve adalete gönül vermiş ilâhiyatçılar yetiştiği, Lâtin Amerika'da halkçı ve adaletçi bir Katolik din akımı doğduğu için, sözde Protestan kaynaklı bir alay cinci ve üfürükçü misyoner, Latin Amerika'ya üşüşmüştür. "Der Spiegel"ın yazdığına göre, Lâtin Amerika'da sessiz bir devrim gerçekleşmede, Protestanlık güç kazanmadır. (Der Spiegel, Nr. 47, 19 Kasım 1990). Pinochet de bu Protestan misyonerlerce desteklenmiştir. CIA da bu misyoner örgütlerini desteklemiştir. Bu vaizler, Lâtin Amerika'da askeri diktatörlük ve diktatörlüklere, sermaye çevrelerine yardımcı olmuştur.

Bu terim ve kavram kargaşasında gerçekleri yazmak kolay değildir. "Faili meçhul cinayetler" in istisnadan sayılmadığı bir ülkede, herkesden kelle-yi koltuğa almasını bekleyemeyiz. Ben burada sadece aydınlarımızı; Bizans'ın "maviler"i ve "yeşiller"i gib "lâik" ve "dindar" olmak üzere iki düşman kampa bölünmesinde çıkarı olanların tertip ve tevirlerine karşı uyarı ödevimi yerine getirmek istiyorum.

a) Laiklik ilkesi; Allah'a inananlara zorla materyalizmi benimsetmek değildir. Hiçbir Batı demokrasisinde bu anlamda bir laiklik uygulamasına rastlanmadığı gibi Ekim Devrimi'nden sonra Lenin bile böyle yanlış bir lâiklik uygulamasına karşı çıkmıştır.

b) Lâiklik ilkesi; bir kimseye "mason", "rotaryen", "lion", "transandantal meditasyoncu", "yahova şahidi", "mun kilisesi mensubu", "bahaî" vs. olup olmadığının sorulması en azından nezakete veya Anayasa'ya aykırı sayılırken, sadece müslümanlara "humeynîci misin?" "nakşibendî misin?" vs. gibi sorular yöneltilmesini haklı kılmaz. Çifte standarda yol açan lâiklik uygulaması, örnek almak istediğimiz Batı demokrasilerindeki lâiklik uygulaması değildir. Ne var ki bu çifte standardın kaynağı da yine Batılılardır. Onlar, kendi ülkelerinde, İslâm için de din özgürlüğünü tanırlarken, nedense İslâm ülkelerinde ve özellikle Türkiye'de İslâm'a özgürlük tanınmasını eleştirir, "İslâm karanlığının yayılması", "İslâm Fundamentalizmi" gibi sloganlarla yazılar döşenirler. Bu yazılarda bi-

zım "anti-türbanist"lerin bütün bütüne ayranını kabartır, otobüs tutarak Ankara'ya yollarırlar.

c) Batı demokrasilerinde lâiklik; tüzelkişilik olarak dinî örgütün Devlet'den ayrılması ve vicdan hürriyetinin tanınması anlamına gelir. Dinî örgütün Devlet'den ayrılması ilkesi de her yerde tek-düze bir uygulama göstermez. Bizde ise, lâiklik ilkesinin en ateşli taraftarları, bu ilke adına ve Batı'daki uygulamaya karşıt biçimde, dinin Devlet baskısı ve vesayeti altında kalmasını, Türk-İslâm sentezi gibi, yeni "Moğol İmparatoru Ekber" dinlerinin icad edilebilmesi için, şiddetle savunurlar. Onlara göre, Batı'da benzeri olmayan TCK. 163 de, lâiklik ilkesinin "conditio sine Oua non"udur. 141 ve 142 nin kaldırılmaması zulüm ve gadir, 163'ün kalkmaması ise aynıyle hikmet ve isabettir. Batı demokrasilerinde, sevgi ve adaletin dinî değerlerin temeli olduğunu söylemek ve toplumsal alanda da bu iki ilkenin hâkim olması gerektiğini savunmak suç değildir. Bizde ise, böyle bir konuşma, fincancı katırlarını ürküteceği için suç sayılabilir. Sizin suçlanmanıza da hem "ilerici aydınlar", "gerici" olduğunuz gerekçesi ile; hem "müsümanlar", Merhum Şeriatî'nin deyişi ile Tevhîd dinini savunup "Karşı-Din'e karşı çıktığınız için, hem Batılılar, sizin tanrınız ile onların tanrısı aynı olmadığı için, seyirci kalırlar.

İmdi ey ülkemizin "dindar" veya "lâik" aydınları! Yaman bir oyuna getirildiğimiz farkında değil misiniz? Latin Amerika'dan, Brezilya'dan daha yaman bir kavram ve terim kargaşası içinde değil miyiz? Hiçbir gerçek karşıtlık, gerçek çelişki temeline dayanmayan "anti-türbanizm" gibi "akımlar", aslında aralarında karşıtlık olması gereken, birisi "adalet"i, diğeri "zulm"ü savunan kimseleri aynı safta birleştirmeye, buna karşılık ikisi de "adalet"i savunan iki kişiyi düşman kamplara bölmeye yaramıyor mu? Bu açıdan "anti-türbanizm" ile "türbanizm" in, "fötrizm" ile "anti-fötrizm" in ne farkı var? **Aydınlar!** Dumanlı havadan hoşlanan, "gölgelerin gücü"nü kullanmaya çalışan "karanlık" kişilerin oyununa gelmiyor musunuz?

"Dindar" ve "laik" kamplarına bölünen, bölünmeye çalışılan her ik taraf da, eğer gerçekten "sevgi" ve "adalet" yanlısı iseler, bu gülünç kapışmaları bırakmalı, "Hukuk Devleti"ni kurmak için kolları sıvamalıdır. Esasen insanlık ne zaman "Hukuku Devleti" kulesini yüceltmek için kolları sıvadı ise, derhal karanlıktan hoşlananlar bir araya gelmiş, terim ve kavram kargaşası doğurmuş, Hukuk Devleti yapıcılarını iki düşman kampa bölmüş, sonra derin bir nefes almış, üstelik sonra da kendilerinin doğurdukları bu terim ve kavram kargaşasını, Aydınlığın kaynağı Tanrı'ya isnad etmişlerdir. Kitab-ı Mukaddes'in Ahd-i Atiyy bölümündeki "Babil Kulesi" simgesinin esas budur. "Hukuk Devleti", "Adalet" yapısı yarım kaldıktan sonra, Hukuk Devleti için kolları sıvayanlar birbirlerinin "dil"lerini anlamaz olduktan sonra, öylesine bir Babil düzeni

kurulmuştur ki ondan sonra tekrar adalet ve sevgi için bir araya gelenler, sürekli olarak, bu Babil oyununa getirilmişler, "türbanist", "anti-türbanist" gibi gülünç veya acıklı bir görünüm içinde düşman kamplara bölünmüşlerdir.

Türbanist ve anti-türbanist aydınlar! Sesimi duyabiliyor musunuz? yoksa Babil tutsaklığının duvarları ardına sesim ulaşmıyor mu? Ulaşmıyorsa eyvah! Kapıdaki bekçi benim de üzerime yürüyecek demektir!

Sonsuz sevgi ve adaletin biricik Kaynağı Allah'dan başka kime sığınabilirim? Şimdilik susuyorum. Surların içinden bir ses gelirse tekrar sesleneceğim.

TÜRKİYE'DE LAİKLİK

Yavuz G. YILDIZ

İ. Ü. İktisat Fakültesi
Araştırma Görevlisi

Cumhuriyet öncesine dayanan laiklik karşıtı hareketler, birden bire ortaya çıkan ve bir dönemin yarattığı güçler değildir. Bu gelişmeleri, uygulanan ekonomik ve siyasal modellerden uzak tutamayız. Son yıllarda dinci çevrelerin, benzeri görülmemiş düzeyde etkinlikleri, devlet yönetiminin tavandan tabana doğru dinci çevrelerin etkisi altına girmesi ve kurumlaşması; laiklik tartışmalarının yaygınlık ve yoğunluk kazanmasının temel nedenleri olmuştur.

Ekonomik zorluklar ve sanayileşme sancılarının yanı sıra işsizlik, eğitimsizlik ve fırsat eşitsizliği, Türkiye'de yaşamsal olduğu kadar toplumsal sorunlara da yol açmaktadır. Demokratik geleneklerin zayıflığı, teknolojik ve kültürel sorunların varlığı, varolan tabloyu daha da kötüleştirmektedir. Hızla değişen günümüz dünyasında, demokrasiyi tüm koşullarıyla yaşama geçirebilmek ve (çağ atlamayı bir yana bırakalım) çağın gerisinde kalmamak için, demokrasinin zorunlu koşulu olan laikliği daha iyi anlamak zorundayız.

1- LAİKLİK NEDİR?

Fransızca kökenli 'laiklik' kavramı, dinin dışında kalan kurum, kişi ve nesneleri belirtmek için kullanılmıştır. Genel anlamda laiklik, din ile dünya veya kamu işlerinin birbirlerinden ayrılması, birbirlerine karışmamalarıdır. Bu ilke, zamanla yönetim ilkesi haline gelerek, kişilerin din ve vicdan özgürlükleri alanında dokunulmazlık sınırlamaları getirmiştir. Bu dokunulmazlık alanları, bireylerin dinsel inanç ya da inançsızlıktan, dinsel emirleri yerine getirip getirmemekten dolayı kınanmaması, ayırım gözetilmemesi, ibadete zorlanmaması ve serbestçe dini görevlerini yerine getirebilmesidir.

Felsefe, bilim ve siyaset üzerinde dinsel bağnazlıkların baskısına karşı duyulan tepki sonucu ortaya çıkan laiklik hareketi, "Aydınlanma Çağı" ürünüdür. Bu karşı çıkış, başlangıçta Katolik Kilisesi'ne karşı görünmekle birlikte özünde toplumsal ilerlemenin kaçınılmaz sonucudur. Teokratik ortaçağ monarşilerine karşı iktidarı ele geçirmeye çalışan burjuvazinin düşünsel kaynaklarından beslenen laiklik; aynı zamanda, bu sınıfın ideolojik ve sınıfsal özlemlerini de dile getiriyordu. Bu anlamda, laikliğin sınıfsal anlamı ve işlevi vardır. Mutlak monarşiye karşı çıkan burjuvazi, egemenliğin tanrısasal iradededen "milli egemenlik" ilkesine oturtulmasını ve toplumsal değer yargılarının laikleşmesini amaçlamaktaydı.

Laiklik kavramının felsefi, hukuksal ve siyasal anlamları vardır. Laikliğin siyasal anlamı, devlet yönetiminin dinsel güçlerden soyutlanmasını; hukuksal anlamı, devlet yönetimi ile dinin birbirine karışmamasını içermektedir.

Devlet ilkesi -ya da yönetim ilkesi- olarak laiklik, devletin her türlü dinsel inanç karşısında tarafsız ve eşit davranmasıdır. Devlet, bir dinin ya da bir mezhebin temsilcisi olamaz; bunların koruyuculuğunu, savunuculuğunu ya da yayılmasını sağlayamaz; bunların örgütlenmesine karışamaz. Bu anlamda devlet nasıl dinsel alana karışmıyorsa, dinsel kurum ya da örgütlerin de siyasal ve toplumsal alanlara karışmaması gerekmektedir. Bu ilke ile devlet, bireylerin inanma ya da inanmama özgürlüklerini güvence altına alır. Kişiler, dinsel inançlarından dolayı hiçbir şekilde zorlanamazlar. Kişilerin dinsel inançlarının seçilmesine müdahale edilemeyeceği gibi, bu konuda mutlak dokunulmazlık ve özgürlüklerinin de devlet tarafından gözetilmesi ve korunması zorunludur.

Rönesans, Reform ve Fransız İhtilali laik düşüncüyü Batı toplumlarına yerleştiren büyük etkenlerdir. Ulusal hareketler zorunlu olarak laik devleti gündeme getirmiştir. Bu toplumlarda laiklik, dinsel ideolojinin ve dinsel hareketin artık siyasal iktidarı ele geçiremeyeceğinin anlaşılmasından ortaya çıkmıştır. Yani laiklik, dinsel ideolojinin demokratikleşme karşısında geri çekilmesidir. Bu açıdan laiklik ilkesini, demokratik yapılanmanın önemli bir unsuru olarak kabul edebiliriz. Bu nedenle laiklik, demokratik bir toplum için önemli olduğu kadar, vazgeçilmezdir.

Çağdaş demokratik devletlerde din, kamu hizmeti olarak kabul edilmez. Kişilerin dinsel özgürlüğü, inanç özgürlüğü, ibadetlerini özgürce yapabilmesi temel haklar kapsamında ele alınmıştır. Temel haklara ilişkin bildirelerde ele alınan din özgürlüğü, devlet tarafından somut olarak korunmak zorundadır. Laik bir devletin bu ilkeleri uygulamada, çifte standart uygulaması söz konusu olamaz. Demokratik bir siyasal yapıda hiçkimsenin, hiçbir biçimde özüne dokunamayacağı haklar ve özgürlükler vardır. Laiklik ilkesinden verilecek her ödün, ilkin temel hakların çiğnenmesini, daha sonra ise çağın gerisinde teokratik bir düzenin kapısını açacaktır. Demokrasinin tam anlamıyla yaşama geçirilmesi için laiklik zorunlu koşullardan biridir.

II-TÜRKİYE'DE LAİKLEŞME SÜRECİ

a)- Cumhuriyet Dönemine Kadar

Teokratik Osmanlı monarşisi, geniş araziye yayılmış, çeşitli mezhep ve dinlere mensup toplulukları yöneten bir devlettir. Böyle bir yönetimin yalnızca şeriat yasaları ile yönetilmesi olası değildi. Halifelik ile sultanlığı birleştiren Osmanlı monarkına, bu nedenle, kanun yapma dahil çeşitli yetkiler verilmişti. Böyle bir yönetim, değişik din ve mezheplerden oluşan topluluklara yasa önünde eşitlik hakkı tanınmakla beraber, din kurumu ve ideolojisi ile iç içe geçmiş bir devlet olma niteliği taşımaktaydı. Bir yanda padişah, diğer yanda onun atadığı ve İslam dininin en büyük memuru olan şeyhülislam vardı. Padişah, şeyhülislamı azledebileceği gibi, öldürülebilmesine de karar verebilmekteydi. Şeyhül-

İslam dinin temsilcisi, devletin memuruydu. Böylece devlet kendisinden bağımsız olarak kabul etmediği dini, denetlemeye yönelmiştir.

Laiklik ilkesine ilk yönelişleri, Tanzimat Fermanı ile görmekteyiz. Bu ferman ile padişahın monark iktidarının sınırlanması, vergi adaletinin ve askerlik yükümlülüğünün düzenlenmesi amaçlanmaktaydı. Bu reform hareketleri için, Batıdaki gelişmelerden yararlanılması zorunluydu. Batıdaki düşünsel ve siyasal alanda gelişmelerin etkisi ile Tanzimat Fermanı'nda bireylerin din ve mezheplerine göre ayırım yapılmaması, yasa önünde eşitlik sağlanması kabul edilmiştir. Fakat diğer yanda din bağnazlarını ürkütmek için devletin gerilemesinin nedeni olarak, "şeriat kurallarına uyulmaması ve bu kuralların tam anlamıyla uygulanmaması" gösterilmiştir.

Tanzimat bir reform hareketiydi ve köklü değişiklikler getirmemişti. Tanzimatla birlikte çıkarılan yasalar, yalnızca şeriat yasalarının uygulama biçimlerinin düzenlenmesi ile ilgiliydi. Daha sonra II.Meşrutiyet ile ulusçuluk akımının ve pozitif bilim düşüncesinin gelişmesi, laiklik yolundaki arayışların serpilmesine zemin hazırladı.

b)- Cumhuriyet Dönemi

Türkiye'de laiklik ilkesine yöneliş, 1920 yılı sonrasında yasal düzenlemelerle başlamıştır. Bir yanda bağımsızlık savaşının ulusal egemenlik temelinde oluşan demokratik yapısı, diğer yandan da teokratik Osmanlı Monarşisinin ve halife sultanın olumsuz tutumu, yeni kurulacak devletin "Laik Egemenlik" anlayışına dayanması için zemin oluşturmıştır. Yeni rejimle ortaya çıkan Türk burjuvazisinin, Batılılaşma çabası içinde laiklik ilkesini düşünsel ve ideolojik anlamda benimsemesi, laikleşme yolunda ileri adımlar atılmasına yardım etmiştir. Diğer yandan Osmanlıdan bu yana İslam dininin bağımsız ve kurumlaşmış ayrı bir din örgütüne yer vermeyişi, böyle bir örgütün olmaması, laikleşme hareketinin örgütlü ve güçlü bir engelle karşılaşma olasılığını azaltmıştır. Ayrıca Cumhuriyetle birlikte başlayan laikleşme hareketi, özü bakımından din ve mezhepleri özgür bırakmıyor, devletin denetimi altına alıyordu.

25 Nisan 1920 tarihli "Halk Bildirisi"nde ve 27 Nisan 1920 tarihli "halife Sultana çekilen telgraflarda" da belirtildiği gibi, bağımsızlık mücadelesi verilirken, dini ve halife sultanın kurtarılmasının hedeflendiği belirtilmiş, belirli çevrelerden -daha çok dinsel kesimden- destek alınmasına çalışılmıştır (1). Kurtuluş mücadelesi içinde din, karşıt bir güç olarak görülmemiştir.

Cumhuriyet'in ilk anayasası olan 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda laiklik ilkesi yer almaktaydı. Bu anayasanın ilgili maddesinde, "Türkiye devletinin dini, İslamdır" tuncesi bulunmaktaydı. Bu tuncce, teokratik Osmanlı monarşisinin "Kanunî Esası"sinin kalıntısıydı. Bu tuncceden yola çıkacak olursak, yeni devletin tüm yasalarının şeriat kurallarına

göre hazırlanması gerekmektedir. Oysa, milli egemenlik anlayışı ile teokratik -ya da tanrısal - egemenlik anlayışı ortadan kaldırılıyordu. Şeriat yasalarına uymayan birçok yasal düzenlemeye Cumhuriyetle birlikte girilmişti. Bu düzenlemeler sonucu, 1924 Anayasası'nın "Devletin dini, islamdır" ilkesinin anlam ve önemi kalmamıştı. Ayrıca 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen üç yasa ile halifelik, Şer'îye vekilliği ve bütün medreseler kaldırılmıştı. Laik temeller üzerine kurulu eğitim birliği hedeflenmişti. 8 Nisan 1924 tarihinde de Şeriat mahkemeleri kaldırılarak, laik yargı birliği uygulamaya konmuştu. Fakat 1924 Anayasası'nın bu maddesinin, din duygusunun, din kurallarının kişilerin temel hakları ile ilgili olduğu ne TBMM'deki dinci çevrelerce ne de tutucu ve bağnaz kişilerce o dönemde kabul edilmemişti. Yeni Cumhuriyetle gelen devrimlere karşı, dinci bir muhalefet varlığını sürdürmekteydi. Bu nedenle, 10 Nisan 1928' kadar "Devletin dini, islamdır" sözü Anayasadan çıkarılamadı. 1937 şubatında yapılan anayasa değişikliği ile "Laiklik ilkesi" resmen Anayasanın maddesi oldu.

1924 Anayasasından teokratik düzenin kalıntısı maddenin çıkarılması, Mustafa Kemal'in ve aydın Kemalistlerin çabası sonucu olmuştur. Ulusal bağımsızlık ve çağdaşlaşma ekseninde gelişen yeni politikalarla, yeni rejim kültür ve hukukla ilgili alanlarda laikleştirici reformları uygulamaya başladı.

Türkiye'de devlet yapısının laikleştirilmesi, egemenlik hakkının sahibi ve kullanışı ile ilgilidir. Bu durum, bir yanda ulusal kurtuluş savaşı sırasında egemenlik hakkının milletin olması şeklinde ortaya çıkarken, diğer yanda devletin toplumu çağdaşlaştırma amacı ile uygulamaya koyduğu politikanın dinle çakışmamasını sağlamak için dini denetlemeye yönelik girişimlerle ve "İslam dininin" siyasal ve toplumsal afanda devletten ayrı kurumlaşmaya yer vermemesi ile ortaya çıkmaktadır. Böylece, laiklik ilkesinin teorik anlamı ile uygulanması gerçekleşmemiştir. Osmanlı Yönetiminde olduğu gibi devletin dini denetim altında tutma anlayışının bir benzeri olarak, 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Yapılan yasal düzenleme ile İslam dini ve ahlak esasları ile ilgili işlerin yürütülmesi görev olarak bu kuruma verilmiştir. Toplumsal hukuk ile ilgili hükümler, TBMM'nin yetkisi kapsamında kalmıştır. Bu anlamda Cumhuriyet bizim tarihimizde, laiklik açısından bir önceki dönem ile radikal bir kopuş getirmemiştir. Osmanlı'da da durum hemen hemen aynıydı. Diğer yandan İslam dininin, özellikle de "Hanefîlik" mezhebinin siyasal ve toplumsal alanda devlet yönetimi ile iç içe oluşuna olanak vermesi, devleti bir mezhebin koruyucusu konumuna sokmuştur. Dolayısıyla bir yandan laiklik ilkesinin benimsenip, diğer yandan diyanet işlerinin devlet bünyesi içinde yer alması ile işin özünde fazla bir değişiklik olmamıştır. Böyle bir uygulama ile devlet, bağımsız bir dini yorumu bastırmaya, denetlemeye yönelmiş, laiklik ilkesini ceza yasası ile korumak istemiştir. TCK'nın 163. maddesi ile 1953 tarih ve

6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkındaki Yasa, laiklik karşıtı hareketleri cezalandırmaya yöneliktir. Fakat devletin son yıllarda pederşahi yapısını boşvererek, Batılılaşma ya da Çağdaşlaştırma gibi işlevlerinden vazgeçmesi sonucu, baskı altında tuttuğu dinsel çevreler, diğer etkenlerin de yardımıyla siyasal güç olarak ortaya çıkmışlardır. Devletin artık "Laiklik" ilkesi gibi ilkeleri koruma amçlarını ikinci plana itmesi, yürürlükteki yasaları da uygulanamaz duruma getirmiştir.

Cumhuriyetle birlikte laiklik, devletin dini içine alarak kontrol etmesi biçiminde uygulanmaya başlandı. Böylece kurumsal din, devlet aygıtı haline getirilirken, dinsel ideolojiye egemen olunmaya çalışıldı. Devletin din üzerindeki baskı unsuru olarak ortaya çıkması ile, laiklik ilkesinin ne derece uygulandığı tartışılabilir duruma gelmiştir.

Laikliğin, felsefi düzeyde tartışılan bir sistem ve insanların özgür düşünmesini sağlayacak bir ilke olarak değil de, belli bir devlet politikası olarak Türkiye'de uygulanması çeşitli tepkilere yol açtı. Devlet kontrolü ve baskı, dine inanan insanlarda şüphe uyandırdı. Bu tepkiler, zaman zaman tehlikeli olarak yorumlanan yoğunluğa erişti. Sorunun siyasal yönü ön plana çıktı. Demokrasinin yok edilip, yerine baskıcı bir sistemin gelebileceği korkusu, endişelerin kaynağını oluşturdu. Başlangıçta devlet, dini toplum işlerini düzenleyen bir güç olmaktan çıkarma, onu inanç ve ibadete indirgeme ve bireysellik alanına itmeyi amaçlamıştı. Devlet dini tayin ettiği alan içinde tutmaya çalışırken, "Çağdaş" toplum yaratma işlevi ile dinin o alana ilişkin uyumazlıklarını yoketmek istiyordu. Böylece dinin gerek siyasal, gerekse sosyal ve kültürel alandan uzaklaştırılmasıyla, "Batılılaşma" girişimleri içindeki Sosyo-kültürel kurumların ve yaşam tarzlarının uygulanabileceği varsayılmıştı. Fakat beklenen gerçekleşmemiş, iki şey gözardı edilmişti. Birincisi, Türk toplumuna devletçe uygulanmaya çalışılan Batılı yaşam tarzı, Batı'da uzun yıllara yayılmış bir değişim sürecini içeriyordu. Mücadelelerle elde edilen toplumsal ve bireysel özgürlükleri içeren demokratik değerler, toplumsal değerler halini almıştı. İkincisi ise, dinin ve dinsel yaşam tarzını benimseyenlerin devlet zoruyla sindirilmiş olmasının sosyo-kültürel faturasının gözardı edilmesi idi.

Bu teorik açıklamalardan sonra, yıllar itibarıyla Türkiye'deki laikleşme sürecine baktığımızda; 1950'li yıllarda yönetici ve politikacılar, Atatürk ilke-lerine bağlılıklarını ileri sürerken, diğer yandan da laikliğe karşı tavır takınanlara kayıtsız kalıp, şeriatçılığa ödün vermişlerdir. 1950 sonrasında ortaya çıkan gelişmeler, çok partili sisteme geçiş, siyasi kadroları Nakşibendi, Nurcu, Süleymancı, Rûfai, Kadiri ve benzeri tarikatlardan oy almaya yöneltti. Böylece siyasal amaçlı olarak din istismarı başladı. Devletin koruyuculuğu altındaki Batılılaşma yaşam tarzını benimsemiş kitleler, DP iktidarının laiklik ilkelerinden ödün vermesini "Çağdaşlaşma" ya da "Batılılaşma"ya tehdit olarak gördüler. Korku ve ça-

resizliğe kapıldılar. Bu durumda gözler devlete-Yani orduya- çevrilerek siyasi iktidarlardan "Çağdaşlaşma" yönündeki devletin kendi tarihi misyonunu yerine getirmesini istediler. Bu tutumun da etkisiyle, 27 Mayıs 1960 hareketi gerçekleşti. Uygulamaya konan 1961 Anayasası ile, dinin kişiler ve partiler tarafından siyasal amaçlarla kullanılmasını ve devletin temel düzeninin dinselleştirilmesini önleyici kural ve yasaklar getirdi. Fakat, Anayasa tam anlamıyla uygulanamadı. 1965 seçimlerinde iktidara gelen Adalet Partisi, DP'nin devamı olduğu savını ileri sürerek, 1961 Anayasası'nı uygulamaz bıraktı.

1971 yılında yapılan askeri cunta hareketiyle, demokratik uygulamalar kesintiye uğradı. Bu dönemde, devlet aygıtı sağın eline geçmiş, ideolojik operasyonlara girilmiş, Atatürkçü'lüğün "çağdaşlık" vurgusundan arındırılmasının temelleri atılmıştır. İslamcı akım, MSP ile önemli ölçüde özdeşleşmiştir. Böylece, devletin dışında din, Türk siyasal yaşamında bağımsız bir siyasal güç olarak ortaya çıkmıştır. Fakat MSP siyasi parti olarak tavizler vermek zorunda kalınca, bir takım radikal İslamcı gruplar tarafından suçlamalara hedef olmuştur. Bu dönemin diğer önemli örgütlenmesi ise Aydınlar Ocağı'dır. MSP, sağda kalıcı bir şekilde bölünme tehlikesi yarattı, Aydınlar Ocağı ile, Türk sağının üç ucunun -AP, MSP, MHP- "Türk-İslam Sentezi" altında birleştirilmesi hedeflendi.

12 Mart darbesinin eksiklikleri, 12 Eylül darbesi ile tamamlandı. Darbenin Atatürk ilkeleri doğrultusunda yürütüldüğü ve laikliğe bağlılık, en yetkin cunctacılarca belirtilirken; aynı zamanda, Kuran ayetlerinden, hadislerden örnekler verilerek, laiklik ilkesinin korunmasına çalışılıyordu. Hazırlanan 1982 Anayasası'nda okullarda din öğretiminin, zorunlu din dersleriyle yapılmasını düzenleyen bir yasanın yer alması, laik öğretim ve öğrenim birliğini parçaladı (2). Bu uygulama, laikliğin özünü oluşturan "devletin herhangi bir dinin savunucusu ve yayıcısı olmaması" ilkesiyle, kişilerin vicdan özgürlüğü yok saydığı varsayılarak, eleştiri ve tepkilere yol açtı. 12 Eylül ile başlatılan bu uygulamaları, siyasal ve ekonomik sistemden, rejimin meşruluk arayışlarından soyutlayamayız. Bu politika ile, dinin devlet sızmasının anayasal ve yasal temelleri atılmıştır.

1980'lerde çeşitli tarikatlar aktivite kazanmıştır. İslam ideolojisinin sahipleri çoğalmıştır. Bu arada, resmi ideolojisi İslam'la donatma stratejisi de (*) uygulamaya konulmuştur. Bu amaçla 12 Eylül yönetimi İslamcı ideolojiye ödünler vermeye başlamıştır. 12 Eylül yönetiminin dine yönelik programı, bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bu program, "Türk-İslam Sentezi" çerçevesinde belirginleşti. Dinden

beklenen işlevlerin, devletin müdahalesi ve insiyatif ile gerçekleştirilmesine çalışıldı. Bu yaklaşımın gerisinde, 12 Eylül yönetiminin ideolojik bir hegemonya kuramamasının, kitlesel ve halkçı bir ideolojik yapıdan yoksunluğunun etkisi vardır. 12 Eylül rejimi bu eksikliğini, dini, resmi ideoloji kapsamında ele alarak, gidermeye yönelmiştir. Türk-İslam Sentezi doktrini de, bu gereksinmeye yanıt vermiştir.

Siyasal iktidarların meşruluk ve kitle desteğini, dini kullanarak sağlamaya çalışması; kaçınılmaz olarak, devletin dinsel ideoloji tarafından denetlenmesine yol açmıştır. Devlet dini akımı kontrol ederken, zamanla belirli bir dinsel akımın kontrolü altına girmiştir.

SONUÇ

12 Eylül rejimi ile devlet, Türk insanını çağdaşlaştırma çabalarından vazgeçerek, Atatürkçü'lüğü "Türk-İslam Sentezi" içine oturtmaya çalışmıştır. Bugün devletin laiklik karşıt güçlerce ele geçirilmesi olasılığı olmasa da, devleti kendi politikaları yönünde işlemeye zorunlu bırakabilirler. Dinsel akımların siyasal mücadele aracı ve otoriter bir siyasal rejim için ideoloji olarak kullanılması, tehlikeli bir gelişmedir. Siyasal ve ekonomik alandaki uygulamalara temel oluşturma açısından din, devlet tarafından kullanılması, laiklik ilkesinden vazgeçilmesinden öte, devletin kimlik arayışının belirtisidir.

Laiklik ilkesinin uygulanmasını sağlamak için, yalnızca diyanet işlerinden değil, devletin din üzerindeki bütün baskısının ortadan kaldırılması gerekir. Demokratik değerlerin toplumsal değerler haline gelmesi ve dinin sivil topluma bırakılması için devletin laiklik ilkesine tam anlamıyla uyması zorunlu koşuldur. Öngörülen laikleşme süreci, toplumda farklı mezhep -Alevilik, Sünnilik gibi- ve tarikatların kendi dinsel işlevlerini yerine getirmesi için, özgür çalışma ortamını zorunlu kılmaktadır. Bunun dışında laiklik için tutarlı ve gerçekçi bir yol yoktur.

Din aracılığı ile kitlelerin kontrol altında tutulması, siyasal iktidarların demokratik temellerinin zayıflığındandır. Sonuçta bu durum, kaçınılmaz olarak devletin, dinsel ideoloji tarafından denetlenmesini gündeme getirmektedir. İşte bu noktada laikliğin demokratikleşme açısından önemi ortaya çıkmaktadır. İnsanların çok özverili olması, her duruma razı olması, ücret artışı istememesi, grevlere gitmemesi vb. ile itaatkar bir halkın yaratılması çabaları için dinin devlet tarafından kullanılması; ne ülkemiz ne de insanlarımız için aydın bir gelecek sağlamaz.

DİPNOTLAR :

(1) Velidedeoğlu, H.V. : Devirden Devire I, Bilgi Yayınevi, 1974, s.19 vd.

(2) Din derslerinin okullarda okutulmaya başlanması, 1940'lı yılların sonlarına doğru CHP iktidarı dönemine rastlar.

(*) Bu strateji, Z. Brzezinski tarafından, Ortadoğu'da İslam'ın Sovyetlere karşı kullanılabilecek bir güç olması şeklinde biçimlendirildi. Bu tasarı, 1979'da resmileşti. ABD yönetimi, müttefik ve sadık ülkelerde İslam'ın rejim denetiminde, anti komünist ideoloji çerçevesinde kullanılması yönünde çabalar harcamaya başladı.

LAİKLİK ve ALEVİLİK

Cemal Şener

Araştırmacı-Yazar

"Ben kişisel olarak onların düşmanıyım. Onların olumsuz yönde atacakları bir adım, yalnız benim kişisel imanına değil, yalnız benim amacıma değil o adım benim ulusumun yaşamıyla ilgilidir, o adım ulusumun kalbine yöneltilmiş zehirli bir hançerdir. Benim ve benimle aynı görüşlü arkadaşlarımın yapacağı şey mutlaka ve mutlaka o adımı atanı tepelemektir. (...) Eğer bunu yapacak yasalar olmazsa, bunu sağlayacak meclis olmazsa, öyle olumsuz adım atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma kalsam, yine tepeler ve yine öldürürüm."

(M.Kemal Atatürk'ün 20. 3.1923 de Konya Türk Ocağı'nda Din Adamları Üstüne Yaptığı Konuşmadan)

Türkiye'de "Laiklik" kavramı Atatürk'ün adı ile a-deta özdeşleşmiştir. Biri anılınca diğerini anımsatmaktadır. Bu yılki Atatürk'ün ölüm günü olan "10 Kasım Anma Günü" kutlamaları önceki yıllara oranla laiklik kavramının daha sık ve anlamlı olarak telaffuz edildiği bir olaya dönüştü. Bu durumun nedeni ülkemizde "anti-laik" (laiklik karşıtı) olarak kabul edilen bazı gelişmelerin çok belirgin olarak varlığını hissettirmesinden kaynaklanmıştır.

Her yıl olduğu gibi bu yılda 10 Kasım; Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm günü olarak devlet tarafından çeşitli kurum ve kuruluşların düzenlediği törenlerle anıldı. Atatürk'ün hayatı, düşünceleri ve laiklik hakkındaki görüşleri vurgulandı.

Kamuoyunun dikkatinin çekilmesi gereken bir olay ise; İstanbul'da kurulu Hacıbektaş-ı Veli ve düşüncesini tanıtmak amacı ile kurulan bir derneğin "Atatürk ve Laiklik" adlı bir açık oturum düzenlemesi idi.

Gerçi açık oturumda Alevilik açısından laikliği irdeleyen bir konuşmacısının olmaması eksiklikti. Ama böyle bir açık oturum düzenlenmesi başlıbaşına anlamlı bir olgudur.

Hacı Bektaş-ı Veli; Anadolu'da yaşayan Alevi Bektaşilerin piri, gönül dostu, bu düşünce ve inanç biçiminin kurucusu, oluşturunca ve ruhani önderidir.

Hacı Bektaş-ı Veli, Anadolu'ya Anadolu Selçuklu Devletinin son yıllarında gelir. Bu yıllarda Anadolu dinsel ve toplumsal alt-üst oluşlarla yüklüdür. Anadolu Selçuklu Devleti halka yabancılaşmış, Arap ve Acem etkisinde, iktidar ve din kavgalarının alıp yürüdüğü halkın hoşnutsuzluğunun arşa çıktığı bir düzeni devama çalışmaktadır.

Hacı Bektaş-ı Veli, Selçuklu'nun katmerli sömürü ve haksızlıklarına karşı eşitliği, özgürlüğü savunup isyan bayrağını açan Babai isyanı sonrası Anadolu'dadır. (Kardeşi Menteş'i bu isyanda kaybeder.)

Hacı Bektaş-ı Veli günümüzden yaklaşık 700 yıl önce Anadolu'da yaşamasına rağmen o düşünceleri ile ekonomik olarak eşitliği, siyasal sistem olarak demokrasiyi, dinsel olarak din ve inanç özgürlüğünün sağlandığı laiklik olarak formüle edilen kavramları inançla ve kararlılıkla savunuyordu.

O'nun insana verdiği değer bugün bile çağdaş siyasal sistemlerin o kavrama yüklediği anlamdan ileridir. O, insanı ve insan sevgisini yaşam felsefesinin esası yapmış bir düşünür, gönül piri ve inanç insanıdır. O, insana bakışını şöyle anlatıyor:

Ellerin kabesi var

Benim kabem insandır.

Kuranda kurtaran da

İnsanoğlu insandır.

Alevilik; her ne kadar başlangıçta dinsel bir olgu olarak (İslamiyet içinde Hz. Ali'ye karşı işlenen bir haksızlıkta Ali taraftarlığı) karşımıza çıkmış ise de, tarihsel süreç içinde toplumsal haksızlıklara karşı halk kitlelerindeki hoşnutsuzluğun, başkaldırının sembolü olmuştur. Aleviliğin dinsel bir yanı olduğu ölçüde siyasal toplumsal bir düşünce biçimi olduğu da kabul edilmelidir. İşte Hacı Bektaş-ı Veli adına kurulu bir derneği laiklik olgusunu savunmaya iten olgu yukarıda ifade etmeye çalıştığım düşünce yapısından kaynaklanmaktadır.

Ülkemizde son yıllardaki gelişmelerle birlikte düşündüğünde günümüzde laikliği ve demokrasiyi savunmak en acil güncel sorun olarak ele alınmalıdır. Bazı insanlar salt laik oldukları için, Atatürkçü oldukları için günümüzde profesyonel cinayet odakları tarafından katlediliyorsa ateş bacayı sarmış demektir. İşte Prof. Muammer Aksoy, İşte Gazeteci Çetin Emeç, İşte Doç. Dr. Bahriye Üçok, İşte araştırmacı yazar Turan Dursun.

Bazı güç odakları ülkemizdeki toplumsal dalgalanmayı araç olarak kullanarak demokratikleşme ve demokrasi mücadelesini rayından saptırmaya çalışmaktadırlar. Ülkemizde bir dizi toplumsal-siyasal sorun varken, sanki tek sorun "**dinli-dinsiz**" ayrımı imiş gibi göstermeye çalışıyorlar. Toplumsal güçlerin çağdaşlaşmak için verdikleri mücadeleyi din çatışmasına döndürmeye çalışıyorlar. Sağ ile solu ile sağ duyulu bu ülke insanı bu oyuna gelmemelidir.

Kaygı verici olaylar salt adam öldürmelerle de kalmıyor. Basından takibedilen bazı haberlere bakılırsa bu işi ırdeleyen bazı kesimler de söz konusu.

İşte, 5 Kasım '90 tarihli Güneş:

"Okullar secdeye yatırılıyor" Haberin özeti ise; öğrencilere yasal namaz geliyor; ilk ve orta öğretimde mescit açılması komisyondan geçti."

Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluş günü olarak kabul edilen kutlamalar yapılan 29 Ekim günü Ankara'da Maltepe Camii'nde; **Said-i Nursi için Mevlit okutuluyor**. Basın bu olayı "**Başkentte Nurluların Gövde Gösterisi**" diye verirken, Atatürk'e, Cumhuriyet'e meydan okurcasına düzenlenen bu mevlid'e hükümet yetkilileri ve Süleyman Demirel'den de mesajlar geliyor.

Adeta Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına alternatif olarak Ankara'da yapılan "Said-i Nursi Mevlidi", şoku atlatılmadan arkasından gene, ANAP Hükümeti destekli bir olayda İstanbul'da yaşandı. Atatürk'ün ölüm günü eski bir kilise olan Aya İrini'de **Nakşibendi Tarikatı Şeyhi Mehmet Zahit Kotku** için "Anma Töreni" düzenlendi. Gene Cumhuriyetin ve laikliğin kurucusu Atatürk'ün ölüm günü yapılan "**Anma Gününe**" karşı bir alternatif anma günü. Üstelik şeyhin ölüm günü 13 Kasım olduğu halde, özel olarak 10 Kasım günü yapıldı.

Bu olayı; **Kadavra Yürüyüşleri** izledi. Bir kısım tıp fakültesi öğrencisi **günah** olur diye, 14 yaşından büyük karşı cinsten hastaları muayene etmek istemezler ve kadavra derslerine de kadvralara don

giydirilmezse girmeyeceklerini söylerler. Ve de derslere girmezler.12 Kasım 1990 günü Ankara'da bir çok üniversiteden öğretim üyesi bu anlayışı protesto ederek derslere girmediler. Cübbeleri ile Anıt kabire yürüyüş yaparak olayı protesto ettiler.

İşte Alevilik bu çağdışı, tutucu, yobaz, gerici v.s. diye nitelenen bu olayı çok iyi tanıyor. Doğal olarak bu olumsuz gelişmeler karşısında geçmişte olduğu gibi günümüzde de yerini alacaktır.

Laiklik, dinin devletten ayrı ve özerk olmasını öngörüyor. Laiklik devleti ve tüm örgütlenmeleri dinden ayrı düşünmektedir. Laiklik, felsefenin, bilimin, sanatın v.s. tüm örgütlenmelerin dinden bağımsız örgütlenmesidir. Eğitimin, ailenin, ekonominin, hukukun, yönetimin v.s. din kurallarından ayrılmasıdır.

Yani laiklik salt mekanik olarak dinin devletten ayrılması sorunu değildir. Hayatı, yaşamı dinin yönlendirmemesidir. Devlet kul değil, birey yetiştirmelidir. Eğitim ve öğretim ona göre verilmelidir. Çağdaş devletin dini olmaz. Bireylerin dini olabilir. Devlet vatandaşların inancına, düşüncesine saygı göstermelidir. Din, düşünce, inanç, inançsızlık bireye aittir. İnanan, inanmayan türlü din ve mezhepten insanlar özgürce bir arada barış içinde varolmalıdır.

Günümüzde bazı kesimlerin özlemi olan bilim düşmanı, demokrasi düşmanı, laiklik düşmanı, giderek insan düşmanı bu akımı Alevilik çok iyi tanıyor. Çünkü O'nun tarihi bir anlamda hoşgörüsüzlüğe karşı, toplumsal haksızlıklara karşı mücadele tarihidir. Zaten doğuşunda da böyle bir neden yatmaktadır.

Aleviliğin doğuşu İslamiyetin ilk dönemlerine kadar uzanır. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, Peygamber'in vasisi, damadı ve amcası oğlu Ali görülmüyordu. Çeşitli toplantılarda Hz. Muhammed öldükten sonra yerine halife olarak Ali'nin geçmesini salık vermiş, yakınlarına ve cemaatine bildirmişti. Veda haccında bu olay bir anlamda resmileşmişti. Hatta Hz. Muhammed ölmeden önce kâğıt ve kalem istemiş. Kendisinden sonra yerine kiminhalife olacağını yazdırmak için, ama Ömer'in müdahalesine kurban gitmişti.

Kendisi öldüğünde ailesi ve Ali Peygamber'in defin işleri ile uğraşırken, daha peygamberin cenazesi yerden kalkmadan, defnedilmeden Ömer Ebubekir'i bir oldu bitti ile halife seçti. İnsanları da zorla biat ettirmiştir. Arkasından bu haksız seçimi onaylaması için Ali'nin de Ebubekir'e biatı sağlanmaya çalışılınca ilk çatışma çıkmıştır:

Ali bu oldu bittiye alet olmayarak Ebubekir'e biat etmemiştir. İşte İslam tarihindeki bu ihtilaftan sonra Ali'yi tutanlara alevi denmiştir.

Bu anlaşmazlık giderek büyümüştür. Ali'yi biat ettiremeyen Emeviler, Ali'yi öldürmüşlerdir. Ondan sonra oğulları Hasan ve Hüseyin'in biatını da sağlayamayınca, Hasan'ı zehirletmişlerdir. Hüseyin'i ise "**Kerbela Olayı**" adıyla anılan olayda katletmişlerdir. Ondan sonra Peygamber soyundan 12 İmam Emeviler ve Abbasiler döneminde türlü hilelerle katledilerek kanlı iktidarlarını sürdürmüşlerdir.

Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim bu kanlı hilafeti 1517 de Mısır'dan getirerek kendi saltanatı ile bütünleştirmiştir.

Dört halife döneminde, Emeviler döneminde, Abbasiler döneminde Ali yanlılarının katliamları yetmemiş gibi bu kez Osmanlı'da Yavuz'la birlikte Alevi katliamları yeni boyut kazanmıştır.

Osmanlı 700 yıl boyunca azgın bir Emevi mantığı ile alevileri katletmiş, ezmiş hayat hakkı tanımamış, Alevileri kuş uçmaz, kervan geçmez dağ köylerinde kendilerini saklayarak gizleyerek yaşamlarını sürdürmeye mecbur bırakmıştır.

Özetle; Alevilik İslamiyet içinde, İslamiyetin yabancılaşmasına, dinin istismarına, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehlilbeytine karşı Emevi ve Abbasi halifelerinin haksız ve insanlık dışı uygulamalarına karşı a-sırlardır süren bir muhalefetin sonucu olmuştur.

İslam içindeki bu muhalif akım Selçuklu'nun ve Osmanlı'nın halka yabancılaşmasına; ekonomik, dini, sosyal ve siyasal alanlardaki her türlü baskıcı ve sömürücülüğüne karşı mücadelelerle devam etmiştir.

Yani alevilik; doğustaki üç kaynağı olan, Hz. Ali ve Ehlilbeyt'e olan aşırı sevgi, saygı ve bağlılık, Orta Asya ve Ortadoğu'dan gelen tasavvuf ve İslam öncesi din ve inanışlardan gelen kültürel etkiler ile Anadolu'da çok tanrılı ve tek tanrılı dönemlerden kalan din ve inanç izleri ile kalmadı. Buna doğuşundan günümüze dek verilen toplumsal mücadeleler de eklendi. Alevilik düşüncesi olgunlaştı ve bugüne geldi.

Aleviliğin tarihi, İslamiyet'in hilafet döneminden günümüze değin süren 1300 yıllık muhalefet tarihidir. Tarih boyunca devam eden egemenlerin baskıcı ve sömürücü haksız yönetimlerine karşı onurlu bir başkaldırı tarihidir. Demokratik ve devrimci bir halk muhalefettir. Alevilik eşitlikçi, özgürlükçü, laik, demokratik özelliklerini bu geçmiş mirasa borçludur.

Emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı ulusal bir başkaldırı mücadelesi vermek isteyen Mustafa Kemal ile Alevileri ortak paydada bir araya getiren nedenler bu özelliklerdir. Mustafa Kemal de Anadolu'da Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı örgütlerken Alevilerin desteğini almadan edemeyeceğini biliyordu. Çünkü Anadolu Alevileri, Sünni inanca mensup teokratik bir imparatorluk olan Osmanlı yönetimine karşı 700 yıldan beri muhalif idiler.

Osmanlı yönetim, Anadolu Alevilerinin gözünde hem Emevi-İslam geleneğini sürdüren bir yönetim, hem de kendilerine karşı yapılan toplumsal haksızlıkların kaynağı idi.

Bu nedenle, emperyalizme karşı savaş, işbirlikçi Osmanlı padişahına ve İslam hilafetine karşı ayaklanmadan geçiyordu. Ne var ki böyle bir durumda müslüman-sünni halk; padişahına, dinine, halifesine karşı asla başkaldıramazdı. Bu günahı, işlenecek en büyük suçtu. Bu nedenle, İstanbul ve Anadolu'nun müslüman-sünni halkı öncelikle dininin padi-

şahının yanında yer almıştır.

Aleviler ise, 7000 yıldan bire bu yönetime karşı mücadele veriyordu. Bu nedenle padişaha, hilafete ve emperyalizme karşı savaşa girecek olan M. Kemal ve kadrosu için en doğal müttefik, Rumeli ve Anadolu'daki sayıları dört milyonu bulan Alevi-Bektaşî halkı idi. Milli Kurtuluşçular ile Alevilerin düşmanı ortak idi. İşte Atatürk bu doğal müttefiki kazanmadan savaşa girişemezdi. O da öyle yaptı. Erzurum ve Sivas kongresi sırasında Alevileri yanına aldığı gibi Sivas Kongresi dönüşü daha Ankara'ya gelmeden 19.12.1919 da Anadolu Alevilerince kutsal sayılan Hacıbektaş Kasabasındaki Dergah'a ziyarete gitti.

Bu ziyaretin tanıklarından olan Mazhar Müfit Kansu izlenimlerini şöyle anlatıyor:".... Hacı Bektaş'a uğranılacaktı. Burası önemli bir merkezdi. Bütün Anadolu'daki üç-dört milyondan, belki de daha çok sayıya ulaşan Aleviler'in bağlı bulundukları Çelebi, Hacı Bektaş'ta oturmaktaydı. O zaman Çelebi Cemalettin Efendi ve Hacı Bektaş dede postu vekili Niyazi Salih Baba idi.

Milyonlara varan Alevi ve Bektaşîler, gerçi yansız bir durumda görülüyorsa da bunlar, dede postu vekilinin buyruk ve isteklerine uyduklarından bu iki zat ile görüşmek onları, yanımıza çekmek için gerekiyordu(..)

Salih Niyazi Baba'nın Çiftliğe kadar geleceğini, bizi karşılayacağını öğrendik. Çiftlik (...) halkı Aleviydi. (...)

Hacı Bektaş'ta karşılandık(..) Bir odaya aldılar. Bu alçakgönüllüce düzenlenmiş oda Çelebi'nin kabul odasıymış. Beş-altı dakika sonra Çelebi Efendi geldi.(...) Ortalık kararınca odaya bir masa getirilerek rakı takımları konuldu. Cemalettin Efendi rahat-sız olduğundan içmediğini, fakat şerefimize içeceğini söyleyerek rakıya başladı.(...) Paşa, Çelebi ile görüşerek tümüyle Kuvay-ı Milliye'ye yandaş olduğuna dair söz aldı ve buraya gelmekten amacımız da gerçekleşti. Bu görüşmeler pek uzun sürmedi. Çelebi Efendi derhal durumu kavradı ve adamlarına gereken buyrukları vereceğine söz verdi. Paşa'nın durum ve giriştiğimiz savaşım hakkında verdiği bilgi Çelebi'nin dikkatini çekti. Hatta Çelebi daha ileri giderek cumhuriyet yanlılığını sezdirdi ise de Paşa zamanı olmayan bu önemli sorun için olumlu veya olumsuz bir karşılık vermeyerek, oldukça tedbirli bir biçimde görüşmeyi yürüttü. Anlaşıyor ki Cemalettin Efendi cumhuriyetten yana, hele Salih Baba, özgür düşünceli, çok ileri bir zat. Ertesi gün Hacı Bektaş türbesi gelidi. Ve Salih Niyazi Babanın öğle yemeği davetinde bulunduk. (...) Çelebi ile Baba arasındaki uyumsuzluk bir ölçüde çözülür bir biçime kondu. (...) Sonunda iyi bir izlenimle Hacı Bektaş'tan ayrıldık" (xBkz: M. Müfit Kansu Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber, c:11,s: 492-495)

M. Kemal bu ziyareti sırasında Bektaşî dede ve babaları ile Kurtuluş Savaşı'nın gerekliliği üstüne konuşur. Arkasından bu savaşın gerçekleştirilmesinden sonra; **padişah ve halifeligin kaldırılacağı-**

nı, dil, din, mezhep, tarikat ayrımcılığının kaldırılacağını, yöneticileri halkın kendisinin seçeceğini, kadın-erkek eşitliğinin gerçekleşeceğini anlatır.

Hatta bu sohbetler sırasında Cemalettin Çelebi M. Kemal'e; "**Ulu Tanrı'nın ulusumuza bağışlayacağı zaferden sonra Cumhuriyet ilanını düşünüyor musunuz**" diye sorar. M. Kemal, cumhuriyet sözcüğünün böylesine açık yürekli ifade edilmesi karşısında çok heyecanlanır ve kulağına şöyle fısıldar: "**O mutlu günün ilanına kadar aramızda kalmak koşulu ile evet, Çelebi Hazretleri der.**"

Böylece Anadolu Alevi-Bektaşileri gerek İstanbul ve Trakya'da gerek Anadolu'da canla başla işgale karşı savaşırlar. İstanbul'da bir çok Bektaşî dergahı gizli yollarla Anadolu'ya cephaneye ve eleman gönderir. Hacıbektaş Dergahı maddi ve manevi yardımda bulunur. 1800 altın lira bizzat M. Kemal'in avucuna sayılır. Bektaşî alayları kurulur.

Bütün bu diyaloglarda M. Kemal'in Bektaşî kültürüne yakınlığı, yatkınlığı da rol oynar. Birçok belge M. Kemal'in Bektaşî olduğunu da yazar. Bu olgu tayin edici öneme sahiptir.

Anadolu Alevileri kurtuluş savaşının sonunda kazanılacak zaferi Emevilerin binbir hile ile elde ettikleri iktidarın geri alınması olarak görüyorlardı. Nitekim M. Kemal zafer kazanılıp Cumhuriyet kurulduktan sonra 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması tartışmaları sırasında İslam tarihinde bir dizi ihtilafa yol açan olayları şöyle yorumlar:

".. Ömer'in etkisiyle Hz. Ebubekir'e bağlanıldı. (Biat olundu.) Görülüyor ki, ilk halifenin seçiminde genel eğilimin doğal gelişmesinden çok **kişisel etki durumu** biçimlendirmiştir..

Ebubekir son anlarına yaklaşınca kendi seçimindeki zorluğu anımsayarak Hz. Ömer'i **vasiyetname** ile bizzat seçti... En sonunda hilesinde **başarılı olan saf ve temiz olanı** yendi ve **çoluk çocuğunu perişan ederek ortadan kaldırdı**. Bu yolla hilafet **sanı** altında **İslam Emirliği** yine hilafet **sanı** altında **İslam Saltanatına** dönüştü. Emevi saltanatı, **geniş yerler almakla birlikte baştan sona dek kanlı ve acılı olaylarla doksan yılı doldurabilmiştir**. "(M. Kemal Atatürk, Nutuk, cilt: 3, s: 1239-1251)

M. Kemal bu bakış açısı ile olaya Alevilerin bakışına hak vermiş oluyor. Aleviler M. Kemal'i desteklemekle haklı birşey yaptıklarını farketmişlerdir. Atatürk'e göre halifelik zaten hatalı olarak başlamıştır. İslam toplumları arasında asırlar süren kavgalara neden olmuştur.

Osmanlı'da ve Selçuklu'da bir dizi Alevi-Bektaşî ayaklanmaya raslıyoruz. Ama kurtuluş savaşı sırasında M. Kemal ve ulusal kurtuluşa karşı bir tek Alevi-Bektaşî ayaklanma söz konusu değildir. Bu kez de alevilerin dışındaki tutucu din, mezhep ve tarikat mensupları padişahın yanında ulusçulara silah çekmişlerdir.

Emeviler; hilafet, saltanatın ve tekkelerin kaldırılışı sırasında da M. Kemal'in yanında yer almış-

lardır. Bozuk düzenin düzeltilmesini O'nun önderliğinde beklemişlerdir.

Bugün de laikliği, cumhuriyeti ve demokrasiyi en içten bir şekilde Aleviler-Bektaşîler savunup sahip çıkıyorlar. Bu olgu belki de dünyanın hiç bir yerinde görülmemektedir. Dinsel kaynaklı bir akım olan Alevilik dinin toplumsal hayatı yönlendirmekten elini çekmesi için en özverili tavrı koyuyor, kavgasını veriyor. Laikliği dışı ile tırnağı ile savunuyor. İşte Alevi öğretisinin orijinalliği buradan geliyor.

Alevilerin tarihte uğradıkları haksızlıkların büyük çoğunluğu devletin şeriat esaslarına göre yönetilmesinden geliyordu. Aleviler şeriat kalkıncaya kadar kendi sorunlarını şeriatın temsilcisi olan kadiya götürmemişlerdir. Kendi sorunlarını **ayini cemlerde** kurulu mahkemelere (Dar-ı mansur) götürmüşlerdir. Laikliğin ve demokrasinin onların tarihinde hayatı bir yeri vardır. Onlar M. Kemal'in hilafete ve saltanata karşı mücadelesini dün olduğu gibi bugünde alkışlıyorlar. Yaşamlarının bir parçası olarak görüyorlar. M. Kemal hilafet ve saltanat tartışmaları sırasında komisyon üyelerine şöyle seslenmiştir:

"Hakimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye **ilim gereğidir** diye müzakereyle, münakaşayla verilmez. **Hakimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır**. Osmanoğulları zorla Türk Milletinin hakimiyet ve saltanatına el koymuşlardır. Bu tasallutlarını altı asırdan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek kendi eline fiilen almış bulunuyor. **Bu bir emrivakidir**. Söz konusu olan millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız, meselesi değildir. Mesele zaten emrivaki olmuş bir hakikatı ifadedden ibarettir. Bu mutlaka olacaktır. **Burada toplananlar, meclis ve herkes meseleyi tabii görürse fikrimce uygun olur**. Aksi taktirde yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. **Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir**." (İslam ansiklopedisi, c:1, s:768)

İşte Alevilerle M. Kemal'i bir anlamda et ve kemik gibi birleştiren M. Kemal'in Osmanlı saltanatına karşı bu ödünsüz tavrıdır. Bu radikal yaklaşımıdır. Anadolu Alevileri sunni bir devlet içinde bu tür bir devlet adamı çıkacağını bir türlü normal göremezler. Olsa olsa bu **Hz. Ali'nin, Hacı Bektaş-ı Velî'nin** don değiştirmiş halidir. **Mehdi'dir**, derler. Böyle bir olguyu da M. Kemal'in ancak Alevi olması ile mümkün görürler.

Bu inançlarını aleviler, M. Kemal'e Hacı Bektaş dergahını ziyareti sırasında bile söylemişlerdir: "**Sayın Paşam, canlar derler ki, acaba Pir Hacı Bektaş şekil mi değiştirmiş. Çünkü yüzyıllar önce ulu pirimiz de böyle konuşmuştu.**"

Bilmem bu yazı kapsamında Alevilerin laiklik ve Atatürk'e yaklaşımındaki düşünce temellerine değinemedim mi? Cumhuriyetin kuruluşunda; nasıl ki Alevilik ve M. Kemal düşüncesi ortak paydayı oluşturmuş, bugün de Alevilik tarihsel görevi ile gene karşı karşıyadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu onurlu tarihsel misyonu eksiksiz yerine getirecektir.

SOLDA İNANÇTAN KANAATE İLERLEYİŞ

Şule Perinçek
Yazar

Türkiye solu İslamiyet hakkında ne biliyor? Toplasan incir çekirdeğini doldurmaz. Bir-iki ünlü sure, Nisa, Bakara gibi. onları bile aslından çok az insan okumuştur. El yordamıyla küçük karşı çıkışlar. Titrek eleştiriler. Ya da diğer uçta alay, yakıştırmaya sıfatlarla geçiştirmeler. Diğer nedenlerin yanında ayağını sağlam kaynaklara basmamanın da etkisi var. Kaynakların adını bile saymakta zorluk çekersiniz. Bu açıdan Turan Dursun'un katkısı büyük. Çoğumuz belki de İslamiyet'i onun yazılarıyla tanıdık. Tanıdıkça şaşırdık. Neymiş de haberimiz yokmuş.

Hadi o kadar eskiye de gitmeyelim. Kendi yakın tarihimizdeki laikleşme süresini ne kadar kaynaklarına dayanarak inceledik. Kemalist devrim laikliği toplumun kültürel değişmesi olarak gördü, ve felsefe boyutlarıyla ele aldı. Evrenin, insanın oluşumu, Allah düşüncesinin doğuşu, dinlerin ortaya çıkış nedenleri konusunda açık burjuva-materyalist tutumlar aldı. Allah'ın, insanın değil, insanın Allah'ı yarattığı yazılıydı. Ders kitaplarına bu bakış açıları sindi.

Bir-iki kuşak öncemiz bu eğitimi aldı. Biz Cumhuriyet devrimini resmi görüşün izin verdiği ölçüde öğrenmeyi yeterli gördük. Çankaya arşivlerinde saklanan bu tür belgeler 2000'e Doğru'da yayınlanınca Atatürk'e hakaretten dava açıp, mahkum eden zihniyetin gözleriyle bakmayı, sunduğu verilerle değerlendirmeyi yeğledik.

Hemen burada bir soruya yanıt aramak istiyoruz. Neden? Kemalist devrime bakışı yalnızca bir örneği, sol, neden bir çok konuda, sunulan tabuları veri olarak kabul etti? Gerçeği arama tutkusuna hep zayıf sarıldı? Aslında felsefi ve kültürel boyutlarda tartışmadı, araştırıp inceleme yapmadığı İslamiyet'ten önemli ölçüde etkilendi. Başka kılıflara bürünse de İslamiyet'in ona öğrettiği terbiyeye uygun davrandı. İçinde bu tür birçok eğilimi barındırdı, kültürel olarak söküp atmadı. Bir döngü. İslamcı terbiye ona öyle öğrettiği için İslamı tanıyamadı, tanıyamadığı için de İslam'a karşı tutarlı-materyalist tavrı alamadı.

Dinlerin ve Allah'ın doğumu toplumda sınıfların ortaya çıktığı zamana denk düşer. Doğal olarak bu bir raslantı değildir. Birilerinin iktidarını sürdürebilmesi için, diğerlerinin boyun eğmesi, kaderlerine razı olması gerekir. Dinler de bu işleve uygun olarak biçimlenmiştir. İdeolojinin temel taşı sorgu sual etmeden "böyle gelmiş böyle gidere," "yaradanın böyle yarattığına""belki öbür dünya da olur"a inanmaktır. En büyük efendinin iyi birer kulu olarak, diğer efendilere de itaat etmektir.

Yaşadığımız topraklardan bir çok kültür gelmiş geçmiş. Hepsi de bazı izler bırakmış. Anaerkil dönemden bugüne kalmış bazı geleneklere bile raslayabiliyoruz. Adet kanı, doğurganlığın simgesi olduğu için anaerkil yaşayan Anadolu'da kutsal aşk ikisi olarak kullanılıyor. Bugün Anadolu'nun birçok bel-

desinde de bu yöntemle başvuruluyor. İstanbul'da genç bir üniversite mezunu bayan, eşile arasının düzelmesi için kesme şekere birkaç damla damlatıp, kahvesine koyduğunu söylemişti. Nereden ne-reye..

Bütün bu geçmiş, kültürümüzde esas belirleyici olan sınıfların konumu yanında, bir çizgi ve renk farkı yaratıyor, tabii.

Bir bakıma Türkiye toplumuna baskın rengini veren İslamiyet. İslam da baskın bir din zaten. Hristiyanlıktan farklı olarak uzun süre muhalefette kalmamış, çabuk iktidar olmuş. Hayatın her alanına müdahale eden, yöneten kuralları getirmiş.

Osmanlı döneminde din esas olarak hakim sınıf ideolojisiydi, halk kitlelerine pek yayılmadı. Anadolu döneminde isyansız, başkaldırsız yüzyıl geçmedi. Arkasından Kemalizmin ilk yıllarındaki laik, aydınlanmacı tutumu da bazı tohumlar serpti. Bgünkü sol önemli ölçüde ayaklarını bu topraklar üzerine bastı. Türkiye'nin iç dinamikleri, onu Ortadoğu'nun birçok islam ülkesinden farklı kıldı.

Tabii ki, işçi sınıfının evrensel bir ideolojisi var. Bir de somut olarak varolan binlerce yıllık tarihin, kişisel yaşananların oluşturduğu kültür birikimi. Bu mirasın içinde feodal hakim sınıfların dini ideolojisi de, burjuvazinin etkisi de bulunur. Kimi sol akım ve gruplarda bu etki en tepelerde, ideolojilerine dangasını vurur, kimilerindeyse tek tek kişilerde gizli gizli yaşar. Önemli olan bu kalıntıları ayırtmak ve ayıklayıp atmak.

Türkiye solunda ana İslami damarlardan biri gerçeklere, olgulara dayanmak yerine hayatı kitaba, teoriye uydurmaktır. Araştırmaz, incelemez, bilimsel yöntemler kullanarak teosisini denek taşına vurup, yeniden oluşturmaz. Elindeki yazılı metinle hayata bulutların üzerinden bakar. Hani neredeyse doğruyu 19 rakamıyla sır dolu gücüyle ispatlamaya çalışır.

Dipnottaki iki sözcüğün "tefsirine" ilişkin uzun yazılar yazılır, tartışmalar açılır, ideolojik ayrılmalar olur, tekkeler bölünür. Hayat yanlarından akıp gider. Öylesine kendi dünyalarına dönükler ki, ortak bir dilleri, jargonları var. Neredeyse kısaltmalarla konuşuyorlar.

Sorgulama yok, kabullenme vardır. Büyük bir merkezde yağmur yağınca, küçük beldedeki şemsiye açar. Bir gecede moda değiştirir. Efendiye itaat esastır.

Örgütiçi disiplin, demokrasi, yöneticilikte kendine güven eksiktir. Yaratıcı katılım yoktur, sıkışılınca kitaba ve kuvvete başvurulur. Körükörüne inançta en ufak bir çatlakta soru işaretinde, karşı kıyıya atlanır. Soru sordun mu, İslam'ın da denizi biter. Oysa hayatta her sorunun bir yanıtı vardır. İslami inançla sosyalist kanaat birbirine karıştırılınca kaba-hat sosyalizmde bulundu, fatura ona çıkarıldı.

Aslında bizde geçerli olan "Marksizme inanmak", "Sosyalizme inanmak" gibi kavramlar bile dinlerin mirasıdır. Çünkü bilimsel bir teoriye "inanıl-

maz", fakat kanaat getirilir. İnanma, olgularla ilgilenen araştırma ve inceleme süreçlerinin bir meyvası değildir, eleştirilemez ve tartışılmaz.

Yıllar önce Marksizmden vazgeçen birisinin, "oh nihayet rahat rahat viskili dondurmamı yiyebiliyorum" dediğini hatırlıyorum. Devrimcilikle, dervişliği karıştıran biri. Oruç tutmanın başka bir türü. İlerinin insanı olmakla, nefisini baskıyla köreltmeye çalışan ortaçağ insanı arasındaki farkı görememek.

Belki de en acı deneyler kadın-erkek ilişkilerinde yaşandı. İslami geleneklerin en yoğun sürdüğü bir alan. Abiler, bacılar. Erkek üstünlüğünün bir yansıması, erkek gibi davranmaya özenen kadınlar. Bir süre sonra tersine de dönüştü. Bir gece de kapitalizmin dökmek istediği kalıba girildi. Muazzam bir tüketim humması, kadının "cinsel metalığının" vurgulanması.

Kadının cinsel özgürlüğü gene erkeğin isteklerine boyun eğme şeklinde anlaşıldı.

"Hayır" dese "neden, feodal davranıyorsun" eleştirisiyle karşılaştı. Temelde bakış aynı; ufak bir değişiklik cilasını değiştirdi.

İslamın kadına aile içinde biçtiği yer ve değer hemen olduğu gibi korunuyor. Hem kadınlar o terbiyeyi almış, hem de erkekler o rahata alışmış. İslamcı bir gazeteciyle dayak meselesini tartışıyorduk. "Ama peygamberimiz, 'incitmeden' diye söylemiş" dedi. Oyle bir ustalığı "solcuların"da gösterebildiğini sanmıyorum.

Kader. Dinlerin varoluş nedenleri. Son yıllarda dünya çapında yaşananlar bir çok solcuyu umutsuzluğa düşürdü. Sosyalizmin başarıya ulaşamaya-acağı bir kader gibi çok çabuk kabul gördü, materyalizmleri hemen rafa kalktı. Son kalan üç-beş ülke de batsa işler kitaplarına pek uygun düşecek.

Gene kendi ülkemize dönüp baksak, bugün Türkiye'de iki güç "bu bizim kaderimiz"e razı olamıyor. Öyle bir seçeneği yok. Biri işçi sınıfı. İşçi hareketlerinin hiç birinin başında İslamcı bir önderlik görmek mümkün değil. Olsa da ezip geçmek zorundalar. Yoksa zaten baştan hareket nedenleri ortadan kalkar, işi öbür dünyaya bırakıp uslu uslu yerlerinde otururlar.

Diğeri de Kürt hareketi. Onların da işlerini Allah'a havale edebilecek lüksleri yok. Hem Allah'ın Türk kullarına başka, Kürt kullarına başka davranması da pek kabullenilebilecek bir olgu değildir.

İslam tam da bu nedenlerle bu iki gücün içine enjekte edilmeye çalışılıyor, ama geri tepiyor. Tam tersine hızlı bir değişim yaşıyor. Elinde silah dağda dolaşan, kaymakamlığın bahçesine bağdaş kurup oturan açlık grevi yapan kadın, kocası karşısında da kişiliğini daha çok savunur oluyor. Hayat onlara panellerdeki tartışmalardan daha çok şey öğretiyor. Biz burada oturmuş içimizdeki, İslam'dan devraldığımız ayrıktıklarını konuşup, yazarken onlar almış başını gidiyor.

MARSİLYA MÜEZZİNLERİ

Pierre Blanchet'in,
Le Nouvel Observateur'deki
(7-13 Şubat 1980) yazısı
Burcu Yeğenoğlu
tarafından çevrilmiştir.

Fransa'nın en müslüman şehrinde gezinti.

Esrara, hırsızlığa, fahişeliğe ve alkole karşı tek etkili silah Kur'an mı?

Paris'li gazeteciler ona Marsilyalıların bilmediği bir isim vermişler: "KAFES". Üstü kapalı olarak "vah-şi hayvanlı bir kafes, aslan kapanı" diyorlar. Front National (1) partisinin seçmenleri açıkça KAZBAH (2) diyorlar.

Canebière, Belzunce parkı, Aix kapısı ve Atina bulvarıyla sınırlanmış bir dörtgen burası. Her zaman için göçmenlerin geliş yeri olmuş, Marseille'in ta göbeğinde yokuş aşağı caddelerin kesiştiği bir merkez. Geçen yüzyılda Yunanlılar, yüzyılın başında İtalyanlar, 20'li yıllarda Ermeniler, 60'lı yıllarda "Kara ayaklılar" (3). Ve bugün "Magripliler" (4). Marsilya'da kibar olmak için dendiği gibi..

Magrepliler, bir başka deyişle müslümanlar. Yörenin günlük gazetesi "Le Mèridional"ın başlığı: "Marsilya, 100 camili şehir". Kendisi de bir İtalyan göçmeninin oğlu olan F. National yandaşı: "Göçmenler tamam. Ama İslam hayır" diyerek açıklıyor. 1881'de, daha önce hiç bir topluluğa yapılmadık bir şekilde İtalyanlar kovulmuştu. Ve o zaman "Bab-bis"ler diye adlandırılan İtalyanlar hızsız, ırz düşmanı, miskin ve iki yüzlü olarak kabul ediliyorlardı. İnsanların hafızaları bazen zayıf oluyor.

"Evet ama, diye araya girdi konuşmacım; Onlar hristiyandı, sonunda onları kendimize kaynaştırdık" ve sonra bana anlatmaya başladı.

Ayetullah Humeyni'nin portrelerini, çarşafli kadınları ve Kurban bayramı için caddenin ortasında gırtlğından kesilen koyunları.

Marsilya'nın ana merkezinde Humeyni'nin hiç bir portresini görmedim. Ve Belzunce mahallesi herşeyden önce benim için harika bir çarşıydı, Marsilyalıların hayal bile edemedikleri kadar önemli bir çarşı.

En küçüğünden en büyüğüne kadar en az 800 toptancı burada Cezayir'le iş yapıyor. Şüphesiz şehrin geleceğini belirleyen yenilik de burada yatıyor. Marsilya Magrep'in sınırdaşı oldu artık. Oran'dan, Cezayir'den, Constantine'den buraya alışveriş yapmak için geliyorlar. Her hafta yaklaşık 35.000 yeni insan buraya geçip her biri 5-10 bin F.F. (5) harcıyor. Öyle ki bu; Belediye başkan yardımcısı Pierre Rastouin'e göre yılda 10 milyarlık ciro ediyor.

Sonuç: Longue-des-Capucins caddesinde, Aix caddesinde veya Thubanneau caddesinde sanki bir Doğu kentindeymişsiniz gibi dolaşıyorsunuz.

Başı örtülü kızlarla karşılaşıyorsunuz, size Kahire'nin kör vaizi Kishk'in kasetleri sunuluyor ve halk yazarları size Kur'anı ezbere okuyorlar. (Ne iyi mace-ra değil mi?) Ramazan süresince bu coşku, orucun bozulmasından önceki bu gerilim ve geceleyn bir

süre daha devam edecek olan bu taşkınlık daha iyi farkediliyor.

Ramazan eskiye oranla daha mı çok izleniyor? Marsilya göçmenlerinin istasyonu Radio-Gazelle'in sunucusu Ali az da olsa laik olan bu radyo da bu süre boyunca özel bir programın olduğunu; oruç bozma saatleri ve namaz saatlerinin anaons edildiğini anlatıyor. "Bazı sunucular buna karşıydı. Ama azınlık grubu baskısı en güçlü oldu."

Eski bir Marksist-Leninist olan Muhammed Bibri insanların ramazan boyunca birbirlerini daha çok gördüklerini ekliyor. "Çünkü din arap göçmenler arasında tek bağ". Marsilya camisinin müezzini, aynı zamanda dürüstlüğü ile saygı gören bir bilge olan Hacı Alili'ye göre apaçık bir olay var: Geçmişe göre bugün Marsilya'da halkın arasında daha çok namaz kılınıyor. Hacı Alili bağlı olduğu Camille-Peloton caddesindeki camiden başka Marsilya'da 16 ibadet yeri daha sayıyor. "Eskiden, müslümanların toplum içinde müslüman olduklarını söyleme olanakları yoktu. Bugün buna hakları var" diye ekliyor Alili.

Sadece birkaç yüz kişiyi barındırabilen Camille-Peloton caddesindeki cami bazı günler taşıyor ve insanlar caddede namaz kılmak zorunda kalıyorlar. İşte bu dini günlerden birinde Ramazan sonundaki Kurban bayramı sırasında Marsilya turu yapan Paris Match'ın meşhur fotoğrafı çekildi: Belirgin bir şekilde çergeve içine alınmış Marsilya caddelerinin Tahran caddelerini aratacak hiç bir yanı yoktu.

Dört kez Mekke'ye hacca gitmiş olan Hacı Alili'ye irticadan bahsedince duymamazlıktan geliyor. Camiye bağlı lokantanın köşesinde -tabii ki burada alkol verilmiyor- açıklıyor: "İbadet ediyoruz, biz iyi Müslümanlarız ve kendisine yardımcı kimseye muhtaç olmayan Allah kendi kendine yeter. Alinyazımızı kabul etmeliyiz. Kuran'ın hiç bir ayeti inanmayana kötülük etmeye izin vermez. Sakin ve sessiz bir islam!"

Aslında, Marsilya'daki gerçek ne her müslümanın arkasında delicesine bir Allah tutkusu olduğunu hayal eden Front National yandaşlarının betimledikleri gibi ne de iyi yürekli Alili'nin bize tanıtmak istediği gibi teskin edici. Doğu uzmanı ve Aix fakültesi araştırma sorumlusu Bruno Etienne yönetiminde, Marsilya bölgesinde 100 kadar ibadet yeri saptanmış. Bu sayı küçük salonlardan yeniden onarılmış apartmanlara kadar uzanıyor. Bazen oldukça ciddi ve resmi derneklerle de karşılaşılıyor. Hacı Alili'nin ilgilendiği Er Rahm derneği, İnanç ve İbadet veya Müslüman Comolien derneği gibi... (Comolienler Marsilya'da 23.000 civarındalar)

Diğer örneklerle gelince, çevrede ibadet yeri açmak üzere hocalarının etrafında toplanan küçük, müminler grublarını görüyoruz. Böylece, Marsilya'nın kuzeyindeki büyük apartmanlarda, her bölgenin kendi camii var: Duvarların yıkılıp yerine alaturka tuvaletlerin bulunduğu ve duvarların halılarla kaplandığı apartman dairesi, çünkü "Alah'ın evi temiz olmalı". Ne vaaz, ne sıkıcı öğütler: İmam bu küçük camilerin en okumuş, bilgili kişisi ve sadece dua okumakla yetiniyor.

En basit şekilde ifade edilse de bugün camii ger-

çek işlevini görüyor. Müslüman bir Fransız olan ve yeniden meydana getirilen bu şehrin bekçisi, küçük semineri, Raddah Ramous 1981'de caminin yapılışıyla beraber hayatın da değiştiğini ekliyor. Tabii ki bu demek değil ki bölgeden oturan kız-erkek küçük müslümanlar yarından tezi yok Allah evinin yolunu tutacaklar. Ama yine de diyor ki Raddah: "Daha önce içki içen ve bugün camiye gelen gençler biliyorum". Ve hatta: "Din, gençlerin aptallık yapmalarını önlemek için iyidir" diyor.

Topluluğun yetkili kişileri Bruno Etienne'e "Deferre'e yetişkinlerle uğraşması söylendi ve böylece Marsilya'nın kuzey mahallelerinde suç işleme olayları artık hiç olmayacak demişler. Savaş kazanılmaktan uzak da olsa bunlar sadece laf değil(di) Bir çok Marsilyalı'nın hayal ettiği gibi imamlar vaazlarının bir kısmını Fransız politik sisteminin bozulduğunu açıklamaya mı ayırıyorlar? Eskiden öğrenci olan bir dolu imam var şimdi. Bruno Etienne'nin tanımına göre bunlar "Gerçek, küçük, bağımsız girişimci" Birbirlerine gidip sohbet ediyorlar. Genellikle oldukça kültürlüler, yıllarını teoloji öğrenmekle geçirmişler. Bunlardan biri olan Ahmed'in söylediği göre sorunları, Fransız toplumunu yargılamaktan çok, "kaffer" (kafir) dedikleri inanmayan kişilerle temas sonu (bozulmaya yüz tutmuş) bu toplumu yeniden islamlaştırmak.

Tunuslu Ahmet Marsilya'nın şehir merkezinde esrara, hızsızlığa, fahişeliğe ve alkole karşı oldukça sert vaazlar veriyor. ama genç bir arabi rai (6) eşliğinde (bu cezayir-arap usulü rock) tempoyla dans ederken görünce Ahmet onun kendisinden ne derece uzak olduğunu hissediyor. Ve gençlerin çoğu "kendilerini birazcık müslüman hissetmeler de" ibadet etmiyorlar. Yamina, Flaman bölgesinden, şehrin kuzeyinde lanetlenmiş bölgeden bir kadın, "Kendimi müslüman olarak hissetmiyorum, ama ben buralı bir kadını. Flamanlardan kültürüm daha çok evrensel" diye belirtiyor.

Bir not eklemekte yarar var: Bütün sosyologlar ibadetin ve inanç doğuşunun tamamen yalnızlığa bağlı olduğunu söylüyorlar. Ne kadar kendini yalnız hissedersen o kadar müslüman hissedersin. En az hicret, sürgün, kaçış temaları kadar güçlü bu duygu. Müslümanın geçmişinde çok önemli -Muhammed Medine'ye gitmek için Mekke'yi terkederken hissettiği gibi- Göçmen, Peygamberi gibi. toprağını terkeden sürgündeki adam. Kültürel fikir alışveriş derneği olan Ecume derneğinden Daniel Belli "İrkçılığa karşı islam tek yol" diyor. Bunları bilmek ise biz Fransızlara kalmış.

DİPNOTLAR

(1) Front National "Ulusal Kanat": Fransa'daki sağ görüşlü partilerden biridir.

(2) Kazbah: Tipik arap kenti

(3) "Pieds noirs": Kara ayaklılar terimi Fransızcada Afrika ülkelerinde belirli bir süre yaşayıp tekrar Fransa'ya dönen Fransızlar için kullanılır. Genellikle bu Fransızlar 60'lı yıllarda ülkelere dönmüşlerdir.

(4) Kuzey Afrika Müslümanları kastedilmektedir.

(5) 2.500.000 T.L. ile 5.000.000 T.L. arası

(6) Bir tür Arap müziği

CEHENNEM DİNİ

Didier Eribon'un
Le Nouvel Observateur
(7 - 13 Şubat - 1986)'da
Yaptığı Röportajı
Emrah Ersoy Çevirdi.

İngiliz dilinin yaşayan en büyük filozofu olarak değerlendirilen Popper 1902 yılında Viyana'da dünyaya geldi. Burada, doğduğu şehrin modern kültürünün korkunçluğunu dile getiriyor.

-Bu yüzyılın başında Viyana'da yaşantı nasıldı?

-Bir hayli karanlık bir dönemdi. Sefalet ve açlık çeken pek çok insan vardı. Sefaletten kastettiğim bizim toplumumuzda artık varolmayan şeylerdi. Yiyeceği hiçbirşeyi olmayan ve üstünde paçavralarla kışın soğukunda sokaklarda dolaşan insanlar görülürdü. Tahmin ediyorum ki -bu düşüncemi hiç araştırmadım- bunlar Avusturya İmparatorluğu'nun taşra sayılabilecek her köşesinden göçmen olarak gelen insanlardı. Viyana, iş bulma umudunda olan insanları çeken zengin bir şehirdi. Burada aşırı zenginlik ile aşırı sefalet biraradaydı. Daha önce çok uzun sürelerden beri, en çok göçmen bugünkü Çekoslovakya, Macaristan ile Polonya'nın kırsal kesimleri ve İtalya'nın bazı kesimlerinden gelmişti. Haritaya baktığınızda göreceksiniz ki imparatorluk bir hayli büyük bir alanı kapsıyordu. Bugün halen Viyana'da, ülkelerinin bağımsızlık kazanmasına rağmen, kendi özgün isimlerini yavaştan üçüncü bir kuşak yaşamaktadır. Bundan başka şu an özellikle Polonya'dan kuvvetli bir göçmen akımı sürmektedir. Hükümetin yirmili yıllarda yürüttüğü sosyal politikalar sonucu sefalet biraz hafifletildi ve büyük depresyon önlenemedi.

-Bu göç, kültürel gelişmenin faktörlerinden biri miydi?

-Evet ben buna bir kültür çatışması diyorum ve bu çatışma "Viyana Kültürü"nü gelişmesi için çok önemli olmuştur.

-Otuzbeş'li yıllarda Viyana'da yaşadığınız kültürü nasıl tanımlıyorsunuz?

-Muhakkak ki bu kültürel dönem çok şiddetli ve zengin bir dönemdi. Ama bende bu kültürün başkalarınca tartışılabilmesine dair bir kanı vardı. Yani bence bu düşünce ürünleri tartışma görürdü, ama aynı zamanda bunları üretenler benim fazla benimsemediğim insanlardı.

-Söylemek istediğiniz nedir?

-Bu, modernizmin ve onun kötülüklerinin başlangıcıydı. Tabi ki modernizm sadece Viyana'da doğmadı. Aynı şekilde Berlin'de ve Paris'te görüldü. Şahsi olarak ben özellikle müzikle ilgilendim ve bildiğiniz gibi müzisyen olmayı bile düşündüm. Müzikte modern hareketi sevmek için çaba göstermek zorunda olduğumu hissettim. Schoenberg Çevresi'nin ve özel konserlerini izleyen grubun bir üyesi haline geldim. Erwin Stein'in yönettiği bu birliğin müridlerinden biri oldum. Konserlere

ve Schoenberg'in bazı eserlerinin tekrarına yardım ettim. Bunlardan bazılarını ezbere biliyordum. Ama sonunda bunu çok korkunç bularak yüzseksen derecelik bir dönüş yaptım ve müzik alanında tutucu olmaya başladım. Artık eski müziği yeni müzikten daha mükemmel buluyordum.

-Viyana; müziğin yanısıra resimi de çağırıstırıyor mu?

-Evet ama beni ilgilendiren müzikti. Schoenberg aynı zamanda bir ressamdı. Benim için onun resmi, müziğinden daha ilginçti. Schoenberg, O'nu iyi tanırdım. O hayatım boyunca karşılaştığım en haris insanlardan biriydi. Çok sinirli ve hareketliydi, tamamen sinirsel olarak sigaranın birini söndürür diğerini yakarım.

-Başka müzisyenler de tanıyor muydunuz?

-Evet, özellikle Berg. Bir de Webern vardı ki Schoenberg çevresinde en çok sevdiğim insandı. Gerçekten çok nazikti. Mükemmel bir kompozitör ve orkestra şefiydi. Diğerleri klasik müziğe karşı bir düşmanlık duyarken o klasik müziği mükemmelme doğru yöneltmişti.

-Modern sanat içinde gerçekten sevdiğiniz hiçbir şey yok mu?

-Olmaz mı! Herşeyden önce Loos'un mimarisi.

-Modern sanatı nasıl tanımlıyorsunuz?

-Sanatın her zaman bir din olduğunu düşünüyorum ve bu çağın büyük dini de cehennemde yaşadığımız fikridir. Bu din sürekli bir mahkeme ve bu bana göre korkunç ve yanlış bir düşünce. Benim fikrimi sorarsanız bazen şahit olduğumuz ürkütücü durumlara rağmen biz bir tür cennette yaşıyoruz. Ben kendi hayatımda da çok çirkin şeyler gördüm ama hala mükemmel bir dünyada yaşadığımızı düşünüyorum.

-*"Bu cehennem dini" Viyana'da mı başladı?*

-Evet, Schnitzler ve Schoenberg ile başladı ve Heidegger ve Varoluşçuluk akımıyla devam etti.

-Viyana'da en belirgin düşünce akımı hangisiydi?

-Kuşkusuz psikanalizdi. Freud çok geniş bir kitle tarafından tanınıyordu ve Freud okulunun çalışmaları grup dışındada tartışılıyordu. Bu çalışmalar esas olarak Freud ve onun meslektaşları örneğin Adler ve Jung ile olan fikir çatışmalarından ibaretti. Tüm bunlar, yalnızca Freud'un çevresinde değil aynı zamanda tıp ve diğer çevrelerde de çok tanınmış ve çok tartışılmıştı.

-Siz bu tartışmalara katıldınız mı?

-Evet, Freudcuların sürekli savundukları ve "klinik deney" adını verdikleri olay bana bir hayli gülünç geliyor. Ben her zaman bilinçaltı ve psikanalizi basit ve yanlış olarak değerlendirdim. Ama Alfred Adler'e çok bağlıydım, buna karşı Freud'un en eski öğrencilerinden biri olan Paul Federn ve

Bernfeld'le daha az ortak noktamız vardı.

-Tartışmanın diğer konuları nelerdi?

-Genellikle Marksizm üzerinde tartışıldı.

-Siz de Marksist miydiniz?

-Evet ama kısa bir süre. 75. yaş günümden kısa bir süre öncesine kadar. İşte o zaman Marksist olmanın sorumsuzluk olduğunu anladım; Marksistlerde kötünün en iyi olduğuna ve durum kötüleştikçe kendi davalarının ilerleyeceğine dair bir düşünce hakimdi.

-Marksizm çok kuvvetli miydi?

-Çok geniş kitlelerce kabuledilmişti. Örneğin Viyana Çevresi'nin birçok üyesi ve Schlick tarafından kurulmuş olan felsefi tartışma grubunun çoğu üyesi Marksistti. Ancak bu onların politik karaktere sahip olduklarını göstermez.

-Peki üniversite'de durum nasıldı?

-Üniversitede durum daha değişikti, çünkü öğrencilerin büyük çoğunluğu milliyetçi idi, ve büyük Almanya'dan yana idiler. Onlar Avusturya'nın Büyük Almanya'nın bir parçası olmasını istiyorlardı.

-Ah! Anschluss! (1)

-Bunun yanısıra Viyana'da çok sayıda Anschluss taraftarı vardı. Hatta bazı Sosyal Demokrat parti liderleri bile Anschluss yanlısı idi.

-Viyana kültürünü pek sevmemekle beraber sizin de onun parçası olduğunuz söylenebilir mi?

-Hayır, tam tersine, ben hep gönüllü olarak onun dışında kaldım. Viyana'ya yolu düşen matematikçi Richard von Mises gibi kimselerle karşılaşmak zorunda olduğum durumlar haricinde hiçbir zaman Café'lere gitmedim. Bütün gün boyunca gazete kemiren insanların oturduğu bu Viyana Cafélerinin havasından oldum olası nefret etmişimdir.

-Felsefi araştırmalarınızda da mı Viyana Kültürü'nün etkisi yok?

-Tabi ki, İlk kitabım (2) felsefi akımları etkisi altında tutan Carnap ve Neurath'ın mantıksal pozitivizm'i ve Viyana Çevresine karşı yazılmıştı. Viyana Çevresi'nin üyeleriyle sık sık birlikte olmama rağmen onlara katılmadım. Çok eleştiriciydim. Neurath bana benim, "resmi muhalefet" olduğumu söylemişti. Diğer güdülerim gibi bilim felsefem de zamanında gördüğüm ve bilimsellik iddiasında bulunan Marksizme karşı bir başkaldırıdır. Benim başlangıç noktam tanıdığım Viyana kültürüne karşı bir tepkiydi diyebilirim. Ancak kuşkusuz diyalektik bir bakışla muhalefet etmenin de Viyana Çevresinin bir ürünü olduğu eleştirisi yapılabilir.

DİPNOTLAR

(1) Anschluss, Almanya'nın Avusturya'yı ilhakını savunan bir görüştür.

(2) "Bilimsel buluşların mantığı" (1934), "La logique de la découverte scientifique" publié en 1934

KADINLARLA İLGİLİ KARARNAMELER

Tülin Tınaz Tankut
(Kimya Yüksek Mühendisi)
Serbest Yazar

Son girişimler, toplumumuzda ailenin yozlaştığını ileri sürerek ve bu konuda toplumsal bir kaygı yaratmaya çabalayarak, ailenin yeniden güçlendirilmesinin faturasını da kadınlara çıkartmaya niyetlenen bir zihniyetin ürünüdür.

İktidar olmuş bu zihniyetin kendini savunacağı bilimsel , nesnel hiç bir dayanağı yoktur. Kaldı ki bugün anayasa maddeleri, Medeni Yasa ve Ceza Yasası maddeleriyle çelişik biçimde yürürlüktedir; kadının erkeğe olan yasal bağımlılığı sürmektedir; kararnameler yasalar karşısındaki durumumuza tuz biber ekmiştir; Kadınlar bir kez daha ikinci cins kılınmak istenmektedir.

Medeni Yasa'daki cinsiyetçi maddeleri kavrayabilmek içinse hukukçu olmaya gerek var mı?

Erkek evin reisidir, dolayısıyla karısının geçimini sağlamakla ve onu korumakla yükümlüdür. "Reisliği" yasalarla güvence altına alındığı için de kadın onun insafına terkedilmekte evlilik, onun yalnızca kendisinin sahip olduğu hak ilkelerini karısına uygulayacağı zemini oluşturmaktadır. Kadın dışarıda çalışmak isterse, yasal olarak böyle bir zorunluluğu olmadığından ancak onun izniyle ve aile bütçesine katkı amacıyla çalışabilmektedir. Üstelik kadın evlenmek üzere yetiştirildiğinden eğitimi de evişi ve çocuk yetiştirmeye sınırlı tutulmuş, iş bulması zorlaştırılmıştır.

Demek ki kadının tek başına kazanç sağlayıp sağlamaması düşünülmemektedir: Kadın nasıl olsa evlenecektir, mesleği evliliktir, başka bir "geleceği" de olmadığına göre ne yapıp yapıp evliliğini yürütmelidir!

Kaldı ki yasalardaki eşitlik bile gerçek anlamda bir eşitliğin sağlanmasına yetmemektedir. Biz kadınlar sorunlarımıza bizzat kendimiz sahip çıkmadıkça ve kadınlara özgü talepler çerçevesinde, işbirliği ve dayanışma içinde, toplumda politik bir güç haline gelmediğimiz sürece, birileri her an bir kalem darbesiyle bizim kazanılmış haklarımızı bile silmeye yeltenecektir.

Kadın hareketinin gelişmiş olduğu ülkelerin tarihleri, kadınların uğradıkları haksızlıklar ve bunlara karşı verdikleri mücadelelerle doludur.

Sözgelimi Fransa'da 60'lı yıllarda, eşitlikçi yasalara karşın kadınlar iş ve aile yaşamında hâlâ ayrımcılıkla karşılaşıyorlardı. Kürtaj hâlâ yasaktı, kürtaj yaptırmak büyük suçtu.

Fransız kadınları (1) İkinci Dünya Savaşı sonrası anti-kolonyalist savaşa -Hindicini, Cezayir katıldıkları için, savaş öncesi feminist hareketi yeniden oluşturacak zamanı bulamamışlardı. Toparlanmalarında 68 olaylarının etkisi oldu.

1971'de, Anne Tristan ve arkadaşlarının çaba-

larıyla, edebiyatçı, sinema yıldızı kadınlarla, adı sanı duyulmamış kadınları, kürtaç yaptırdıklarını açıklamak üzere biraraya getiren 343'ler Bildirgesi Nouvel Observateur'de yayınlandı. Konuyla basının ilgilenmesi olayların uluslararası çapta yankı uyandırmasınışağıladı.

1972'de Gisele Halimi'nin başını çektiği mücadele sonucu, Bobigny'de Marie-Claire Chevalier ve annesi aleyhine açılan kürtaç davası kazanıldı, böylece kürtaç yasası geçersiz kılınmış oldu.

1974'te d'Estaing hükümeti tabandan gelen baskıyla -sol güçlü, Mitterand seçimi yüzbin oyla kaybetmiş- başbakanlığa bağlı Kadın Sorunları Müsteşarlığını kurmak zorunda kaldı. (3)Simone Veil de müsteşarlığa atandı.

(1975 Dünya Kadın Yılı)

1979'da yeni kürtaç yasasının askıya alınması üzerine ellibin kadın tarafından yasanın sürdürülmesi amacıyla bir yürüyüş gerçekleştirildi. Devlet sonradan yasanın uygulanmaması için baskı yaptıysa da , kadınların talebi yürüyüşün hemen ardından kabul edildi.

1981'de Mitterand Kadın Hakları Bakanlığı'nı kurdu, feminist Yvette Roudy bakan oldu.

1986'da sağcı hükümet bakanlığı kapattıysa da müsteşarlığa dokunamadı.

1987-88'de kadın hareketi yavaşlamış oldu-ğundan, sosyalist hükümete karşın Kadın Hakları Bakanlığı kurulamadı.

Fransa örneği kazanılmış hakların mücadeleyi yavaşlattığını, meydan boş bırakılınca da işe yeniden başlanması gerektiğini gösteriyor.

Kuşkusuz siyasi konjonktürün de mücadele üzerinde olumlu-olumsuz etkileri vardır. Demokratik ortamda sahip olunan olanaklarla anti-demokratik ortamdakileri aynı kefeye koyamayız.

Ne var ki içinde bulunduğumuz durumdan kurtulmamızda, kadınların durumunu insanlığın ilerlemesinin göstergesi sayan, iyi niyetli erkeklerin tutumu değil, kendi mücadelemizin dinamiği belirleyicidir. Unutmayalım ki, devlet yöneticileri kadınların durumundan çok, devletin yüce çıkarlarını -ölçütü her neyse- düşünürler, özveriyi de hep kadınlardan beklerler. Kadın hareketlerinin dayatmasıyla 1979'da Birleşmiş Milletlerde imzalanan Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi de devlet yöneticilerine günilemeyeceğinin bir ifadesidir.

Sözleşme'yi 1985'te laik bir devlet olarak Türkiye de imzalamıştı. (4) "Sözleşme 1986 Martında yürürlüğe girecek, yani yasalaşacaktı." Sözleşmenin hayata geçirilmesi için bir grup kadın, TBMM'ne hitaben bir dilekçe yazılmasını kararlaştırdı. "Tanıdık, eş, dost bağları kanalımdan dilekçeler elden ele dolaştı... Sonradan elimize ulaşan imzalarla birlikte bu kampanyayı altıbin dolayında

kadının desteklediğini söyleyebiliriz. Dilekçeyi imzalayanların kabaca 1/5'ini evkadınları, 1/5'ini işçiler, bir o kadarını sekreterler, küçük memurlar oluşturmaktaydı; (YÖK nedeniyle öğrenciler arasında yaygın bir kampanya yürütülemediği) Ayrıca gazeteciler başta olmak üzere bütün mesleklerden kadınlar ve ünlü sanatçılardan pek çoğu kampanyaya katılmışlardı. "

Çeşitli grup, dernek, dergi çevreleri, partili ya da tek tek kadınlar bu dayanışma örneğini daha sonra da gösterdiler. Geçen yıl ANAP hükümetinin, Avrupa Sosyal Şartı karşısındaki cinsiyetçi tutumunu protesto etmek için düzenlenen Basın Bildirisinde farklı çevrelerden kadınların imzaları vardı. Hükümet kararlarıyla gündeme gelen son girişimler de çeşitli biçimlerde dile getirilen tepki ve protestolara neden oldu.

Ne var ki önümüzde yapılacak bir dolu iş bekliyor; hükümetin zihniyetinin toplumumuzun tümünü temsi etmediğini bilmekle birlikte, kadın-erkek eşitliğinin benimsenmediği bir toplum olu-şumuz işleri daha da güçleştiriyor. Değişen koşullardaki yeni sorunları aşabilmemizse farklı görüşlerden olsa da, yoğun bir iletişimi ve birlikteliği gerektiriyor.

Sonuç olarak, kararnamele temeline biraraya gelmemizin kadın sorunlarının bize değgin özgüllüğüne olan miyopluğumuzu da kıracağını ve pek çok kadına da bir umut perspektifi açacağını düşünüyorum. Artık kadınlar koca baskısı, boşanma, nafaka, iş yaşamında ayrımcılık vb. kadın olmaktan doğan sorunlara daha duyarlı olmaya başladılar. Pek çok kadın ezilen cins olmaya karşı çıkmanın potansiyelini içinde taşıyor ve bu potansiyel açığa çıkmayı bekliyor.

KAYNAKLAR:

(1) Feminizm, Andree Michel, Çev. Şirin Tekeli, 1984, Kadın Çevresi Yayınları

(2) Aynı kitap

(3) Feminist Dergi Ekim 1987: SHP Kadın Bakanlığı Yutturmacası, Stella Ovidia

(4) Birikim Dergisi Temmuz 1986: 80'lerde Türkiye'de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin gelişmesi, Şirin Tekeli

İKİ ALMANYA'NIN BİRLEŞMESİ: KISA BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Gül Günver Turan
İ. Ü. İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

1 Temmuz 1990 tarihinde Federal ve Demokratik Alman Cumhuriyetleri arasında iktisadî, parasal ve sosyal birlik ilan edilmişti. Aynı senenin 3 Ekim'inde iki Almanya'yı temsil eden yeni beş federal devlette (1) parlamentolar seçilmişti. Şimdi ise yeni Federal Alman Cumhuriyeti 2 Aralık'ta yapılacak genel seçimlere hızla hazırlanmaktadır.

Bu yazıda iki Almanya'nın birleşmesiyle uluslararası siyasî ilişkilerin nasıl bir görünüm kazanacağı, Nato ve Varşova Paktlarının geleceği gibi dış politika sorularına yanıt aranmayacak. Burada siyasî birleşmenin yerel ve Millî Alman politikalarına etkisi konularına da değinilmeyecektir. Konuya iktisadî açıdan yaklaşılacaktır. Parasal ve iktisadî birleşmeyi gerçekleştirmiş yeni Almanya'da genel ekonomik durum (2) ve A.T. içerisindeki yeni göreceli yeri üzerinde durulacaktır.

İktisadî ve siyasî birleşme Federal Alman Cumhuriyeti ekonomisinin olumlu bir konjonktürde olduğu bir döneme rastlamıştır. GSMH artışının güçlü, kapasite kullanma oranlarının yüksek olduğu, yatırımların hız kazandığı, dış fazlaların arttığı, işgücü piyasasının Doğu Almanların göçüne rağmen düzeldiği, dış ve iç talebin güçlendiği bir devrede birleşme gerçekleşmiştir. Ancak, tam kapasiteye yakın çalışan bir ekonomiye birleşmiş iki Almanya'dan kaynaklanacak güçlüklerin ne gibi yükleri beraberinde getireceği şimdilik belirsizdir.

Doğu Almanya'da durum ise daha farklıdır. Her ne kadar iki ülke ile ilgil iktisadî verileri kıyaslamak zor ise de bazı genellemelerde bulunmak yine de mümkündür. İki ülkede iktisadî sistemin, fiyatlandırmanın, üretim ve ticaret yapılarının farklılık göstermeleri, dışa açılma oranları arasında büyük bir açığın bulunuşu çarpıtılmamış bir kıyaslamayı zorlaştırmaktadır. Ancak GSMH artışının düşük, yatırımların sorunlu, iç piyasanın çalkantılı, açıkların ve dış borçların önem kazandığı Doğu Almanya'nın Federal Almanya'nın bir hayli gerisinde kaldığı kolaylıkla söylenebilir. Nüfusu bugün 62 milyonu bulan Federal Almanya'nın 17 milyonu bulan Doğu Almanya ile birlikte nasıl yeniden yapılanacağı merak konusudur.

Doğu Almanya'da GSMH Federal Alman Cumhuriyeti'ndekinin %15'i civarındadır. Adam başına düşen GSMH'ya bakıldığında Federal Almanya için 11.000 dolar, Doğu Almanya için ise 9700 dolar gibi yüksek sayılacak bir rakama varılmaktadır. Ancak bu data iki ülkedeki hayat standartlarının aynı ya da benzer olduğu anlamına gelmemektedir. Doğu Almanya'da yaratılan gelirin büyük bir kısmı yatırım ve devlet harcamalarına kaymakta, gelir nihai tüketiciye pek ulaşmamaktadır. Kıyaslamayı anlamlı hale getirmek için

başka verilere bakmak gerekmektedir. 1988'de Doğu Almanya'da hanelerin %52'sinin arabası var iken, Batı'da bu oran %97'dir. Doğu'daki hanelerin %99'unun çamaşır makinası bulunmakta, ancak sadece %10'unun otomatik çamaşır makinası vardır. Aşağıdaki tablo bu duruma biraz daha açıklık getirmektedir.

Batı ve Doğu Almanya İçin Bazı Hayat Standardı Göstergeleri

(Hane başına, % olarak)

	Batı	Doğu
Araba	97	52
Çamaşır makinası	99	99
Otomatik ç.m.	76	10
Televizyon	98	96
Renkli T.	94	52
Telefon	98	7

Kaynak: The New Germany, Economist, 30 Haziran 1990, s. 6

Kullanılan ürün ve hizmetlerin kalite farklılıkları göz önünde tutulduğunda kıyaslama farklı bir görünüm kazanmaktadır. Üretimin talebi istenildiği zaman ve miktarda karşılaması da ayrı bir sorundur.

Doğu Almanya'daki prodüktivite, output ve sermaye stokunun Batı Almanya düzeyine ulaşması için gereken zamana bakıldığında iki Almanya arasındaki iktisadî gelişme düzeylerindeki açık daha da belirginleşmektedir. Doğu Almanya'da emeğin verimliliğinin Batı Almanya'dakine eşitlenmesi için 15 ila 30 yıla gerek olduğu düşünülmektedir. Bu bölgedeki sermaye stoku yetersizliğinin giderilmesinin de Batı Almanların takınacağı tutum ve Doğu'da gerçekleştirilecek reformların hızına bağlı olduğu belirtilmektedir.

Temmuz 1990'da yürürlüğe giren reform programı çerçevesinde maliye ve sosyal politikalar ortaklaşa saptanırken parasal konularda tüm sorumluluk Alman Merkez Bankası'na bırakılmıştır. Parasal birliğin ön şartları olarak aşağıdaki konularda uyum sağlanması istenmiştir.

- Kişinin istedikleri mesleği ve iktisadî faaliyeti seçme özgürlüğünün tanınması

- Mülkiyet haklarının en geniş anlamda tanımlanması : üretim araçlarının mülkiyeti, özel mülkiyetli şirketlerin, şirketler kanununun, sendikalaşma özgürlüğünün, anti trust kanunlarının ortaya konulması..

- Fiyatların serbestçe oluştuğu, çeşitli teşviklerin kaldırıldığı bir piyasa düzeninin kurulması

- Ticaretin ve sermaye hareketlerinin liberalizasyonu

- Bankacılık sistemlerinin uyumlaştırılması ve katma değer vergisi ve diğer vergilerin gündeme girmesi..

- Sosyal güvenlik sisteminin işsizlik sigortası, emeklilik haklarını kapsayacak şekilde düzenlen-

mesi.,

Bu arada D.M.'in iki Almanya'da kullanılacak tek para birimi olacağı kabul edilmiş ve ücret, maaş, kira, emeklilik ve benzeri transfer ödemelerinde 1 O.M.'in (Ost Markın) 1 D.M.'a eşit olacağı kabul edilmiştir. Tüm finansal aktif ve pasiflerin ise 2:1'lik bir orana göre DM'a çevrilmesi öngörülmüştür. Ancak örneğin

- 14 yaşına kadar olan çocukların 2000 O.M.'a

- 15-58 yaş grubu içerisinde olanların 4000 O.M.'a

- 59'un üzerinde olanların 6000 OM'a kadar olan tasarrufları 1:1 oranında DM'a çevrilmiştir.

Birleşmenin yeni Alman Bütçesine maliyetinin 1990 için 25, 1991 için ise 38 milyar DM olacağı öngörülmüştür. Bu tutarların kısmen sermaye piyasasından borçlanılarak, kısmen ise başka harcama kalemlerini kısarak karşılanılacağı öngörülmüştür. Savunma harcamalarının kısılması, bazı bölgesel teşvik politikalarının azaltılması gibi bütçe harcama kalemleri ile oynayarak yeni dengeye ulaşılması beklenmektedir. Faizlerin nisbî olarak yüksek seyretmesi yabancı fon girişlerini teşvik edeceğinden yeni harcamaların borçlanılarak finanse edilmesini mümkün kılacaktır. Federal Almanya'nın, bütçesini son on yıl içinde disiplin altında tutmayı başarmış bir ülke olması nedeniyle bu ek harcamaların durumunu sarsması ve makro ekonomik göstergelerini bozması beklenmemektedir.

Bu nedenle enflasyonist baskılara sebep olacağı konusundaki görüşlerin fazla büyütüldüğü sanılmaktadır. Doğu Alman tasarruflarının DM'a dönüştürülmesiyle talebin Batı mallarına yönelip bir talep artışı baskısı nedeniyle fiyatları artırmayı beklenmekteydi. Ancak tasarruflara yüksek reel faizlerin uygulanması, gelecekteki iş imkânları konusunda belirsizliklerin bulunması ve bu arada harcamaların sadece arzı elastik olan dayanıklı tüketim mallarında ve turizmde yoğunlaşması fiyatların etkilenmemesine neden olmuştur. İleride özelleştirme politikasına geçilmesiyle birlikte atıl fonların enflasyonist baskılar yaratmalarının önlenilebileceği de düşünülmektedir.

Bu arada gerek kamu, gerek özel yatırımların Doğu'ya yönelmeleri bu bölgede modern haberleşme ve dağıtım mekanizmalarının kurulmasına bağlıdır. Alt yapının yeniden inşasının, iktisadî ve ticarî işletmelerin yeniden yapılanması zorunlu olduğu bir bölgede yatırımların da teşviki gerekecektir.

Yeni Almanya'da çok yavaş yeni sorunların halli için ve yeni beş bölgede Avrupa Topluluğu'nun şartlarına uyumu sağlamak için yoğun çalışmalar sürmektedir. Ancak Federal Almanya bu sorunları tek başına değil, AT'nin diğer üyelerinin ve AT teşkilatının yardımlarıyla çözebilme şansı-

na sahiptir.

İki Almanya'nın birleşmesi AT'nin diğer üyelerini hazırlıksız yakalamıştır. Tek pazara iki yıl kala Avrupa topluluğu ülkelerinin tek pazarı sağlayabilmek için almaları gereken önlemlerin %80'ine yakınını karara bağlamış iken birden karşısına birleşmiş bir Almanya ve bu Almanya'da AT'nin çeşitli uygulamalarına ve kurallarına intibak etmesi gereken bir bölge ortaya çıkmıştır. AT Almanya'nın önderliğinde kısa bir süre içerisinde Avrupa Bakanlar Kurulu'nun Avrupa Komisyonu'na tanıdığı özel yetkiler çerçevesinde bir paket program hazırlamıştır. Yeni Almanya'daki yeni beş federe devlette çevre, tarım, balıkçılık, ulaştırma alanlarında geçici önlemlere yer verilmiştir. Diğer tüm konularda, örneğin gümrük birliği, serbest dolaşım, finansal hizmetler, vergileme gibi diğer üyelerin uymak zorunda oldukları kurallara Doğu Almanya'nın da uyması istenmiştir. Komisyon, hazırladığı paket program içerisinde çevre sorunlarının çözümü için şimdilik 20 milyon Ecu, balıkçılık için 830 milyon Ecu, bölgesel kalkınmayı sağlamak için 1 milyar Ecu, ufak ve orta çaplı işletmeciliğin kök salması için 14 milyon Ecu, eğitim sisteminin modernizasyonu için 1 milyon Ecu tahsis edeceğini açıklamıştır. Finansal yardım yanısıra teknik yardımda bulunmakta ve diğer bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla düzenli ilişkilerin oluşması için aracılık yapmaktadır.

AT'nun kendi bünyesel sorunlarının çapının değişmesi nedeniyle gündemine 1993'e kadar başka bir ülkenin üyeliğinin gelmeyeceği açıktır.

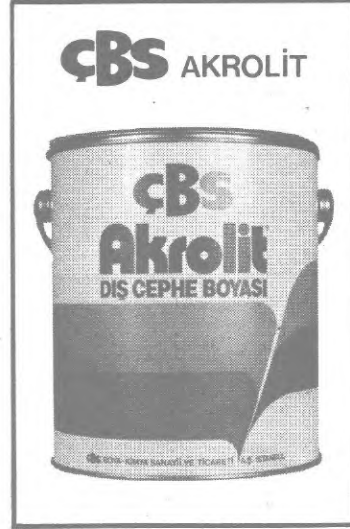
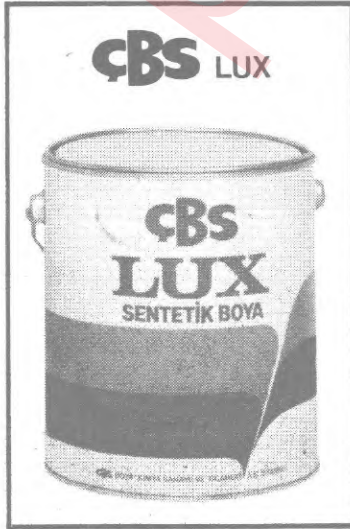
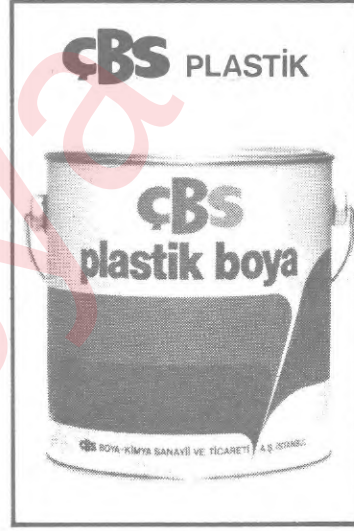
DİPNOTLAR

(1)- Bunlar Aşağı Saksonya, Saksonya, Brandenburg, Thuringya, Mecklenburg ve Batı Pomeranya'dır.

(2)- İki Almanya'da ekonomik durumun değerlendirilmesi konusu OECD, Economic Surveys, Germany, 1990, Paris, 1990. adlı OECD'nin çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

ÇBS

inşaatınızda güç yuvanızda güzellik

ÇBS
güçlü boya

1930'LAR TÜRKİYESİNDE İKTİSAT POLİTİKASI TARTIŞMALARI

Turan Yay

Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü

I. GİRİŞ

Devletçilik dönemi olarak adlandırılan 1930'lar Türkiye'si, hemen her yönüyle, son yıllarda yayınlanan bir dizi önemli çalışmada incelendi, tartışıldı. (TEZEL, 1982; TEKELİ ve İLKİN, 1977, 1982; BORATAV, 1982)

Biz bu çalışmamızda, o dönem hükümetlerinin savunduğu / uyguladığı iktisat politikasının dayandığı temelleri ve bu politikanın oluşum sürecinde ortaya atılan çeşitli görüşleri ele alacağız. Şüphesiz, hükümetin iktisat politikasının ardındaki iktisadi düşünceyi saptamak, dönemin istatistiki verilere dayalı analizini çok daha açıklayıcı kılacaktır.

Bilindiği gibi, 1929 Dünya Bunalımı'nın Türkiye'ye kambiyo buhranı ve dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi şeklinde yansiyarak ekonominin 1920'lerdeki "hassas dengesi"ni (KAZGAN, 1977) bozması, politik düzeyde bir ölçüde bunun bir yansıması diyebileceğimiz Serbest Fırka olayları, doğudaki yer yer ayaklanmalar, Atatürk'ün halkın hoşnutsuzluğunu yerinde görmek için çıktığı üç aylık Anadolu gezisi izlenimleri (BAŞAR, 1981; AYDEMİR, s. 387), Osmanlıdan devralınan yapının (1) geçen yedi yıl içinde pek değişmediğini yönetici kadronun gözleri önüne sermiştir.

Bu olayların sonucunda, gerek hükümet çevrelerinde gerek kamuoyunda birçok konunun tartışıldığını, ama özellikle iki konuda tartışmaların yoğunlaştığını ve çalışmaların hızlandırıldığını görüyoruz: Merkez Bankası kurma tartışma ve çalışmaları hemen 1930'da tamamlanarak Haziran 1930'da Merkez Bankası faaliyete geçerken, kamuoyuna devletçilik tartışması olarak yansıyan planlama çalışmaları da 1933'de yürürlüğe konulan Beş Yıllık Sanayi Planı ile tamamlanmıştır.

Doğallıkla, hem Merkez Bankası kurma hemde planlama çalışmaları sırasında para, para politikası, maliye (bütçe), maliye politikası, dış-ticaret politikası, kalkınma stratejisi gibi konular da tartışılacaktır.

Biz öncelikle hükümet programları ve meclisteki konuşmalardan, hükümetin iktisat politikası görüşlerini, bu görüşlerin nereden kaynaklandığını, 1929 Dünya Bunalımı'nın bu görüşe etkisini saptamaya çalışacağız.

Hükümet ve çevresi, çalışmaları sırasında bir dizi yabancı uzman getirterek çeşitli raporlar hazırlatmıştır. Merkez Bankası ve planlama ile ilgili bu raporların hükümetin iktisat politikası üzerine etkisi, çalışmamızda üzerinde durulacak ikinci nokta olacak.

Son olarak, hükümetin görüşlerine alternatif olarak ileri sürülen Kadrocuların ve Ahmet Hamdi

Başar'ın görüşlerini ele alacağız.

II. HÜKÜMETİN İKTİSAT POLİTİKASI ve BE-LİRLEYİCİLERİ

İsmet Paşa'nın Aralık 1929'da yaptığı Meclis konuşması, hükümetin iktisat politikasını ve bu politikanın dayanaklarını bize açıkça göstermektedir: (ÖZTÜRK, 1968, s.129-130)

"Milli paranın altına nazaran sabit bir kıymet olması, bütün kuvvetimizle varmaya çalışacağımız hedeftir. (...) Millî paranın düşürülerek ortadan kaldırılması değil, millî paranın daha ziyade kıymetlendirilerek altına bağlanması bizim bütün gayret ve kuvvet sarfettiğimiz başlıca hedeftir. (...)

Millî parayı kıymetlendirmek ve tutmak için, her tür fedakârlıkla hesapsız döviz tedarik edip satmak düşündüğümüz tedbirlerden değildir, (...) Bizim düşündüğümüz başlıca tedbir, bütçe muvazenesi gibi bütün memleketin tediyeye muvazenesinde açıktan kurtulmaktır. Bu memleket devlet mübâyatı, vatandaş sarfiyatı ve memleketin inkişafı için harice çıkarmağa mecbur olduğu paralar kadar, laakal o kadar harice mal ve say satmak yani istihsalî ihraç etmek lazımdır, buna mecburdur."

Alıntıda da görüldüğü gibi, hükümetin iktisat politikasının başlıca hedefi, TL'nin altın karşılığının tespiti ve bunun belirli bir seviyede tutulmasıdır. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için bir yandan bütçe açıklarının diğer yandan da ödemeler bilançosu açığının kapatılması düşünülmektedir.

İsmet İnönü aynı konuşmasında uyguladıkları iktisat politikasının dayanakları konusunda da şunları söylemektedir: (ÖZTÜRK, s.130)

"Millî iktisat, maliye, millî para için bildiklerimizi, kanaatlerimizi yıllardır, bu memleketin pek çok işlerinde ve tecrübe mektebinde edindik. Fakat size cesaretle söyleyebiliriz ki, bildiklerimize itimadımız, tedbir addettiklerimizi tatbik etmekte sebatımız sarsılmaz derecede sağlamdır."

İnönü, bütçe denkleğinin hükümetin harcamalarının gelirlerine göre ayarlanması ile sağlandığını, bu uygulamanın "hayreti şayan" bir netice olarak, devletin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşıladığının görüldüğünü belirtmektedir. O'na göre şimdi yapılması gereken de aynı şekilde, ödemeler bilançosu denkleğini sağlayarak paranın ve ekonominin istikrarının gerçekleştirilmesidir.

Görüldüğü gibi 1923-1937 yılları arasında başbakanlık görevinde bulunan İsmet Paşa'nın kafasındaki iktisat politikası modeli klasik "sağlam para-denkle bütçe" politikasıdır. (KURUÇ, 1987 s.44) Bu politikanın belirli bir çerçeveden çok, hükümetin uygulamaları sırasında edindiği tecrübelerden basit bir harcama ve gelir denkleği düşüncesinden kaynaklandığı görülmektedir. Şevket Süreyya Aydemir, İsmet Paşa'nın para ve iktisat politikası konusundaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: (AYDEMİR, s. 369)

"Daima açık veren ticaret dengesine ve ödeme dengesine rağmen, parayı mümkün olduğu kadar istikrarlı tutmak altınla karşılanan bir döviz esasına bağlı bulundurmak endişesi, İsmet Paşa'nın iktisadi siyasette bütün iktidarı boyunca aşırı bir hırçinlikle bağlandığı en hassas nokta olarak kalmıştır. Para istikrarı ve bütçede denklelik denebilir ki, O'nun iktisadi siyasetinin hem hareket noktası, hem hedefi olmuştur. Bu siyasetin, birçok memleketlerde altın esasının ya iflas ettiği, ya zaafa uğradığı bir zamanda titizlikle yürütülmüş olmasını önemle kaydetmelidir."

Hükümetin uygulamaları ve gene hükümetin ipleri gelenlerinin yaptıkları konuşmalar, 1920'lerde uygulanan iktisat ve para politikasının, 1930'larda da sürdürüldüğünü göstermektedir: 1933'de Londra'da toplanan Uluslararası Para ve İktisat Konferansı'na Türk hükümeti, altın karşılıklı para ve dış ticarete iki yanlı anlaşmalarla (takas, kliring) ödemeler bilançosu denkleğini sağlama politika önerileriyle katıldığı görülmektedir. (KUTAY, 1938, s. 152-158; TEKELİ ve İLKİN, 1982, s.304-318)

Atatürk, 1930-38 döneminde meclisi açış konuşmalarında, sürekli olarak hükümetin "denkle bütçe, millî paranın istikrarını kurma" politikasına bağlı olduğunu vurgularken, 1937'de kurulan Celal Bayar hükümetinin de aynı politikada kararlı olduğu anlaşılmaktadır. (İNAN, 1972, s.156-158)

"(Denkle bütçe politikasını) ve Cumhuriyet bütçelerinin koruyucu, kurucu ve verimli işlere her yıl daha yüksek oranda pay ayırma özelliğini önerecek koruyacağız. Gelir fazlalarını, öncelikle millî üretim kapasitesini arttıran ve arttıracak olan verimli işlere ve memleket savunmasına ayıracağız. (...) Paramızın kararlı gücünü koruyacağız, bunu Türkiye kalkınma atılımının bir zorunluluğu ve millî ekonomimizin gereği olarak görüyoruz. (...) Bir devallasyon hareketinin Türk ekonomisi için ancak zararlı olacağı kanaatindeyiz. (...) Paramızın yürürlükteki stabilitesini korumakta ısrar etmemiz için neden bir değildir. Bunun için kesin şekilde bu politikayı izleyeceğiz."

Hükümetin iktisat politikası üzerinde, hiç şüphesiz, 1929-34 döneminde Türkiye'ye gelerek, hükümete Türkiye'nin iktisadi ve parasal durumu hakkında rapor hazırlayan yabancı uzmanların da etkisi olmuştur. Hatta denilebilir ki, bu uzmanlar hükümetin iktisat politikasını onaylamış, desteklemişlerdir.

Merkez Bankası kurma çalışmaları sırasında K. Müller ve H. Schacht'a hazırlatılan raporlarda, ülkenin iktisadi durumunun düzelmesi ve TL'nin değerinin istikrar kazanması, dolayısıyla Merkez Bankası kurulması için gerekli ortamın yaratılmasında, ödemeler bilançosu açığını kapayacak aktif bir dış ticaret bilançosu, sağlam bir devlet maliyesi, "hasılası mebzul bir üretim" gerektiğini; bunların ise, mali, iktisadi, idari alanlarda (özellikle dev-

let harcamalarında) kısıntıya gidilmesi ile sağlanabileceğini ileri sürmüşlerdir. (Bkz. TEKELİ ve İLKİN, 1977, s.575-629)

Türkiye'nin 1929'da dış borçlarını ödeyemeyeceğini açıklaması ile **Charles Rist**'e hazırlatılan Türkiye'nin iktisadi durumunu inceleyen raporda, Türk hükümetinin öncelikle "Türk parasının istikrarı ve dış yükümlülüklerinin nihai düzenlenmesi" sorununun çözümü için gerekli önlemleri alması gerektiği belirtilmektedir. Bu önlemler ise şu şekilde sıralanmaktadır: (RIST, 1930)

(I) Mali idarenin yeniden düzenlenerek, bütçenin dengelenmesi.

(II) Ödemeler bilançosunun iyileştirilmesi için, ihracatı teşvik edici bir ticaret politikası, hükümetin dış yükümlülüklerinde ithalatın kısılması yoluyla bir hafifletilme yaratılması; bayındırlık çalışmalarının yavaşlatılması.

(III) Karşılıktan yoksun TL'nin uluslararası bir borçlanma ile karşılığının tam ödenebilir hale getirilmesi için, aşamalı olarak altın mevcudunun oluşturulması; paranın derhal istikrara kavuşturulmasına girişmeden dolaşıma gerekli esnekliği sağlayacak ve para piyasasını denetleyecek Merkez Bankası'nın kurulması.

Hükümetin iktisat politikası anlayışını etkilemesi bakımından önemli olan raporlardan biri de İktisat Vekili Celal Bayar'ca **W.D. Hines** başkanlığında bir Amerikan heyetine hazırlatılan rapordur. (2) Söz konusu bu rapor aslında, İsmet İnönü'nün Sovyet uzmanlarına hazırlattığı, sonradan beş yıllık sanayi planına dönüştürülen rapora bir alternatif olarak hazırlanmıştır.

"Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki (1933-1934)" adlı bu Amerikan raporunda, maliye ile ilgili varolan durum saptanmakta, maliye politikası ile ilgili olarak da C.Rist'in görüşlerine katıldığı belirtilmektedir. Para sistemi ve para politikası konusuna ise çok daha geniş yer verilmiştir. Raporun içeriği konusunda iktisat yazınımızda pek bir şey olmadığından dolayı, para sistemi ve para politikası önerilerini geniş bir şekilde özetlemekte yarar görüyoruz.

Raporda, o dönemde dünyada yaygınlık kazanan ve az ilerde de ele alacağımız gibi Türkiye'de de yer yer savunulan, altına bağlı olmayan kağıt para ("idare edilen kağıt para") sistemi, Türkiye için uygun görülmemektedir: (HINES, 1934, Kitap 3, s. 480)

"Böyle bir para sisteminin kabulü memleketin harici ticaretinin inkişafı ve beynelmilel mali muammelatı noktasında bir engel teşkil eder. Şüphesiz ki Türkiye gibi sanayi henüz inkişaf etmekte bulunan ve halkının kısmı azami köylü sınıfından olan bir memlekette, böyle karışık ve tecrübe edilmiş bir standartın tatbiki ciddi bir surette düşünülmemelidir. Bir milletin daimi para sistemi sade

olmalı, kabil olduğu kadar otomatik bir şekilde işlemelidir."

Rapora göre, 1929-34 döneminde, Türk kağıt parasının altına karşı fazla değer yitirmemesi, önemli ölçüde kambiyo işlemlerine rağmen fazla altın kaçakçılığının görülmemesi, Türkiye'nin para sisteminin fiilen altın sistemine yakın bir durumda olduğunu göstermektedir. Hükümet fiilen olduğu gibi, kanunen de altın esasına geçebilmek için politikasını sürdürmelidir. (s.482)

Türkiye'nin para birimi TL., belirli miktarda altına eşit olmalı; belirlenecek altın karşılığı, dünyada kabul gören bir altın para örnek alınarak tespit edilmeli; ama TL. herhangi bir yabancı paraya bağlanmamalıdır. TL'nin stabilizasyonu, 1931'de TL'nin fiilen kazandığı istikrar değeri olan 12.05 Franga yakın bir değerde, 12FF=707,4 miligram altın karşılığı üzerinden gerçekleştirilmeli ve bunun korunmasına çalışılmalıdır. (s.499)

Merkez Bankası rezervleri, para talebindeki değişimleri karşılayabilmek için, banknotlarla mevduatın toplamının %40'ı oranında olmalıdır. Türkiye bu karşılığı ancak, dış ticaret kambiyo işlemleri aracılığıyla elde ettiği dövizle sağlayabilir. Buna göre Türkiye, kıt döviz kaynaklarını kullanmakta iki politika ile karşı karşıyadır. Ya öncelikle parasına altın karşılık sağlayarak parasal -mali istikrarın sağlanması ve bu politikanın iktisadi kalkınmaya faydalı olacağı görüşü benimsenecek; ya da memleketin iktisadi kalkınması ön plana alınarak dövizlerin makine v.s. yatırım malları ithalinde kullanılması görüşü benimsenecektir: (s. 556-557)

"Mesele şüphesiz ki, bir derece meselesi, yani elde bulunan mahdut miktarda kambiyonun, alınması şayanı arzu olan fakat kambiyo ihtiyaç noktasında birbiri ile rekabet eden maksatlar arasında taksimi demektir. Memleketin istihsal kabiliyetini her cihetten arttırmanın şayanı arzu olduğunu inkar etmemekle beraber, kanaatimizce, bugün altın esasını sağlam bir surette tesis ederek memleket maliyesini islah etmek birinci derecede ehemmiyete haizdir. Sağlam bir para tesisinden memleket iktisadi hayatının her safhasında faydalı tesirler beklenebilir. Böyle bir adım memleket dahilinde itimadı arttırarak bir netice iktisadi terakkiye yardım edecektir ve aynı zamanda haricte ticari ve mali merkezlerde Türkiye'nin şöhretini arttıracaktır. Bundan başka kuvvetli altın rezervi, mühim bir harbin ani zuhurundan husule gelecek fevkalade ihtiyaçları karşılamak üzere elde bulunabilecek çok mühim bir silahtır. Binaenaleyh, bu maksat uğrunda sarfedilecek mümasil meblağlardan daha fazla menfaat temin edecektir."

Bazen şu fikir ileri sürülmektedir: Türkiye'de fabrikaların tekamül etmesini beklemekle altın elde edilmesi kolaylaşacaktır; çünkü o vakit büyük miktarda eşya ithaline ihtiyaç olmayacaktır. Münakaşaya girmeden bu neticenin, kanaatimizce, çok-

şüpheli olduğunu söylemek isteriz. Zira bu siyasetin ihracata engel olarak kambiyo menabini kurutmağa meyletmesi ihtimali vardır ve hiç olmazsa geç kalınması demektir ki, bu hali hazırda şayanı tavsiye değildir."

Raporda görüldüğü gibi, altın karşılıklı para sistemi önerilmekte ve bu sisteme geçişte gerekli altının toplanması gerekliliği belirtilmektedir.

Ancak dünya ekonomisindeki olağan olmayan durum (kağıt para uygulamasına geçiş, para ve uluslararası ticaretteki belirsizlik) nedeniyle, Türkiye bir "bekle-gör" politikası uygulamalı; bu arada I) denk bütçe, II) ithalatın kısılması, ihracatın teşviki ile lehte dış ticaret dengesi, III) altın ve kambiyo işlemlerinin denetimi, IV) kağıt para arzının arttırılmasından itina ile kaçınılması, şeklinde özetlenebilecek "fiili stabilizasyon" politikasını sürdürmelidir. Uygulanmakta olan kağıt para sisteminde "fevkalade muhafazakar bir şekilde" kağıt para arzı, liranın altın karşılığının ve eşya fiyatlarının değişmelerinin gözlenmesiyle para talebine göre ayarlanmalıdır.

III. ALTERNATİF İKTİSAT POLİTİKASI GÖRÜŞLERİ

1930'lar Türkiye 'sinde hükümetin iktisat politikası anlayışına karşı geliştirilen önerilere, Kadro Dergisi yazarlarının ve Ahmet Hamdi Başar'ın, "Türk İnkılabının İdeolojisini yapma"yı amaçlayarak "nasıl bir kalkınma" sorusunu yanıtlamaya çalıştıkları devletçilik tartışmalarında rastlamaktayız.

A. Kadrocuların Görüşleri

Kadrocuların Kadro dergisindeki makaleleri incelendiğinde (3), iktisat politikası görüşlerinin iki temele dayandırıldığı görülmektedir: Ortak paydaları paranın miktar teorisine karşı çıkmak olan bu temeller, Marksist iktisat ve dönemin gelir teorileridir: "Paranın mahiyeti hakkındaki telakkiler muhtelif. Fakat biz burada da bütün diğer telakkilerde olduğu gibi tamamiyle materyalist izah tarzına sadık kalarak..." (AYDEMİR, Kadro, sayı, 9) Ayrıca İ. Hüsrev, miktar teorisini eleştirirken Marx'dan ve T. Baronovski'den yararlanmakta; yine Aftalion ve E. Wagemann da görüşlerine dayanak olarak gösterilmektedir.

Kadro dergisinde, klasik "sağlam para-denkbütçe" politikasına karşı çıkmaktadır. Eleştirilerinin belli başlı noktalarının; paranın altın karşılığına bağlanması, miktar teorisinin yalnızca para miktarına dayanan analizinin eksikliği ve doğru olmaması, kalkınma girişiminde olan bir ülkede klasik bütçe politikasının yetersizliği, Merkez Bankası'nın fonksiyonu gibi konularda toplandığını söyleyebiliriz.

Kadroculara göre para, "emtiadaki mübadele kıymetinin (emtiaya insan emeğinin bahsettiği kıymet), pazarda yani mübadele seyrinde (belirmesidir)." Emtia ise mübadele değerini -mübadele de

değil- üretim sürecinde alır. Bu nedenle mübadele değeri mübadele esnasında herhangi bir tedavül vasıtasıyla temsil edileceği için parayı fetişleştir-memek gerekir. Asıl olan "iş ve emtia"dır, paranın hangi mübadele vasıtası ile ifade edileceği ise yalnızca teknik bir konudur: (Ş. SÜREYYA, Kadro, sayı. 12)

"Bu böyle olduğu halde, bütün kanunlarını harpten evvelki Avrupa iktisadiyetinin başıboş cereyan eden hareketlerinden çıkaran klasik iktisat ilmi için, paranın kıymet ve miktarı, emtianın kıymet ve miktarına değil, emtianın kıymet ve miktarı, paranın kıymet ve miktarına bağlıdır. Binaenaleyh, klasik iktisada göre emtia fiyatları -diğer şerait baki kaldığı takdirde- pazarda mevcut paranın miktarı ile mebsuten mütenasip olarak artmağa ve düşmeye mecburdur. Halbuki hakikatte iş tamamiyle aksidir. Pazarda fiyatların yüksek ve alçak olması, mübadelede mevcut paranın çokluğundan veya azlığından değil, bilakis pazarda çok veya az para bulunuşu fiyatların yüksek veya alçaklığındandır.

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, Kadrocular, satın alma gücü ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi gelirler açısından ele alarak psikolojik para teorisini kuran Wieser, Aftalion gibi iktisatçılardan etkilene-rek, mübadele denklemiindeki nedenselliğin fiyat-lardan para miktarına doğru (miktar teorisinin ter-si) olduğunu savunuyorlar.

Kadroculardan İsmail Hüsrev, İ. Fisher ve G. Cassel'in miktar teorisini yaklaşımı ile o dönemdeki parasal sorunları inceleyen Talat Geveci'nin "Para Düşmesi Tediye Muvazenesi Bozukluğunun Sebebi midir, Neticesi midir?" (1933) adlı eserini ve dolayısıyla miktar teorisini eleştiriyor. İ. Hüsrev'e göre, miktar teorisini, paranın değerindeki veya em-tia fiyatlarındaki değişimleri yalnızca para miktarından hareketle açıklamakta; parayı "müstakil bir varlık" olarak almaktadır. Oysa, "para aslında tâbi bir unsurdur. Bunun için ister kağıt, ister altın para rejiminde olsun paranın kıymetini daima konjonktürün umumi seyri içinde mütalaa etmek zarure-tindeyiz. Çünkü paranın iştirâ kuvvetini tayin eden amil piyasanın umumi vaziyetidir." (HÜSREV, Kadro, sayı, 16) İ. Hüsrev, altın miktarı ile fiyatlar arasındaki ilişki konusunda ise, Aftalion'un çalış-malarından yaptığı alıntılarla şu sonuca varmakta-dır: (HÜSREV, Kadro, sayı 17)

"Altın istihsalı ile fiyatlar arasında bir rabıta bulunduğuna iddiası boş bir iddiadır. Bu böyle olunca, Türk parasının kıymetindeki temevvüçleri yahut dünyadaki ve Türkiye'deki buhranın sebeplerini altın istihsalında aramanın manasızlığı kendiliğinden anlaşılır."

Kadrocular, Türk parası ve para politikası hakkındaki görüşlerini de şöyle ifade etmektedirler:

O dönemde, uluslararası mübadele aracı ve değer ölçüsü niteliğine sahip, yalnızca birkaç para vardır. Türk parası ise, milli bir mübadele vasıtası,

"mecburi tedavül kaidesi"ne göre tedavül eden, ödemeler bilançosu ve dış-ticaret kontrolünden sonra, değeri ülke içi konjonktürü tarafından belirlenen bir paradır. (Ş. SÜREYYA, Kadro, Sayı, 9):

"Paranın altın esasından ne kadar müstagni ve kemmiyet nazariyesiyle ne kadar alakasız olduğunu gösteren bir para varsa, o da Türk parasıdır. 150 milyon lira kadar bir şey tutan bu para cihan harbinden çıktığımız günden itibaren bir iç para vasfını göstermiş ve bir iç paranın kanuniyetlerine göre yaşayıp gelmiştir. O iktisadiyata göre periyodik düşüşlerini yapmış ve nihayet o iktisadiyata göre istikrarlandırılmıştır." (B. ASAF, KADRO, sayı.14)

Türkiye'de paranın değerini piyasadaki yerli ve yabancı malların fiyatlandırılmış tutarı belirlemektedir. Paranın tedavül hızı sabitken, yurt içi ticaret hacmi ile döviz karşılığı ihracat artışı paramızı değerlendirecek, azalışı ise değerini düşürecektir. Bu nedenle "dahili ticaret hacmimizi bilhassa ziraat ve sanayi istihsalatımızı, inşaa faaliyetlerimizi, nakliyat hareketlerimizi ve ücretler yekununu paramızın miktarına değil, bilakis paramızın miktarını bu milli hareketlerimiz hacminin tayin etmesi icab ediyor. "Oysa İnönü hükümetinin uyguladığı para politikası bunun tam tersidir." Paramızın miktarı milli iktisadiyatımızın ihtiyaçlarına değil, milli iktisadiyatımızın ihtiyaçları paramızın miktarına tabi kılınmıştır." (Ş. SÜREYYA, Kadro, Sayı, 9)

Kadroculara göre "hammadde ve ziraatçı bir yarı müstemleke büyesinden lazım va kabil olduğu kadar sanayileşmiş bir ileri ve müstakil memleket büyesine" (B. ASAF, Kadro, Sayı, 9) geçmek amacıyla olan Türkiye'nin parasızlık ya da altın-sızlık nedeniyle bu mücadeleye girişmemesi düşünülemez. Çünkü Türkiye için önemli olan iş sermayesidir. (Verimli topraklar ve emek gücü); para şeklinde sermaye ise iş sermayesine bağlı olup ikincildir. Bu nedenle memleketin kalkınması bir "maden ya da kağıt parçasının azlığı ya da çokluğu manasızlığına" bağlanamaz. Yapılması gereken;

"...vatanımızın yeni esaslar üzerinde inşaa ve imarını hedef edinen geniş ve milli bir iş planı içinde bütün kuvvet membalarımızın hesap ve tanzim altına alınması ve böyle bir iş ve inşaa planının, hıftalara, aylara ve mevsimlere göre taksim olunmuş bir emisyon planı ile karşılaştırılması suretiyle pazarın alım ve satım kabiliyetinin tedricen geliştirilmesidir." (Ş. SÜREYYA, Kadro, Sayı, 12)

Böylece iktisadi kalkınma ve para politikası ilişkisinde, bütçe ve Merkez Bankası ön plana çıkmaktadır.

Şevket Süreyya'ya göre, klasik "katı denk bütçe" anlayışı değiştirilmelidir: (Ş. SÜREYYA, Kadro, Sayı, 27. S 7)

"Türk bütçesini (...) normal devlet hayatının umumi veya bürokratik ihtiyaçlarından başka ve on-

lara ilaveten inkılabımızın yeni devlete, memleket müdafasından sonra birinci vazife olarak tahvil ettiği iktisadi kuruculuk ve inşaa edicilik işine de cevap verip vermeyen bir teknik vasıtalar ve imkânlar listesi olarak almak ve ona göre kıymetlendirmek lazımdır."

Bunun için yeni Türkiye'nin 160 milyon liralık bir devlet bütçesine değil, 500 milyon liralık bir gelir bütçesine gereksinmesi vardır. Bu bütçenin önemli kısmı gelirler değil, harcamalar olacaktır, ve içinde "bugün mevcut olmayan ve fakat yarın doğacak olan milli iş şubelerinin, zengin bir koyunculğun, müterakki bir ziraatin, yüksek sanayi tekniğinin, yolların, bankaların, kara, deniz ve hava vasıtalarının ve hepsinin üstünde zengin şen ve medeni, yüksek bir milletin şekli ve inşaa planı" bulunacaktır. (Ş. SÜREYYA, Kadro, Sayı, 9)

Burhan Asaf ve İsmail Hüsrev ise bankaların mevduatının ve Mekez Bankası kredilerinin, iktisadi kalkınmadaki önemini vurgulamaktadırlar. İ. Hüsrev'e göre uygulamaya konacak beş yıllık sanayi programından önce yapılması gereken, ülkenin para ve kredi işlerinin planının gereklerine göre yeniden düzenlenmesidir. Devletin elinde, girişeceği sınaî ve diğer işler için yalnızca, bütçe gelirleri ve iç borçlanma olmak üzere iki parasal kaynak vardır. Halkın ödeme gücünü arttırmak için girilen planda, halkın yetersiz harcama gücüne dayanılmayacağından, yeni gelir kaynağı bulunmalıdır ki, bu kaynak Merkez Bankası kredileridir:

"Bugün paramız mumyalaşmış donmuş bir haldedir.. Yeni açılacak iş sahalarına göre ona elastikiyet vermek, başka tabirle Merkez Bankası'na yeni kuruluşta yeni fonksiyonlar tahvil etmek lazımdır. Devletin iktisat politikasının yeni safhasında, Merkez Bankası'nı, artık yalnız pasif bir kambyo regülatörü değil, aynı zamanda yeni açılan iş sahalarına yaratacağı kredilerle canlandıran aktif bir müessese olmak zaruretindedir. Milli prodüktif işler için halkın çok mahdud olan tediye kabiliyeti haricinde ancak bu kaynaktan istifade etmek mümkündür." (İ. HÜSREV, Kadro, Sayı, 28 s. 22-23)

Buna göre piyasanın para talebi, iktisadi planın gereklerine, yaratılan iktisadi faaliyetlere göre tespit edileceğinden ve buna göre emisyon/kredi genişlemesi yapılacağından bir enflasyon söz konusu olmayacaktır.

Kadrocular, hükümetin yurt içi para politikasını eleştirirken; dış-ticarete ikili anlaşmaları savunmaları ile hükümetle uyuşuyorlar.

B. Ahmet Hamdi Başar'ın Görüşleri

A.H. Başar'a göre para, üretim ve tüketim miktarlarından bağımsız olarak düşünülemez. Ayrıca bir memleketin sahip olduğu altın stoku ile o memleketin mübadele hacmi arasında esaslı bir ilişki yoktur: (BAŞAR, 1933, s. 197-198)

"Para mübadele vasıtasıdır; yani istihsalleri bir-

biri ile değiştirir. Binaenaleyh ne kadar değişecek istihsal varsa, yani (istihlak) mevcutsa o kadar para var demektir. Milletler arasında serbest mübadele esasına göre istihsalatını idare eden ve iktisat ve istihsal programları olmayan memleketlerde (...) para, iktisadi mekanizmanın ve istihsal ve istihlak pazarlarının haricinde başlı başına mevcut ve karşılığı müstakil bir vasita olarak düşünülmüştür. (...) Bu müstakil paranın hakiki karşılığı istihlaklar olduğu halde, buna bu saha haricinde karşılıklar bulunmuş ve para müstakil bir marş, bir eşya haline gelmiştir.(...) Şu halde paranın miktarı ancak, istihlak edilen eşyanın miktarı ile mukayyet olmalı idi. Halbuki bugün dünyada para, istihlak miktarıyla ve kıymetiyle alakadar olmayarak, hususi şartlar altında temin edilmiş karşılıklara bağlıdır."

Türkiye gibi ülkelerin ya da "Milli İktisat Rejimi"nin parasistemi sorunu konusundaki görüşü ve çözüm önerisini de uzun bir alıntıyla şu şekilde belirtiriz: (BAŞAR, 1933, s. 202-203)

"Parayı böyle bir görüşle tetkik ederek vaziyeti mütalaa edince (Türkiye gibi) geri bir ziraat memleketinin bugün milletler arasındaki eşya mübadelesinden bir marj elde edemeyeceğini düşünerek paraya altın karşılık bulmak yolunda beyhude uğraşmaması icap edeceği anlaşılar.

Madem ki (para) ya hakiki karşılık istihlaklerdir; ve madem ki bunu kısmak değil, bilakis istihlakleri çoğaltmak kafidir. İstihlakimizi ne kadar çoğaltırsak, o kadar para çıkarabiliriz; ne kadar kısmış isek o kadar parayı ortadan kaldırmak ve imha etmek şartıyla ..

Her teyit olunmuş (çoğaltılmış) istihlak, aynı kıymette bir paranın bir itibarın karşılığıdır. Ancak istihlak muayyen bir sayın (emeğin) karşılığı olmalıdır; az sayı çok istihlak veya müstakbel sayılarla istihlak kudretini çoğaltmak paraya karşılık olan istihlak değildir. Bilfarz hükümet 50 milyon liralık evrakı naktiye çıkararak bunu işsiz ameleye bir nevi tazminat veya memurlarına maaş olarak vermiş olsa, bu miktar tamamen karşılıksız bir paradır velev ki onlar istihlak edilmiş olsalar dahi.

Fakat Türkiye'nin herhangi bir mahsulü için muayyen bir istihlak fiyatı tayin olunarak, istihlakı zaruri olan asgari hadde mukabil mahsul sahiplerine tayin edilecek fiyatla bedellerini ödemek için bir nevi para, yahut mahsul bonusu çıkartsa, bu tamamıyla karşılıklı bir para olur. Bu müstehleklerin ödeyecekleri miktara mukabil şimdiden müstahsile bir avans vermek demektir ki, iyi hesap olunmak şartıyla ve istihlak edilen miktarları teca-vüz etmemek kaydıyla en sağlam bir paradır.

Vakıa bu para harici mübadelede kullanılamaz; fakat diğer para dahi altın karşılık olmak ve bu serbest bulunmak şartı olmayınca harici mübadelede kullanılmaz. Şu halde para olmak vasfından sonuncusu ile halen mevcut para arasında bir fark

yoktur."

Görüldüğü gibi, A.H. Başar'a göre, kalkınma ya da iktisadi kuruluş mücadelesine girişen bir ülke, birçok işler yapabileceği, üretimini arttırabileceği halde, geleneksel liberal altın karşılıklı para görüşüne bağlı olduğundan, yalnızca parasızlık nedeniyle bir girişimde bulunamaz. "Millet iktisadı"nda para, karşılığı tüketilecek üretim malları olan ve yalnızca ülke için gerekli bir araçtır. Dış ticaret ise, "beynelmillel altın karşılıklı para" ile veya "beynelmillel bir takas bürosu" ile çözümlenebilir.

Ahmet Hamdi de, Kadrocular gibi, Fisher'in mübadele denklemini gelirden hareketle açıklamakta, ekonomideki para miktarının nominal milli gelirle tutarlı olması ve onunla aynı yönde değişmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu ayarlama işini Merkez Bankası yapacaktır. Uygulanacak mal karşılığı para sistemine geçişte, bir miktar altın karşılıklı para, ekonomide ilk hareketi sağlamak için yararlı olacaktır. (BAŞAR, 1933, s.214-215) A. Hamdi'nin, mevcut para sisteminden üretim değerleriyle karşılanan bir para sistemine geçişte önerdiği sistem şu şekilde özetlenebilir: Tekel veya birlikler aracılığıyla üreticiden toplanan buğday ve tütün gibi ürünler karşılığı, bir bankadan "mal karşılığı avansı" alınabilir; bankanın Merkez Bankası'na reeskonta vereceği senetler mukabili emisyonu gidebilir. Ürünler satıldığında bankadaki senetlerin ödenmesiyle yeni emisyon tekrar Merkez Bankası'na döneceğinden enflasyon söz konusu olmayacaktır.

A. H. Başar'a göre Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki on yıllık dönemde, paranın istikrarı için uygulanan politika olumlu sonuçlar vermiştir. Kısa zamanda bu politikayla kredi işleri devletleştirilmiş, dış-ticaret düzenlenmiş, sanayileşme planına girilmiş ve ülke içi fiyatların istikrarı sağlanmıştır. Girişilen bu imar ve sermaye birikiminde, bütçe ve ülke içinde tarım sanayi (ya da ihraç-ithal) malları arasındaki fiyat makasından elde edilen kaynaklardan yararlanılmıştır.

Ancak bu ilk girişimden ve para-kredi işlerinin devlet kontrolüne alınmasından sonra, uygulanan statik para anlayışı değiştirilmelidir. Ülkenin girişeceği ikinci kalkınma hamlesinde, ilk on yılda ezilen köylü ve işçinin durumunun düzeltilerek teknolojik yeniliklerle birlikte köylünün gelirinin artırılması ve mübadele sürecine çekilmesi gerekmektedir. (BAŞAR, 1936. s.11-20)

Böylece para ve iktisadi kalkınma arasındaki ilişki şu sonuca varmaktadır: (BAŞAR, 1936, s.91)

"İnkılabımızın iktisadi sistemi, bir iş ve istihsal planına uyarak istihsal kıymetleri ile karşılanan bir para ve kredi siyasetine ve bu noktalardan millet işlerini organize eden bir takım usullere dayanan ve birbirinden asla ayrılmayan bir üç esaslı direk (plan, para ve milli iktisat rejimi) üzerine kurulacaktır."

Görüldüğü gibi, A.H. Başar'ın görüşleri, Kadroculara çok yakındır: Altının paraya karşılık gösterilmesi anlamsızdır; gerçek karşılık üretim miktarıdır.

Bu nedenle para, memleketin tüketim miktarıyla belirlenmeli, yani üretimin fiyatlandırılmış tutarı, piyasadaki para miktarına uygun olmalı ve aynı yönde değişmelidir. Kalkınma mücadelesine giren ülkelerin sıkı para politikası uygulamaları, kalkınma için bir engeldir. Dış ticaret (üretim ve tüketim) de iktisadi bir planla kontrol edilebilir. Üretim karşılığı emisyon genişlemesi ise, enflasyon sözkonusu olmadan ekonominin para sorununu çözecektir.

IV. SONUÇ

1929 Dünya Buhranı, gelişmiş batı ülkelerinde hakim iktisat teorisi hakkında şüpheler uyandırırken, uygulanan geleneksel iktisat politikası tedbirlerinin yetersizliği anlaşılmış, "siyasal düzenlemelerle birlikte" yeni iktisat politikaları arayışlarına girilmiştir. iktisatçıların çoğunluğunun "ekonomiye müdahale edilmemesi, piyasa güçlerinin kendiliğinden depresyonu atlatacağı" önerilerine karşın, Keynes ve Fisher gibi az sayıda iktisatçının borçlanma ile harcamalarının artırılması önerileri (GALBRAITH, 1980), devletin etkinliğinin artışı ile birlikte, bir anlamda "deneme-yanılma" yolu ile uygulamaya konulmuştur.

Dünya Buhranı'ndan etkilenen Türkiye'nin de önünde iki almaşık iktisat politikası vardı: Ya 1920'lerdeki gibi "sağlam para-denk bütçe" **istikrar** politikası sürdürülecek, ya da sıkı para politikası gevşetilerek harcamaların artışı ile **büyüme** ön plana çıkarılacaktır.

Keynes'in **Genel Teorisi** ile birlikte tüm dünyada devlet anlayışındaki değişmelerin yansıması daha Türkiye 'ye gelmeden önce, Kadrocular ve Ahmet Hamdi Başar, altın karşılıklı para sistemini eleştirmekte, devletin kredi artışıyla yatırımlara girişmesini, tarım kesiminin piyasaya açılmasını, böylece efektif talebin artırılarak ekonominin canlandırılmasını savunuyorlar. İlginc bir nokta, Keynes'in Versay Barış Antlaşması'nın içerdiği iktisadi hükümleri eleştiren **Barışın Ekonomik Sonuçları** (1919) adlı kitabının 1923-24'de Fethi Okyar tarafından tercüme edilerek, Ankara hükümetince basılmasıdır. (ÇAVDAR s. 1076) Keynes'in adı Kadro dergisinde sadece bir dipnotta yer almaktadır.

Cumhuriyet hükümeti Kadrocuların ve A.H. Başar'ın politika önerilerini dikkate almayarak, 1920'lerdeki tecrübelerine ve bu tecrübeleri sonucu elde ettikleri görüşlerini onaylayan çeşitli yabancı uzmanların önerilerine dayanarak, aynı politikayı, "sağlam para-denk bütçe" politikasını sürdürmüştür.

Dünya Bunalımı Türkiye'nin kalkınma stratejisini değiştirmişse de, uygulanan iktisat politikalarını değiştirmemiştir.

DİPNOTLAR

(1) Osmanlı'dan devralınan yapıyı, Yahya Kemal "Pîlav, mesnevi ve cihad medeniyeti" olarak nitelendirmektedir. (TANPINAR, 1982, S. 25-26)

(2) Yalçın Küçük (1980, s. 77)'de Doğan Avcıoğlu'nun Milli Kurtuluş Tarihi kitabının s. 360 - 361. sayfalarında söz konusu olan bu rapordan söz edildiğini belirtiyor ve şunlar ekleniyor: "...maalesef Avcıoğlu'nun bu raporu incelememiş olduğu anlaşılıyor. Raporla ilgili görüşlerini Dines yerine Hines yazarak başka bir kaynağa dayandırıyor. İki ciltlik raporun, Türkiye'de kütüphanelerde olup olmadığını bilmiyorum. Ancak İlhan Tekeli'nin özel kütüphanesinde var."

Ancak, 1981 yılında Prof. Asaf Savaş Akat ve Doç. Dr. Seyfettin Gürsel'e "Türkiye'de Par Politikası (1923 - 1938)" adlı yüksek lisans tezimi hazırlarken bir tesadüf eseri sahalarda bulduğum (ve kitapçının, "1 takım iktisadi araştırma kitabı" şeklinde (3000 T.L.lik fatura kestiği) rapor metni, Yalçın Küçük'ü değil, Doğan Avcıoğlu'nu doğruluyor. Rapor 7 cildin 3 kitapta toplandığı bir bütün. Köy Öğretmeni Basımevi, Ankara'da basılmış. Yazı heyeti, W. D. Hines, E. W. Kemmerer, G. H. Dorr, B. Somervell, C. R. Whitlessey, H. A. Smith, O. F. Gardner, W. L. Wright Jr., V. Trivonovitch, B. Wadsted'ten oluşuyor.

(3) Bu konuda Kadro dergisindeki şu makalelerden yararlandık:

Ş. S. AYDEMİR : "İş Hasreti ve 500.000.000 TL.'lik Türk Bütçesi", Sayı: 9

Ş. S. AYDEMİR : "Enflasyon Değil, İş Bolluğu", Sayı: 12

Ş. S. AYDEMİR : "Açık Bütçeden Mütevazı Bütçeye", Sayı: 14

B. ASAF : "Para Tezimiz ve Prf. Wagemann", Sayı: 14

İ. HÜSREV : "Türk Parası ve Kemmiyetçiler I", Sayı: 16

İ. HÜSREV : "Türk Parası Kemmiyetçiler II", Sayı: 17

İ. HÜSREV : "Bir Kredi Genişlemesi Enflasyon Yapar mı?", Sayı: 29

İ. HÜSREV : "Beş Senelik Sanayi Programı ve Kredi Meselesi", Sayı: 28

İ. HÜSREV : "Hammadde Memleketlerinde Para Buhranının Nedeni", Sayı: 1

KAYNAKÇA

AYDEMİR, Ş. S. (tarihsiz): **İkinci Adam**, Cilt 1, 4. Baskı, Remzi Kitapevi İstanbul

BAŞAR, A. H. (1933): **İktisadi Devletçilik**, Cilt 1,2, İstanbul

BAŞAR, A. H. (1936): **Para ve İnkılap**, İstanbul

BAŞAR, A. H. (1981): **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, 2. baskı, AİTİA Yay., Ankara

BORATAV, K. (1982): **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yay., Ankara

ÇAVDAR, T. (1983): "Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye An-**

siklopedisi, Cilt 4, S. 1074-1084

GALBRAITH, J.K. (1980): **Kuşku Çağı**, çev. : N. Himmetoğlu, R. Aşçıoğlu, Altın kitaplar, İstanbul

HİNES, W. D. - KEMERER, E. W. (v.d.) (1934): **Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki (1933-1934)**, Cilt 1-7, Ankara

İNAN, A. (1972): **Devletçilik İlkesi ve Birinci Sanayi Planı 1933**, T. T. K. , Ankara

KADRO, Cilt 1, 2, 3, ALTIA Yayını, Ankara

KAZGAN, G. (1977): "Türk Ekonomisinde 1927-1935 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütlemeler" **A-tatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları**, İTİA Mezunlar Derneği, İstanbul

KURUÇ, B. (1987): **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Bilgi Yay., Ankara

KUTAY, C. (1938): **Celal Bayar**, Cilt 1, Kenan Basımevi, Ankara

KÜÇÜK, Y. (1980): **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978**, 3. baskı, Tekin Yay., İstanbul

ÖZTÜRK, K. (1968): **Türkiye Cumhuriyetleri Hükümetleri ve Programları**, İstanbul

RİST, C. (1930): **Mali Durum ve Ödemeler Dengesi Üzerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne Rapor**, (TEKELİ ve İLKİN, 1977, içinde)

TANPINAR, A. H. (1982): **Yahya Kemal Beyatlı**, İstanbul

TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (1977): **Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Buhran Arayışları**, ODTÜ, Ankara

TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (1982): **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, ODTÜ, Ankara

TEZEL, Y. S. (1982): **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, Yurt Yay., Ankara

EKONOMİK RANT

Nedim Dikmen
Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Tütün Ekspertleri Yüksek Okulu
Araştırma Görevlisi

GİRİŞ

Bu bölümde, üretim maliyetinin üzerinde ve ötesinde bir artık olan, ve bir girdinin arzının esnek olmamasından kaynaklanan **ekonomik rant** kavramı incelenecektir. İktisatçılar arasında ekonomik rant'ın tabiatı ve kaynağı hakkında diğer gelir bölüşümlerine kıyasla muhtemelen daha geniş bir muhabakat mevcuttur. İlk olarak David Ricardo ve diğerleri tarafından 1813 ile 1815 arasında geliştirilen yoğun ve geniş üretim marjlarındaki rant teorisi incelenecektir. Daha sonra, Marshallgil rant-benzeri düşüncesi, şehir rantı ile ilgili konular ve "yapabilme rantı" nı inceleyecek, son olarak da ilk olarak Henry George'un 1871'de değindiği ekonomik ranta eşit bir peşin verginin üretim üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz.

A. RİKARDİYEN RANT TEORİSİ

Ekonomik Rant'ın Tanımı

Ekonomik rant ile **mukavele** ile oluşan rant birbirlerinden ayrı kavramlardır. Mukavele ile oluşan rant, sağlanan hizmetler ya da bir girdinin veya genel anlamda bir ürünün kullanılması sonucunda yapılan periodik ödemeler anlamındadır. Böylece, bir otomobil, ev, çiftlik veya bir fabrika "kiralananabilir". Mamafih, bu kiralama mukavelesinden oluşan periodik ödemeler **ekonomik rant** ile kastedilen ile aynı anlamda değildir. Yukarıda belirtildiği gibi, ekonomik rant, bir girdinin kullanımı için yapılan ödemelerin bu girdinin arzı tam esnek olmadığı için yapılan kısmı anlamında bir terimdir. Örneğin, toprağın kullanımı için yapılan mukavelevi ödeme toprağın ekonomik rant'ından daha fazla olacaktır. Çünkü, ilki, toprak sahibinin toprağın iyileştirilmesi için yaptığı yatırımların faizini içerecektir; ve binaların amortismanını, sigortası vergileri ve yapılan diğer ödemeleri de karşılayacak bir ödemeyi de içerebilir.

Rikardiyen Rant Doktrininin Gelişimi

Ekonomik Rant Doktrini ilk defa tam olarak David Ricardo ve Thomas R. Malthus arasında 1813-1815 tarihli İngiliz "Mısır Kanunları" münakaşası esnasında geliştirilmiştir. Napolyon'un Waterloo'da yenilmesinden sonra, Prens Metternich'in liderliğindeki Viyana Kongresi, Avrupanın kralcı çizgide yeniden inşası görevini üstlendi. İngiltere'de, Castlereagh ve Wellington'ın etkisindeki Tory hükümeti toprak sahibi aristokrasiden yana çıkarak onların yararına kanunlar çıkardı. Bu tür kanunlardan biri de gıda maddeleri ithali üzerine yüksek gümrük vergileri koyan "Mısır Kanunları"

idi. Nüfus da artıyor olduğu için, bu hareket fiyatların yükselmesini teşvik etti. Malthus kanunlarından yanaydı. Ricardo, kendisi de toprak sahibi olmasına karşın rant'ın maliyetin belirlediği bir fiyattan ziyade fiyatın belirlediği bir maliyet olduğunu savunarak kanunlara karşı çıktı. (1) Ricardo'nun argümanı neydi? İlk olarak bu konuyu ele alacağız.

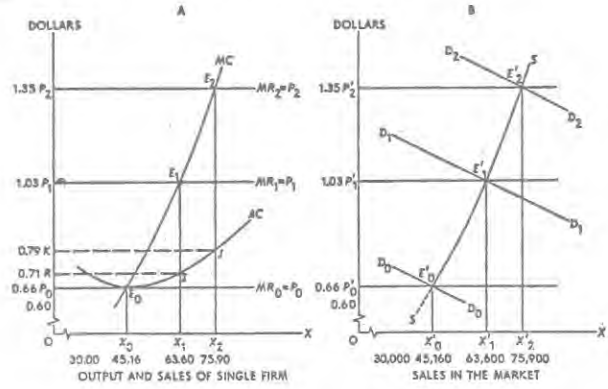
Yoğun Üretim Marjında Rant

Şekil 14-1, Rikardiyen rant doktrininin, bir girdinin yoğun marjinde üretimde kullanılmasına uygulanmasını göstermektedir. Bir girdi arzının yetersizliği sonucu sabit tutulduğunda, değişken girdiye azalan getirinin sonucu olarak yoğun marjine ulaşılır. Ricardo argümanını marjinal ürün cinsinden geliştirmiş olmasına rağmen, aynı argüman marjinal ve ortalama maliyetler cinsinden de kurulabilir.

Şekil 14-1A'da MC ve AC eğrilerinin, değişken miktarlardaki (bazen "doz" da denir.) bileşik girdilerin (sermaye ve emek) veri bir miktar, örneğin 20 dekar, toprağa uygulandığı zamanki maliyet eğrilerini temsil ettiğini farz edelim. Şimdi, x'in marjinal ürününün, bileşik girdinin marjinal ürününün tersinin, bu girdinin fiyatı ile çarpılmış halinden başka bir şey olmadığını zaten biliyoruz. Aynı şekilde, x'in ortalama değişken maliyeti de birleşik girdinin ortalama değişken maliyetinin tersinin bu girdinin fiyatı ile çarpılmış halinden başka bir şey değildir. Böylece, eğer birleşik girdiye olan marjinal getiri azalırsa, x'in marjinal maliyeti artacak; ve eğer birleşik girdi biriminin ortalama ürün eğrisi maksimumu bulan ters U şeklinde ise, ortalama ürün eğrisi de, şekil 14-1A'da gösterildiği gibi bir minimuma sahip bulunan U-Şeklinde olacaktır.

Birleşik girdiyi, sermaye ve emek, x ile sabit girdiyi, toprak, b ile gösterelim. Çiftçiye olan getirinin x'nin fiyatı içine dahil emek maliyeti olduğu; b girdisinin, yani toprak, şekil 14-1B'deki pazar yerinde OX' ya da daha az birim ürün satıldığında, serbest ürün olduğunu da farz edelim. Bu şartlar altında, sabit girdi b serbest mal iken, x değişken bir girdi olduğundan, 6. Bölümde, şekil 6-1'in tartışması sırasında öğrendiğimiz gibi, üretim değişken girdi x'ya azalan ortalama getiriler noktasında gerçekleşecektir. Bu nokta, şekil 14-1A'da, marjinal ve ortalama maliyetlerin eşit olduğu E' noktası ile gösterilmiştir. Toprağın serbest mal olduğu varsayımımıza göre, $P_b=0$ olduğundan, şekil 14-1A'da ortalama ve marjinal maliyetler birbirine eşittir. Böylece, şekil 14-1B'de, kısa-dönem arz eğrisi gerçekte E' de başlamaktadır. b girdisi, yahut toprak, serbest mal olduğu sürece, ve 20 dekar toprağın tamamının eşit kalite ve özelliklerde olduğu varsayımı altında, veri toprak miktarı üzerinde, çiftçiler uzun dönemde OX' seviyesinin üzerinde üretim yapamayacaklardır. Bunun yerine, gerekirse, değişken girdiye azalan getiri noktasına kadar, her birim üzerinde ek toprak birimleri kullanacaklardır.

YOĞUN ÜRETİM MARJINDA EKONOMİK RANT

Daha sonra, mamafih, şekil 14-1B'de pazarın talep eğrisinin D_1D_1' 'in sağına doğru kaymasına yol açan bir nüfus artışı meydana geldiğini varsayalım. Artan talep ürünün fiyatının artmasına ve çiftçiler üzerinde üretimi artırmalarına yol açan bir baskıya sebep olacaktır. Aynı zamanda, toprağın arzının, pazardaki mal değiş tokuşu yapan el sayısı OX' iken toprağın serbest mal olmasını sağlayacak kadar bol; ancak bu miktar aşılır aşılmaz hiç toprak kalmayacak düzeyde olduğunu varsayalım. Böylece, çiftçiler, ellerindeki kapasiteyi artırmadıkları için, üretimi var olan kapasiteyi daha fazla kullanarak artırmaya zorlanacaklardır.

Ürünün fiyatı birim başına 0.66\$'dan 1.03'a yükseldiği için, çiftçiler değişken faktörleri x'yı, sabit faktör b'nin veri miktarıyla, çıktının marjinal maliyeti çıktının yeni, yüksek, fiyatına tamamen eşit oluncaya kadar artıracaklardır. böylece, şekil 14-1A'da, talepteki artıştan sonra, denge çıktısı $OX_1=63.60$, ve fiyatı $OP_1=1.03$ olacaktır. Şimdi, RP_1E_1 alanı birleşik girdi x'nin maliyetinin üzerinde bir artışı temsil etmekte olup, bunun atması çıktısı olan talep arttıkça arzı arttırılamayan sabit faktör b'ya yönelmektedir.

Toprağın arzı, veya b girdisi, sınırlı olduğu için diğer çiftçiler, halihazırdaki toprak sahiplerinden toprak satınalmadan ya da toprağı kullanmak için bir miktar ödemeden, ürünü üretmeye geçemezler. Böylece, önceleri daha düşük bir talep düzeyinde serbest bir kaynak olan toprak, şimdi ekonomik bir değere sahip olmuştur. böylece, RP_1E_1 alanı ekonomik rant'ı temsil etmektedir. Rant bir artış veya toprağın arzının, b girdisi, elastik olmamasından kaynaklanan bir "kazanılmamış artış"tır.

Nüfus, şekil 14-1A'da ürünün talep eğrisinin D_2D_2' 'nin sağına kaydırarak, daha da arttıkça ürünün fiyatı tekrar artar. Şekil 14-1A'da elde edilen topraktan elde edilen çıktı OX' 'ye yükselmekte ve, talepteki artış toprağın çiftçi tarafından daha yoğun kullanılması şeklinde yansıtılmaktadır. ikinci fiyat artışından sonra, ekonomik rant KP_2E_2J alanı

dır. Böylece, sosyal bakımdan , ekonomik rant fiyatın belirlediği bir maliyet, bir üretim faktörünün kütliğinden doğan bir ekonomik artı olarak görülmektedir.

Eğer toprağın sahibi çiftçinin kendisi değilse, ve yalnızca başkasının sahip olduğu bir toprağı kullanıyorsa, toprak serbest mal olduğu sürece çiftçiden rant alınamaz. Fakat, ürünün talebi, üretim değişken girdiye azalan getiriler bölgesinde olacak kadar arttığı zaman (şekil 14-1A'da OX_1 seviyesini aşan çıktı miktarları), toprak sahibine bir rant ödenmelidir. Çiftçi bunu yapmadığı takdirde, diğerleri, ekonomik rant beklentisi ile toprağı kullanmayı önerecek, karşılığında da ekonomik rant'ın bir kısmını teklif edeceklerdir. Rekabetçi bir teklif verme işlemi başlayacak veya toprak sahibine tüm ekonomik rant ödenceye ya da normalin üzerinde karlar kalıncaya kadar sürecektir. böylece, toprak sahibi, toprağını değerli kılan nüfus artışı sonucu sırf toprak sahibi olması nedeniyle ekonomik rant'a eşit bir getiri elde etmiştir. Bu durumda, çiftçinin ortalama maliyet eğrisi yukarıya doğru, şekil 14-3A'da $AC+Tax$, kayacaktır.

Kaynak Tahsisi Mekanizması Olarak Rant

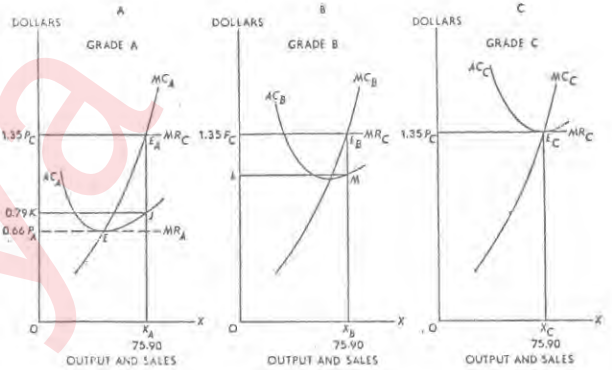
Toprak bir defa kitlediği zaman firmalar onu toprağın marjinal ürün değeri marjinal maliyetine tam eşit oluncaya kadar kullanacaklardır. Bu noktada bütün ekonomik rant'ın, RP_1E_1J' 'ye eşit, toprak sahibi tarafından alındığı çıktı seviyesinde gerçekleşecektir. Çoğu iktisatçı, aynı şekilde, toprağın (doğal kaynakların) kullanılmasının fiyatı olarak rant'ın doğal kaynakların en iyi kullanımına tahsis edilmesi gibi bir ekonomik fonksiyona hizmet ettiğinde birleşirler. Yani, sadece kendilerinin yüksek kiralari ödemelerini sağlayabilecek düzeyde üretim yapabilecek olanlar topraktan yararlanabileceklerdir. Bu nedenle, piyasa standartlarında düşünülüyorsa, (gelecek kuşakların çıkarının dikkate alınmadığı belirtilmelidir.) toprak "en iyi" kullanıcılarına tahsis edilmiş olacaktır. Bu faraziye, ürünlerin fiyatlarının toprağın kullanımı değerinin bir ölçüsü olduğu varsayıldığında doğrudur; fakat, gelecek kısımda göreceğimiz gibi, tüm ekonomik rant toprak sahiplerinden, üretimi, fiyatları veya üretim maliyetlerini etkilemeden, peşin vergi yoluyla geri alınabilir. Benzer şekilde, işçilere ödenen ücret tutarındakibir peşin vergi de ücretleri, aşıkâr etkileriyle beraber, asgari yaşam seviyesinin altında düşürecektir. Bu nedenle, toprak rantı ve ücretler pek birbirine benzer değildir.

Bu tür bir argümanın ortaya koymak istediği, ekonomik rant'a yol açan kaynak kütliğinin sosyal bakımdan istenen bir olgu değil, daha ziyade, toplum açısından fiyatın belirlediği bir maliyet olması karşın, ekonomik rant'ın bir firma (şayet küt üretim faktörüne kendisi sahip değilse ve bunun için ücret ödemesi gerekiyorsa) veya bir endüstri için

maliyetin belirlediği bir fiyat olabilmesidir. Ya da, Ricardo'nun ifadesiyle, "Mısır rant ödendiği için pahalı değildir; fakat mısır pahalı olduğu için rant ödenmektedir; ve gözlenmiştir ki toprak sahiplerinin tüm rantlarından vazgeçseler bile mısırın fiyatında bir azalma meydana gelmemektedir." (2)

Yoğun ve Geniş üretim Marjinlerinde Rant

Şekil 14-2 farklılaşmış rantı göstermekte ve hem yoğun hem de geniş üretim marjınlarını ele almaktadır. Üç değişik 20 dekarlık toprağın bulunduğunu farz edelim. Bunlardan A en verimli, B ikinci en verimli, ve C de en az verimli olsun. Şekil 14-2A'da ürünün talebi az olduğu müddetçe, üretim sadece en iyi toprağın azalan getiriler noktasında gerçekleşeceği (şekil 14-2'de E noktası) ve bundan kötü topraklarda hiç üretim yapılmayacağı için, hiç bir ekonomik rant mevcut olmayacaktır.

Mamafih, eğer ürünün talebi şekil 14-24deki gibi artarsa, fiyat çıktı birimi başına 1.35\$'a yükselecek, ve sadece üretimi şekil 14-2A'da en düşük maliyetli noktanın ötesinde artırmayı, böylece A Grt toprağı daha yoğun kullanmayı kârlı kılmayacak, fakat şekil 14-2B ve 14-2C'de olduğu gibi daha düşük verimdeki B ve C topraklarını da üretime geçirmeyi kârlı kılacaktır. Şekil 14-2C marjinal toprak durumunu göstermektedir. Fiyat, OP_C , c toprağında tam olarak ortalama maliyete eşittir; ve hiç bir ekonomik rant yoktur. mamafih, bu fiyat daha verimli topraklarda ortalama üretim maliyetinin yeterince üzerinde olduğundan , OP_C fiyatı A ve B topraklarında ekonomik rant meydana getirecek, ve A'daki rant B'dekinden daha fazla olacaktır. Yani, $KP_C E_A J' > LP_C E_A M$.

Böylece, şekil 14-2 üretimin hem yoğun hem de geniş biçimde çıktının marjinal maliyetinin marjinal

gelir ve fiyata eşit olduğu noktaya kadar artacağını göstermektedir. Bu şekilde, daha az verimdekiteopraklar üretime katıldıkça ve verimli topraklar daha yoğun kılındıkça, iyi toprağın arzının sınırlı olduğu için ekonomik rant bir artık olarak oluşmaktadır.

B. ŞEHİR RANTI; RANT BENZERİ; YAPABİLME RANTI; TOPRAK DEĞERLEMESİ

Şehir Ranti

Tarımsal toprnak için uygulanan aynı prensipler şehirdeki toprak için de uygulanabilir. Şehir toprağı durumunda, ekonomik rantı oluşturan faktör her toprağın aynı verimde olmamasından ziyade, şehirdeki her yerin aynı şekilde istenir ya da avantajlı olmamasıdır. Şehir toprağının yoğun kullanılması gökdelenlerin yapılması şeklinde ortaya çıkabilir. Bu durumda da, ek değişken girdi dozları sabit girdiye uygulanabilir; ve yüksek binalar yapmak daha pahalıdır. Bu nedenle, eninde sonunda, değişken girdiye azalan getiri meydana gelir. Fakat toprak yoğun biçimde kullanılması bile, avantajlı konumdaki bir bina daha kötü bir yerdekenden daha fazla getiri sağlar. Monopol gücünün bir elemanı mevcuttur.

İyi bir konumun firmaya fiyatı üzerinde bir derece teknelci güç sağlaması ve şekil 10-5'de görüldüğü gibi normalin üzerinde kârlara yol açabilmesi, uzun dönemde giriş serbestisi bulunmadığı zaman firmanın elde ettiği normalin üzerindeki karlarla şehir rantı arasında fiktisel bir fark bulunmadığı vurgulanmaktadır.

Pratikte, her iki kavram da aynı kabul edilebilir. (3)

Rant Benzeri

Marshall'ın rant-benzeri kavramı Rikardiyen rant teorisinin toprak dışındaki girdilere uygulanmış hayidir. Rant benzerleri arzlarının kısa dönemde elastik olmamasından dolayı üretim faktörlerine (örneğin, sermaye) yapılan ödemelerdir. Böylece, rant benzerleri kısa dönemde fiyatın belirlendiği maliyetler veya getiriler olup, uzun dönemde tam rekabet şartlarında kaybolmakta, halbuki, Rikardiyen rant uzun dönemde kaybolmamaktadır. zaman zaman, rant-benzerleri toplam gelir ve değişken maliyetler arasındaki farka eşit olarak tanımlanırlar; ve uzun dönemde tüm maliyetler değişken olduğu için, uzun dönemde, tam rekabet altında, rant-benzeri mevcut değildir. (4)

Yapabilme Ranti

Yapabilme rantı bir kişinin gelirinin genelde diğer insanların sahip olmadığı yeteneklerinden, dolayısıyla o kişinin kıtlığından, ötürü kazanılan kısma verilen addır. Eğer bu yetenekler değerliyse, o

kişinin aranan ve arzı kıt bir özelliğe sahip olduğu için ayrı bir gelir elde edecektir. ödül alan sanatçıların, atletlerin ve benzeri kişilerin elde ettiği yüksek kazanç bu şekilde açıklanabilir.

Toprak Değerlemesi

Bir toprağın değeri genellikle:

$$V(\text{dolar olarak}) = \frac{R(\text{dolar olarak})}{i} \quad (14-1)$$

formülüyle tanımlanır. Burada V dolar cinsinden toprağın değerini, R dolar cinsinden kira miktarını, ve i uygun faiz oranını temsil etmektedir. Bu değerlendirme yöntemi, uzun vadede toprak ve toprak dışı sermaye yatırımlarından elde edilecek getirinin eşitleneceği varsayımına dayanmaktadır. Böylece, toprak-dışı sermaye yatırımlarından elde edilen getiri yüksekse, bu tür yatırımlar için daha fazla fonlar bulunacak, bu nedenle faiz oranı düşecek, aynı zamanda da toprağa yatırım için elde edilebilecek fon miktarı azalacaktır. eğer toprağın getirisi sermayenin getirisinin üzerinde ise, yukarıdaki tersi bir akım söz konusu olacaktır. Aynı formül sabit gelirli süresiz (vadesiz) ihtiyatların değerlendirilmesine de uygulanabilir. Denklem 14-1'i gelecek bölümde faiz teorisinin tartışmasında kullanacağız.

C. PEŞİN BİR VERGİNİN EKONOMİK RANT ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Henry George ve Tek Vergi

1871'de bir Amerikalı, Henry George, iyileştirmelere bakılmaksızın toprağın değeri üzerinden tek bir vergi alınmasını savunduğu Our Land and Land Policy adında 48 sayfalık küçük bir kitap yayınladı. Yaklaşık altı yıl sonra, kitabın ana maliyetini kendisi yüklenmek zorunda kalarak, o günlerin en popüler çok satan kitabı olan ve bir çok dile çevrilen Progress and Property adlı kitabı yayınladı. (5)

George, bu kitapta, akademik bir şekilde ücret, faiz ve rant teorilerini ele aldı ve ücretlerin emeğin marjinal ürünü tarafından belirleneceğini öne sürdü. (6) Aynı zamanda faiz'in marjinal üretkenlik teorisinin (7) temellerini de geliştirmiş ve "toprak rantı aynı uygulamanın daha az verimli bir toprakta vereceği ürün miktarının daha az verimli bir toprakta vereceği ürün miktarının üzerindeki ürün miktarı tarafından belirlenir." diyerek Rikardiyen rant teorisini kabul etmiştir.

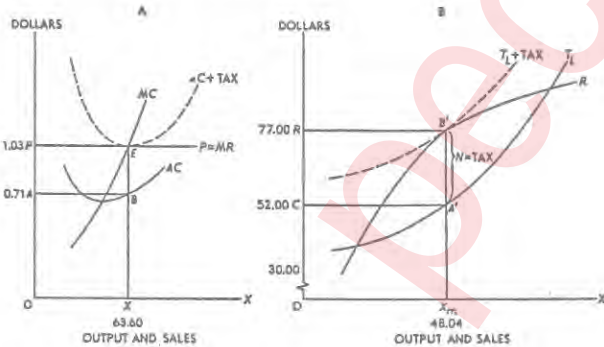
Böylece, ekonomik rantı kıtlıktan doğan işe yaramaz artık olarak tanımlayarak, George servetin eşitsiz dağılımının toprağın eşitsiz dağılımının bir

sonucu olduğunu ve "toprağın ortak bir mal yapılması"nı ileri sürmüştür. Mamafih, bu amaca ulaşmak için sadece ekonomik rantın devletleştirilmesi yeterli olduğundan toprağın devletleştirilmesini gerekli görmemiştir. Bu nedenle, diğer bütün vergileme usulleri yerine toprağın ekonomik rantı üzerine tek bir verginin konulmasını savunmuştur. (9) Salt mantık açısından, tanım olarak fonksiyonu olmayan bir artık anlamındaki bir getiri fonksiyonel temellere dayanarak haklı gösterilemeyeceği için, George'un argümanları hiç bir zaman çürütülemez. Genellikle, George'un argümanlarına verilen cevaplar saf ekonomik rantın tanımlanması ve mukavelevî kira ödemelerinin içine giren diğer fonksiyonel faktör getirilerinden ayrıştırılmazlığı gibi pratikteki itirazlar ve ekonomik rantın toplum açısından fiyatın-belirlediği bir maliyet olmasına rağmen tek bir firma ve endüstri açısından fiyatı-belirleyici bir maliyet olması gibi itirazlara dayanmaktadır.

Peşin Vergi Kavramının Grafikselsel Gösterimi

Şekil 14-3 tam rekabet şartlarındaki bir firma üzerine koyulan, ekonomik renta eşit, bir peşin verginin malın fiyatı ya da çıktı düzeyi üzerinde hiç bir etkisi bulunmadığını göstermektedir.

TAM REKABET VE EKSİK REKABET ŞARTLARINDA PEŞİN VERGİNİN EKONOMİK RANT ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

sabit tutarak, ürünün fiyatına ve satıştan elde edilen marjinal hasılaya eşit olacaktı. Böylece, normalin üzerindeki kârlara eşit veya firmanın kârı bir girdiye sahip olması nedeniyle elde ettiği renta eşit bir peşin vergi fiyatlar ve çıktı düzeyi etkilenmeden ortadan kaldırılmış olmaktadır. Eğer firma kâr girdiye sahip olmasaydı, ortalama maliyet eğrisi $AC+vergi$ olacak, ve bu durumda APEB'ye eşit vergi sahibinden alınacaktı.

Henry George Progress and Poverty kitabını, büyük ölçüde, toprak üzerindeki tekelleri kontrol etme bir saldırı olarak yazdı. Mamafih, tabiatın doğan kıtlık sonucu oluşan ekonomik rantla bir endüstriye girişin serbest olmaması sonucu oluşan kıtlığa bağlı normalin üzerindeki kârlar arasında gerçek bir fark yoktur. Bu nedenle, şekil 14-3B'de firma başlangıçta dengede olup, OX_m birim çıktı üretmekte ve toplam hasılası $OR=77\$$ olmaktadır. toplam maliyeti $OC=52\$$ 'dir. Firma $A'B'=25\$$ 'lik bir ekonomik artık (veyahut tekelleri rekabet sonucu normalin üzerinde kârlar) elde etmektedir. Firmanın tam rekabet şartlarında çalışmadığı toplam hasıla eğrisinin doğrusal olmaması ile ve piyasada giriş serbestisinin bulunmaması ise firmanın uzun dönemde normalin üzerinde kar elde etmesiyle ($N>0$) gösterilmiştir.

Normalin üzerindeki kâr ve ekonomik renta ($A'B'$) eşit peşin bir verginin etkisi toplam maliyet eğrisinin yukarıya doğru, TL 'den $TL+Vergi$ 'ye, kayması ile gösterilmektedir. Giriş serbestisinin bulunmaması girdilerin kullanımını yapay olarak kısıtladığı için, peşin vergi, gene, firmanın toplam maliyetine bir ilaveden başka bir şey değildir. Toplam maliyet ve toplam hasıla eğrilerinin eğimleri etkilenmez ve, bu nedenle, marjinal maliyet ve marjinal hasıla eğrilerinde de bir değişiklik yoktur.

Şekil 14-3A'da ekonomik rant ortalama ve marjinal maliyet eğrileri vasıtasıyla açıklanmasına karşın, vaka kolayca toplam maliyet eğrileri cinsinden de açıklanabilir. Bu nedenle, şekil 14-3 peşin verginin ekonomik rant üzerindeki etkisinin analizinin marjinal ve ortalama, veya toplam maliyet eğrilerinden hangisi kullanılırsa kullanılsın aynı olduğu ve dahası giriş serbestisinin bulunmadığı halde, ekonomik rantın normal-üstü kârlarla aynı şey olduğunu ortaya koymaktadır. Statik ekonomik analiz çerçevesinde bir firma için kazanılmamış artık " (ekonomik rant) oluşmasının ekonomik dayanağı yoktur.

DİPNOTLAR:

(1) Bkz. John Fred Bell, A History of Economic Thought (New York: Ronald Press Co., 1953), ss. 227-31

(2) David Ricardo, The Principles of Political Economy and Taxation (Everyman's Library No. 590; New York: E.P. Dutton and Co., Inc., London\$ J.M. Dent and Sons, Ltd., 1943), s.38

Yani, şekil 14-3A'da firma E noktasında $MC=MR=P$ ile dengede olup, toplam maliyeti $OABX$ ve toplam hasılası $OPEX$ eşit olduğu için, APEB'ye eşit bir ekonomik rant elde etmektedir. APEB'ye eşit bir peşin vergi sadece firmanın sabit maliyetlerini yükseltecek ve, böylece, ortalama maliyet eğrisi yukarıya, $AC+vergi$ 'ye, kaydıracaktır. E noktasında, marjinal maliyet minimum ortalama maliyete eşit olacak ve bunlar da, çıktıyı OX 'te

(3) Şehir rantının tekelci gelir olarak incelenmesi için Bkz. Edward H. Chamberlin, The Theory of Monopolistic Competition (7. bası; Cambridge: Harvard University Press, 1956), Ek D.

(4) Bazı yazarlar uzun dönemde t-rant benzerlerinin "normal" toplama eşit olacağını ileri sürmektedirler. (Bkz. Alfred W. Stonier ve Douglas C. Hague, A Text of Economic Theory [2. baskı; Londra: Longmans, Green Co., Ltd., 1957], s. 293), fakat bu durum meseleyi karıştırmaktadır. Marshall'ın kavramı kısa döneme aittir. Normal kârlar ise uzun döneme ait bir kavramdır. Marshall (Principles of Economics [8. Baskı; Londra: Macmillan Co., Ltd., 1938], ss. 420-21) rant benzerlerinin "cari yatırımlar üzerindeki faiz (ya da kâr)" ile aynı anlamda olmadığını belirtmekte ve özellikle rant benzerlerinin "hiçbir şartta bir maliyet unsuru olmadığını" ve "rant benzerleri elde edileceğinden emin bir beklentinin makina'ya sermaye yatırımı yapmak ve genelde ek maliyetlerin oluşması için gerekli bir koşul" olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, rant benzerleri gayri safi hasıla ve toplam değişken maliyetler arasındaki farktan başka bir şey değildir. (bkz. George J. Stigler, The Theory of Price [rv. ed.; New York: The Macmillan Co., 1952], ss. 191 cf., benzer görüş için.)

(5) Henry George, Progress and Poverty (New York: Doubleday, Page and Co., 1905) s. x.

(6) İbid., s. 213 (J.B. Clark 1890'da kendi marjinal produktivite teorisini geliştirirken George'dan önemli derecede etkilenmiştir.)

(7) İbid., s. 187

(8) İbid., s. 168

(9) İbid., ss. 401-5

STOKLARA YAPILAN YATIRIM MİKTARININ İŞLETME FAALİYETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Dursun Arıkboğa
İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim Görevlisi

Stok, hizmet işletmeleri dışındaki işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmek için ellerinde bulundurmak zorunda oldukları hammadde, yarımamul ve mamulu ifade etmektedir. Üretim sistemlerinin büyük ve karmaşık bir yapı arzettiği sistemlere, ortaya çıkabilecek çeşitli sorunlardan kazanabilmek için belirli bir düzeyde stok bulundurmak gereklidir. Özellikle perakendeci işletmelerde stoklara yapılan yatırım önemli boyutlara ulaşmaktadır.

Günümüzde kıt bir faktör olan işletme sermayesinin daha verimli ve rasyonel kullanılması zorunluluğu, etkin bir stok yönetimini gerekli kılmaktadır. Stok düzeyi işletmenin esnekliğini ve likiditesini belirleyici bir unsurdur. Stok yönetiminin temel amacı, üretim ve pazarlama için gerekli malların zamanında, uygun kalite ve miktarlarda temin edilmesini sağlamaktır (1).

Etkin bir stok kontrol yönteminin işletmeye sağlayacağı yararlar aşağıdaki gibidir (2):

- Üretim faaliyetlerinin aksamadan yürütülmesine yardımcı olur,
- Stok seviyesinin optimum bir şekilde belirlenmesi, sağlıklı bir finans yönetimine olanak sağlar,
- Tedarik ve satış masraflarında tasarruf sağlar,
- Maliyet muhasebesi için gerekli bilgilerin kolay ve doğru olarak teminine olanak sağlar,
- Kayıpları önler ve olası hataların zamanında düzeltilmesine olanak sağlar.

Stoklara bağlanan paranın büyük miktarlara ulaşması, faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde işletmelerin finansal başarıları üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bir işletmede, stoklara yapılan yatırımın o işletmenin faaliyetleri üzerindeki etkilerini dört değişik açıdan incelemek mümkündür (3):

- 1- Stoklara yapılan yatırım miktarının büyüklüğü (toplam kaynaklar ve dönen varlıklar içindeki payı)
- 2- Stok miktarının işletmenin kârı üzerindeki etkisi,
- 3- Stok miktarının işletmenin likidite durumuna etkisi,
- 4- Stok miktarı ile stok bulundurma maliyeti arasındaki ilişki.

Stoklara Yapılan Yatırım Miktarının Büyüklüğü

Stoklar, dönen varlıkların ve dolayısıyla çalışma sermayesinin bir unsurudur. Çalışma serma-

yesi yönetimindeki finansal amaç, çalışma sermayesine yapılan yatırımın işletmenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek minimum düzeyde tutulmasıdır. Yani kârlılık ve likidite arasındaki optimum dengeyi bulabilmektir.

Çalışma sermayesi içinde önemli bir yer tutan stok miktarının işletmenin üretim sistemi ve müşteri talepleri de gözönünde bulundurularak mümkün olabilecek en düşük seviyede tutulması gerekmektedir. Ancak, stok seviyesinin aşırı düşük belirlenmesinin, üretimin aksamaları ve müşteri taleplerinin zamanında karşılanamaması gibi sorunları beraberinde getireceği de unutulmamalıdır. Stok seviyesinin yüksek olması ise, fonların atıl tutulması anlamına geldiğinden işletmenin alternatif kazancında kayba neden olmaktadır.

Stok seviyesinin ve stok kontrolundaki etkinliğin ölçülmesinde "Stok Devir Hızı" oranından yararlanılmaktadır.

$$\text{Stok Devir Hızı} = \frac{\text{Satılan Malın Mahiyeti}}{\text{Ortalama Stok}}$$

Yukarıdaki oran stokların bir yıl içinde kaç kez devredildiği yani paraya çevrildiğini ifade etmektedir. Doğal olarak bu oranın yüksek olması stok kontrolundaki etkinliğin göstergesidir.

Stok Miktarının İşletmenin Karlılığı Üzerindeki Etkisi

Bir işletmenin yapmış olduğu yatırımların, yani varlıklarının ne ölçüde verimli kullanıldığı aşağıdaki oran yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$\frac{\text{Net Kâr (Vergiden Sonraki Kâr)}}{\text{Net Aktif Toplamı (Net Toplam Varlıklar)}}$$

Bu oran işletmenin satışlar üzerinden kârlılığı ile aktif devir hızının çarpımına eşittir. Dolayısıyla sözkonusu oranı aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

$$\frac{\text{Net Kâr}}{\text{Net Aktif Toplamı}} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Net Satışlar}} \times \frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Net Aktif Toplamı}}$$

Yukarıdaki formüle göre "Net Kâr" rakamında meydana gelecek bir artış işletmenin karlılığını olumlu yönde etkileyecektir. Bunun yanında, "Net Aktifler" rakamının azalması da kârlılığı olumlu yönde etkileyecektir. İşletmenin sabit aktiflerinde bir azaltmaya giderek kârlılığını arttırması güç oldu-

ğundan, bunu stok miktarını azaltarak yapması daha doğru olacaktır.

Görüldüğü gibi stoklara yapılan yatırımın miktarı, işletmenin kârlılığını belirleyici önemli bir unsurdur. Dolayısıyla finansçıların stok yönetimi konusuna gereken önemi vermeleri, işletmelerin finansal başarılarını etkileyen bir unsur olacaktır.

Stok Miktarının İşletmenin Likidite Durumuna Etkisi

Likidite, işletmenin kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirebilme kabiliyeti olarak ifade edilmektedir. İşletme faaliyetlerinde meydana gelebilecek muhtemel aksamalara rağmen işletmenin dönen varlıklarının kısa vadeli borçlarını karşılayabilecek bir düzeyde olması gerekmektedir. "Cari Oran" bir işletmenin likidite durumunun ölçülmesinde kullanılan yaygın bir orandır.

$$\text{Cari Oran} = \frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$$

Muhafazakar ve güvenli bir yaklaşımla cari oranın 2 olması idealdir. Ancak, işletmenin niteliği ve ne ürettiğine bağlı olarak her işletme için değişik bir ideal rakamı belirlemek mümkündür. Geçmişte elde edilen tecrübeler, bu noktada en önemli belirleyici unsur olmaktadır.

Dönen varlıkları oluşturan kalemlerin likiditeleri birbirinden farklıdır. Doğal olarak, kasadaki nakit paranın likiditesi alacaklar ya da stoklarınkinden daha yüksektir. Dönen varlıklar içinde likiditesi, yani paraya çevrilme yeteneği en düşük olan kalem stoklardır. Bu yüzden likidite hesaplamalarında bir aşama daha ileri gidilerek yeni bir oran, "Likidite Oranı" (Asit Test Oranı) geliştirilmiştir.

$$\text{Likidite Oranı} = \frac{\text{Dönen Varlıklar - Stoklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$$

Yukarıdaki formülde de görüldüğü gibi likidite oranı hesaplanırken Dönen Varlıklar'dan stoklar düşülmektedir. Stok miktarının büyük ya da küçük olması likidite oranını değiştirecektir. Düşük stok miktarı, işletmenin likidite oranının yüksek çıkmasına neden olacak ve böylelikle hesaplanan cari oranı da daha anlamlı kılacaktır.

Stok Miktarının Stok Bulundurma Maliyeti Üzerindeki Etkisi

Stok bulundurmanın işletmeye yüklediği ek maliyetler vardır. Bu maliyetlerin bir kısmı stok miktarının az ya da fazla olmasına bağlı olarak değişmektedir. Bir kısmı ise kısa dönemde stok düzeyinden bağımsız olarak gerçekleşmektedir. Örneğin depo ve ambar kiralari, depo bekçisi ücreti, depo ısıtma ve aydınlatma giderleri, depo amortismanı gibi giderler sabit giderlerdir.

Bunun dışında aşağıda belirtilen stok bulundurma maliyetleri stok miktarına paralel bir değişime göstermektedir (4).

- Sigorta giderleri (stok tutarına bağlı olabilir),
- Taşıma, yükleme ve boşaltma giderleri,
- Stok tutma riski (malların bozulması, modasının geçmesi, fiyatında meydana gelebilecek ani düşüşler vb.),
- Fırsat maliyeti (Stoklara bağlanan paranın alternatif yatırım alanlarında kullanılması sonucunda elde edilecek kazanç).

SONUÇ

İşletme faaliyetleri üzerinde çok yönlü etkilere sahip olan stokların yönetimi ve kontrolündeki etkinlik işletme başarısına yansımaktadır. Özellikle çalışma alanlarının gereği olarak yüksek seviyede stok bulundurmak zorunda olan işletmelerin bu konuya daha fazla önem vermeleri gerekmektedir.

Günümüzde bilgisayar kullanımı, stok kontrol ve yönetiminde etkinliği arttırmış, yöneticilerin zamanında, doğru ve hızlı bir şekilde gerekli stok bilgilerine ulaşmalarını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, bilgisayarlar stok kontrol maliyetlerinde önemli tasarruflar sağlamıştır.

Etkin bir stok yönetimi sayesinde, işletmelerin faaliyetlerini herhangi bir şekilde aksatmayacak minimum stok seviyesiyle çalışmaları mümkündür. Bu noktada stok seviyesi belirlenirken sektörün ve mamüllerin özellikleri de dikkate alınmalıdır. Stok kontrolü, işletmenin üretim tekniğine ve büyüklüğüne bağlı olarak değişmekte ve özel kontrol teknikleri uygulanabilmektedir. Söz konusu kontrol tekniklerinde bazı farklılıklar olabilmekle birlikte modelin temel yapısı hemen hemen aynıdır.

Stok politikaları, finans politikalarıyla iç içedir. Özellikle faizin yüksek olduğu dönemlerde stok politikaları finans politikalarına bağımlı olarak belirlenir. Stok yönetimindeki başarı işletmeyi finansal açıdan rahatlatır ve kıt olan kaynakların daha verimli alternatif alanlarda kullanılmasına olanak sağlar.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- (1) Ali Bülent PAMUKÇU, *İşletme Finansı*, (İstanbul: Der Yayınları, 1989), s. 181.
- (2) Terry LUCEY, *Management Accounting*, Second Edition, (London: DP Publications Ltd., 1988), s. 185.
- Bülent KOBU, *Üretim Yönetimi*, (İstanbul: Fatih Matbaası, 1977), s. 258-259.
- (3) Catherine RANKIN, "The Importance of Investment in Stock", *Management Accounting*, Vol. 65, No: 1, January 1987, s. 44.
- (4) Atilla GÖNENLİ, *İşletmelerde Finansal Yönetim*, Altıncı Baskı, (İstanbul: İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayın No: 187, 1988), s. 436.

Riske Karşı!

İmtaş Sigorta

İTTİHADI MİLLİ TÜRK ANONİM ŞİRKETİ

1918

Merkez

Büyükdere Cad. No.116 İmtaş Han
Zincirlikuyu 80300 İSTANBUL

Tel: 174 70 00 / 20 Hat

Faks: 172 08 37

Teleks: 26404 unas tr

İzmir Şubesi

Cumhuriyet Bulvarı 1375. Sok. Cumhuriyet İşhanı

No. 25/103 İZMİR 35210

Tel: 21 92 57 / 58 - 21 87 82

Faks: 21 87 82

Teleks: 52297 imsi tr

Ankara Şubesi

Olgunlar Sok. No.32/3

Kocatepe 06640 ANKARA

Tel: 117 91 15-18 (4 Hat)

Faks: 125 98 73

BAŞLICA EKONOMİK GÖSTERGELER

Binnaz Gökçek

1991 YILI PROGRAMI

28 Ekim 1990 tarihli Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayınlanan 1991 yılı programında "Petrol fiyatlarındaki artış bir yandan arzı daraltıcı bir etki yaratırken, dış ticaret hadlerindeki bozulma nedeniyle de gelir kaybına, dolayısıyla tüketimin düşmesine neden olacaktır." denmekte ve programın Körfez Krizi'nin ortaya çıkardığı belirsizlik ortamında hazırlandığı ifade edilmektedir.

1991 yılı programında, temel amacın büyümenin istikrar içinde sağlanması, enflasyonist baskıların azaltılması, üretim faktörlerinin azami ölçüde kullanılmasını temin etmek olduğu belirtilmiş ve 1991 yılında büyüme hızının 5,9, yıllık ortalama enflasyon oranının yüzde 45,0 olması hedef alınmıştır.

Toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 6,8, kamu sabit sermaye yatırımlarının yüzde 6,4 ve özel sabit sermaye yatırımlarının yüzde 7,1 oranında artması hedeflenmiştir. 1991 yılı Kamu Yatırım Programında eğitim, sağlık, ulaştırma sektörleri ile güvenlik hizmetlerine özel önem verildiği ifade edilmiş ve kamu yatırımlarından eğitim sektörüne yüzde 7,9, sağlık sektörüne yüzde 3,7, ulaştırma-haberleşme sektörüne yüzde 34,6, enerji sektörüne yüzde 18,0 ve tarım sektörüne yüzde 9,0 oranlarında pay ayrılmıştır.

1991 yılında ihracatın (FOB) 14.100 milyon dolar, altın hariç ithalatın (CIF) ise 23.100 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmesi öngörülmüştür. Turizm gelirlerinin 3.3 milyar dolar, diğer görünmeyen gelirlerin ise 4.9 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. 1991 yılında cari işlemler hesabının 2.370 milyon dolar açık vermesi programlanmıştır.

1991 yılı program hedeflerine göre düzenlenen konsolide bütçe kanun tasarısı 105 trilyon TL. olarak hazırlanmış ve 1991 yılsonu bütçe açığı 20. trilyon TL. olarak belirlenmiştir. GSMH içindeki payı yüzde 23,8 olarak hedeflenen ödenekler içinde, transfer harcamaları yüzde 39,4'le 41 trilyon TL., personel harcamaları yüzde 34,3 ile 36 trilyon TL., yatırım harcamaları yüzde 14,0'la 15 trilyon TL., diğer cari harcamalar ise yüzde 12,3'le 13 trilyon TL. olarak yer almıştır. Bütçe ödeneklerinin en büyük bölümünün ayrıldığı transfer harcamalarının 11.1 trilyon TL.'lik kısmının iç borç faiz ödemelerine, 6.9 trilyon TL.'lik kısmının dış borç faiz ödemelerine, 2.7 trilyon TL.'lik kısmının ise Hazine Bonolarının faizlerinin ödemelerine yönelik olacağı açıklanmıştır.

Konsolide bütçe gelirleri, GSMH içinde yüzde 19,1 payla 84 trilyon TL. olarak belirlenmiştir. Konsolide bütçe gelirlerinin yüzde 99,1'ini oluşturan

Genel Bütçe gelirlerinin yüzde 83,9'unu vergi gelirleri, yüzde 8,7'sini vergi dışı normal gelirler ve yüzde 7,4'ünü de özel gelir ve fonlar oluşturmaktadır. Konsolide bütçe gelirlerinin binde 9'unun da Katma Bütçe gelirlerinden sağlanması planlanmıştır.

KONSOLİDE BÜTÇE

(MİLYAR TL.)

OCAK - EKİM

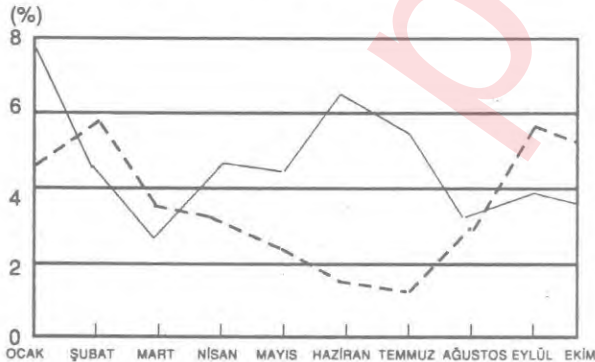
	1990	1989	FARK %
GELİRLER	43.062	24.955	72.56
GİDERLER	50.116	28.650	74.92

BÜTÇE DENGESİ -7.054 -3.695 -90.91

1990 yılının ilk dokuz ayında, aylık olarak hep açık veren Konsolide bütçe ilk kez Ekim ayında 404 milyar TL. fazla vermiş ve böylece Eylül ayı sonunda 7.458 milyar TL. düzeyine yükselen açık, Ekim ayı sonunda 7.054 milyar TL.'ye düşmüştür. Maliye ve Gümrük Bakanlığı verilerine göre, Ocak-Ekim döneminde gelirler yüzde 72,6 oranında artarak 43.062 milyar TL.'ye, giderler ise yüzde 74,9 oranında artarak 50.116 milyar TL.'ye yükselmiş ve böylece bütçe dengesi de yüzde 90,9 oranında artarak 7.054 milyar TL. açık vermiştir.

FIYAT ENDEKSLERİ

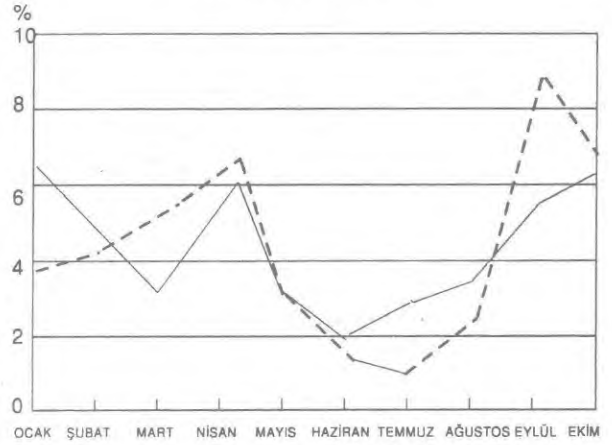
Toptan Eşya Fiyatları

AYLAR

— 1989 --- 1990

Tüketici Fiyatları

AYLAR

--- 1989 --- 1990

Körfez krizinin, akaryakıtta yapılan zamların ve Katma Değer Vergisi oranlarındaki artışın etkisiyle Ekim ayı fiyat artışları yüksek gerçekleşmiştir. İstanbul Ticaret Odası (İTO), Ekim ayında perakende fiyatlarla yüzde 11,5, toptan eşya fiyatlarıyla yüzde 8,3 oranında artış olduğunu açıklarken, Devlet İstatistik Enstitüsüne (DİE), toptan eşya fiyatları Ekim ayında yüzde 4,9, 10 ayda yüzde 40,1, yıllık (1990 / 1989 Ekim ayları karşılaştırması) yüzde 49,3, 12 aylık ortalamaya göre yüzde 55,5, tüketici fiyatları ise aylık yüzde 6,8, 10 aylık 50,1, yıllık (1990 / 1989 Ekim ayları karşılaştırması) yüzde 60,3, 12 aylık ortalamalara göre de yüzde 60,7 oranında artış göstermiştir.

Kamu sektöründe toptan eşya fiyatları aylık yüzde 7,4, on aylık yüzde 48,4, yıllık yüzde 66,6 oranında yükselirken, özel sektörde bu oranlar sırasıyla yüzde 3,9, yüzde 36,8 ve yüzde 43,0 olmuştur. DİE açıklamasına göre, dört ana sektörde Ekim ayı fiyat artışları, tarımda yüzde 1,8, madencilikte yüzde 8,7, imalat sanayinde yüzde 5,9, enerjide ise yüzde 2,4 olarak gerçekleşmiştir.

PARASAL GELİŞMELER

(MİLYAR TL.)

	FARK			FARK		
	26.10.990	29.12.990	%	27.10.989	30.12.989	%
EMİSYON HACMI	13.502	8.365	61,41	8.234	4.448	83,71
REZERV PARA	22.397	16.436	36,27	15.163	9.237	64,16
M.B. KREDİLERİ	6.928	6.699	3,42	6.388	5.142	24,23

PARA ARZI

M1	26.818	20.358	31,73	17.092	11.244	52,10
M2	65.970	49.153	34,21	42.580	27.196	56,57
M2Y	82.680	60.516	36,63	53.022	34.338	54,41
M3A	69.475	50.930	36,41	44.980	28.999	55,11
M3	70.509	51.833	36,03	45.940	29.800	54,16

Merkez Bankası verilerine göre, 29. 12. 1989 - 26.10. 1990 tarihleri arasında dolaşımdaki para 5.095 milyar TL. artarak 12.111 milyar TL.'ye, vadesiz ticari mevduat 339 milyar TL. artarak 8.146 milyar TL.'ye, vadesiz tasarruf mevduatı 952 milyar TL. artarak 6.462 milyar TL.'ye, TCMB'deki mevduat ise 74 milyar TL. artarak 99 milyar TL.'ye yükselmiş ve böylece bunların toplamından oluşan dar tanımlı para arzı 6.460 milyar TL. genişleyerek 26.818 milyar TL.'ye ulaşmıştır. Dar tanımlı para arzına (M1), vadeli ticari ve tasarruf mevduatı ile mevduat sertifikasının ilavesiyle elde edilen geniş tanımlı para arzı (M2) ise bu dönemde yüzde 34.2 oranında 16.817 milyar TL. artarak 65.970 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir.

"M2'ye Yurtiçi Kaynaklı DHT'nın ilavesiyle oluşturulan "M2Y" yüzde 36.6 oranında 22.164 milyar TL. artarak 82.680 milyar TL.'ye, "M2'ye Resmi mevduatın ilavesiyle oluşturulan "M3A" yüzde 36.4 oranında 18.545 milyar TL. artarak 69.475 milyar TL.'ye, "M3A'ya TCMB'deki diğer mevduatın ilavesiyle oluşturulan "M3" yüzde 36.0 oranında 18.676 milyar TL. artarak 70.509 milyar TL.'ye yükselmiştir.

BANKALAR

(MİLYAR TL.)

	FARK			FARK		
	26.10.1990	29.12.1989	%	27.10.1989	30.12.1988	%
TOPLAM MEVDUAT	57.265	43.889	30,48	37.606	25.352	48,34
KAMU MEV. BAN.	31.512	22.971	37,18	19.699	12.517	57,38
ÖZEL MEV. BAN.	24.946	20.159	23,75	17.296	12.358	39,96
YABANCI MEV. B.	807	759	6,32	611	477	28,09
KREDİ HACMI	55.437	38.143	45,34	33.803	24.340	38,88
TÜM BANKA KRD.	51.379	34.256	49,99	30.106	21.176	42,17
- Kamu Mev. B.	22.354	17.342	28,90	13.987	11.133	25,64
- Özel Mev. B.	22.033	12.002	83,58	11.304	6.891	64,04
- Yabancı Mev. B.	1.968	1.060	85,66	1.025	527	94,50
- Kalk. ve Yat. B.	5.024	3.887	30,43	3.790	2.625	44,38
M.B. DOĞ. KRD.	4.058	3.887	4,40	3.697	3.164	16,85

Yaklaşık on aylık dönemde kredi hacmi yüzde 45,3 oranında artarken, toplam mevduat yüzde 30,5 oranında artış göstermiştir. Bir önceki yılın aynı döneminde ise toplam mevduat artışı, kredi hacminin artış oranının on puan üstünde gerçekleşerek yüzde 48,3 olmuştur. Merkez Bankası verilerine göre, 26. 10. 1990 tarihi itibarıyla yıl sonuna göre en yüksek artış yüzde 37,2 ile Kamu Mevduat bankalarında gerçekleşmiş ve bu bankaların toplam mevduat içindeki payı yüzde 52,3'den yüzde 55,0'a ulaşmıştır. Bu dönemde 4.787 milyar TL. artan özel mevduat bankalarının payı ise yüzde 45,9'dan yüzde 43,6'ya, 48 milyar TL. artan ya-

bancı mevduat bankalarının payı yüzde 1,7'den yüzde 1,4'e düşmüştür.

26. 10. 1990 tarihi itibarıyla 17.940 milyar TL. olan vadesiz mevduatın toplam mevduat içindeki payı yüzde 31,3, 39.325 milyar TL. olan vadeli mevduatın payı ise yüzde 68,7'dir. Bu tarihte yılsonuna göre tasarruf mevduatı 32.656 milyar TL.'den 42.965 milyar TL.'ye, ticari mevduat 9.456 milyar TL.'den 10.965 milyar TL.'ye, resmi mevduat ise 1.776 milyar TL.'den 3.505 milyar TL.'ye ulaşmıştır.

Tüm Banka Kredileri içinde yüzde 43,5 paya sahip olan Kamu Mevduat bankaları kredileri yaklaşık on aylık dönemde 5.012 milyar TL. artarken, yüzde 42,9 paya sahip olan özel mevduat bankaları kredileri 10.031 milyar TL. artış göstermiştir. Bu dönemde yabancı mevduat bankaları kredileri 908 milyar TL., Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri de 1.172 milyar TL. artmıştır. 51.379 milyar TL.'sini tüm banka kredilerinin, 4.058 milyar TL.'sini de M. B. Doğrudan Kredilerinin oluşturduğu kredi hacmi bu dönemde yüzde 45,3 oranında 17.294 milyar TL. artarak 38.143 milyar TL.'den 55.437 milyar TL.'ye yükselmiştir.

ÖDEMELER DENGESİ

(MİLYON USD)

OCAK - EYLÜL

	1990	1989	FARK
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-1.850	790	-2.640
DIŞ TİCARET DENGESİ	-6.732	-3.188	-3.544
İhracat (FOB)	8.629	8.077	552
İthalat	-15.361	-11.265	4.096
GÖRÜNMEYEN. DENGESİ	2.048	1.327	721
Görünmeyen gelirler	6.719	5.272	1.447
Görünmeyen giderler	-4.671	-3.945	-726
KARŞILIKSIZ TRANSFER	2.834	2.651	183
Özel gelirler	2.513	2.385	128
Özel giderler	-19	-31	12
Resmi Transfer	340	297	43

1990 / Eylül ayında 11 milyon dolar açık veren cari işlemler dengesi, dış ticaret açığındaki büyümenin etkisiyle dokuz aylık dönemde 1.850 milyon dolar açık vermiştir. Geçen yıl cari işlemler dengesi Eylül ayında 331 milyon dolar, dokuz ayda 790 milyon dolar fazla vermiştir. Merkez Bankası verilerine göre, görünmeyenler dengesini oluşturan

kalemlerden Turizm gelirleri Ocak - Eylül döneminde yüzde 40,5 oranında artarak 2.817 milyon dolar, turizm giderleri ise yüzde 13,7 oranında azalarak 392 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde işçi döviz de yüzde 5,7 oranında artarak 2.283 milyon dolardan 2.412 milyon dolara yükselmiştir.

Merkez Bankası verilerine göre, dokuz aylık dönemde, 2,3 milyar doları faiz, 2,9 milyar doları da anapara olmak üzere toplam 5,2 milyar dolar dış borç ödemesi gerçekleşmiştir. Bu dönemde IMF'e yapılan ödeme ise 48 milyon dolardır.

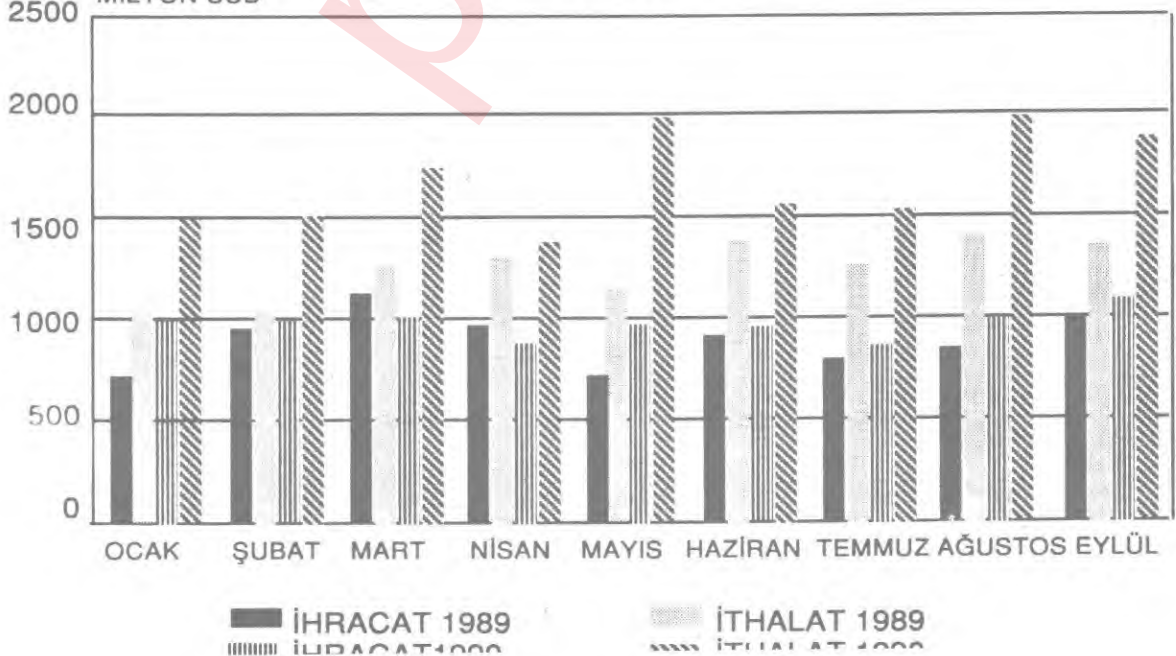
Eylül ayında ihracatın 1.091 milyon dolar, ithalatın 1.904 milyon dolar gerçekleşmesiyle dokuz aylık ihracat 8.581 milyon dolara, ithalat ise 15.043 milyon dolara ulaşmıştır. 1990/1989 yılları Ocak - Eylül dönemlerinin karşılaştırmasına göre ihracat yüzde 8,0 artarken, ithalat yüzde 35,3 artmış ve dış ticaret açığı da yüzde 103 oranında büyüyerek 3.175 milyon dolardan 6.462 milyon dolara yükselmiştir. Aynı dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı ise yüzde 71,4'den yüzde 57,0'a düşmüştür.

1990 yılının dokuz aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre sanayi ürünleri ihracatı yüzde 11,3 oranında artarak 6.332 milyon dolardan 7.047 milyon dolara yükselirken, tarım ve hayvancılık ürünleri yüzde 2,2 oranında azalarak 1.320 milyon dolardan 1.290 milyon dolara, madencilik ürünleri ise yüzde 17,2 oranında azalarak 294 milyon dolardan 244 milyon dolara düşmüştür. Aynı dönemde ithalatı ise tüm sektörlerde artış gerçekleşerek, yatırım maddeleri 2.759 milyon dolardan 3.707 milyon dolara, tüketim maddeleri 899 milyon dolardan 1.961 milyon dolara, hammadde ithalatı ise 7.464 milyon dolardan 9.375 milyon dolara yükselmiştir.

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

İHRACAT - İTHALAT

MİLYON USD

Ülkelere göre ihracat ve ithalata bakıldığında, Ocak - Eylül döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, OECD ülkelerine yapılan ihracatın yüzde 15,8, Sosyalist ülkelere yapılan ihracatın yüzde 17,5 oranında arttığı, islam ülkelerine yapılan ihracatın ise yüzde 11,5 oranında azaldığı; ithalatta ise OECD ülkelerinde yüzde 42,0, islam ülkelerinde yüzde 19,9, Sosyalist ülkelerde de yüzde 24,5 oranında artış olduğu gözlenmektedir.

YABANCI SERMAYE İZİNLERİ

(MİLYON USD)

SEKTÖRLER	OCAK - EYLÜL
TARIM	7,0
MADENCİLİK	22,7
İMALAT SANAYİ	537,3
HİZMETLER	382,9
TOPLAM	949,9

DPT Yabancı Sermaye Başkanlığı verilerine göre, 1990 yılının ilk dokuz ayında 950 milyon dolarlık yabancı sermayeye Türkiye'ye giriş izni verilmiş ve böylece Eylül ayı sonu itibarıyla giriş izinleri 5.586 milyon dolara ulaşmıştır. Ocak - Eylül döneminde izin verilen 950 milyon dolarlık yabancı sermayenin binde 7,4'ü tarım, yüzde 2,4'ü madencilik, yüzde 56,6'sı imalat sanayi ve yüzde 40,3'a hizmetler sektöründe faaliyet gösteren firmalara ait bulunmaktadır. Türkiye'de faaliyette bulunmak üzere izin alan firma sayısı da Eylül ayı sonu itibarıyla 1.717'ye yükselmiştir.

1991 YILI "KRİZ" BÜTÇESİ AÇILIMI

Ceyhun Ünal

TBMM'ne sunulan ve 104 trilyon 780 milyar lira ile bağlanan 1991 bütçe yasa tasarısı, son yılları en olumsuz bütçesi olarak nitelendirilebilir.

Hedeflenen bütçe gelirinin harcamaya oranı %80 ile son yılların en düşük düzeyinde olduğu, 1991 bütçe açığının öngörülen 20.6 trilyon lirada tutulmasının mucize olacağı vurgulanmaktadır. Başlangıç ödenekleri ve gelir tahminine göre gelirin gidere oranı 1989 yılında yüzde 83.6 düzeyinde öngörülürken gerçekte yüzde 79.8 olmuştu. 1990 yılında yine gelirin gidere oranı yüzde 83.6 olarak öngörülmüş ancak son değerlendirmelere göre yüzde 79.1 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir.

TABLO I
KONSOLİDE BÜTÇE DENGESİ
(Cari fiyatlarla; milyar TL)

	1991	1990	1989	1990	1989
	Hedef	Ger.Tah.	Ger.	Hedef	Hedef
	(1)	(2)	(3/)	(4)	(5)
HARCAMALAR	104.780	67.913.3	38.051.4	64.400.4	32.933.4
-Cari	48.850	34.150.0	16.608.9	27.461.3	11.244.9
-Personel	36.000	26.000.0	12.539.1	19.999.5	6.996.1
-Diğer Cari	12.850	8.150.0	4.067.8	7.461.8	4.248.8
-Yatırım	14.650	8.400.0	5.068.8	9.814.4	5.287.6
-Transfer	41.280	25.383.3	16.377.9	27.124.7	16.400.9
GELİRLER	84.130	53.711.0	30.378.9	53.860.0	28.456.3
-Genel Bütçe	83.360	53.186.0	29.938.8	53.385.0	28.256.3
-Vergi	69.950	44.570.0	25.550.3	43.650.0	24.370.0
-Vergi Dışı Normal	7.280	4.900.0	2.438.3	7.100.0	1.916.3
-Özel Gelir ve Fonlar	6.130	3.716.0	1.950.2	2.635.0	1.970.0
-Katma Bütçe	770	525.0	440.1	475.0	200.0
FARK	-20.650	-14.202.3	-7.872.5	-10.540.4	-4.477.1

Aşağıdaki "Konsolide Bütçe Gelirleri" tablosunda belirlendiği üzere, Körfez krizi nedeni ile zor geçmesi beklenen 1991 yılı yükünün, yine dar ve sabit gelirli lere yükleneceği ortada bir gerçektir.

1990 yılı tahmini ve 1991 yılı hedef rakamları; bütçenin daha çok mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerle, büyük bölümü ücretlilerin ödediği vergilerin oluşturduğu gelir vergisinden finanse edileceğini ortaya koymaktadır.

Son belirlemelere göre 1990'da 7 trilyon liralık kurumlar vergisi hedefine karşılık, tahsilat 4.7 trilyon lirada kalacak. Körfez krizi, damga vergisi iptali ve gümrük indirimlerinin yol açacağı vergi kaybı 885 milyar lira. 1990 yılı vergi gelirleri tahminine göre 44 trilyon 650 milyar lira olarak öngörülen toplam vergi gelirleri 44 trilyon 550 milyar liraya yükselecek. Bu hedefi etkileyen en önemli unsur ise gelir vergisi ve KDV. Gelir vergisi tahsilatının hedefin 3.2 trilyon üzerine çıkarak 18 trilyon 750 milyar liraya, KDV'ninde 730 milyar lira hedefin üzerindeki artışla

11 trilyon 650 milyar liraya erişmesi bekleniyor.

TABLO II

Konsolide Bütçe Gelirleri (Milyar TL)

	1990 Tahmin	1991 Bütçe Teklifi
KONSOLİDE BÜTÇE	53.711.0	84.130.0
GENEL BÜTÇE	53.186.0	83.360.0
-Vergi Gelirleri	44.570.0	69.950.0
-Gelirden Alınan Vergiler	23.400.0	35.100.0
-Gelir Vergisi	18.750.0	28.450.0
-Kurumlar Vergisi	4.650.0	6.650.0
Servetten Alınan Vergiler	400.0	600.0
-Motorlu Taşıtlar Vergisi	330.0	500.0
-Veraset ve İntikal Vergisi	70.0	100.0
Mal ve Hizmetlerden Alınan Vergiler	14.050.0	24.380.0
Dahilde Alınan KDV	7650.0	12.600.0
-Ek Vergi	750.0	1.600.0
-Taahhüt Vergisi	550.0	800.0
-Akaryakıt Tüketim Vergisi	1300.0	2.750.0
-Banka ve Sigorta Muame. Ver.	1.100.0	1.650.0
-Damga Vergisi	1.500.0	2.150.0
-Harçlar	1.200.0	1.830.0
Dış Ticaretten Alınan Vergiler	6.695.0	10.840.0
-Gümrük Vergisi	1.065.0	1.150.0
-Akaryakıt Gümrük Vergisi	5.0	15.0
-Tek ve Maktu Vergi	35.0	65.0
-İthalde Alınan KDV	4.000.0	6.520.0
-İthalat Damga Resmi	1.050.0	2.240.0
-Ulaştırma Alt Yapıları Resmi	540.0	850.0
Kaldırılan Vergi Artıkları	25.0	30.0
-Vergi Dışı Normal Gelirler	4.900	7.280.0
-Kurum Hasılatı ve Dev. Pay.	210.0	327.0
-Devlet Patrimonyasının Gelir.	1.900.0	2.640.0
-Faizler, Taziv ve İkraz Ger. Al.	405.0	635.0
-Cezalar	640.0	995.0
-Çeşitli Gelirler	1.745.0	2.683.0
-Özel Gelirler ve Fonlar	3.716.0	6.130.0
-Özel Gelirler	836.0	1.850.0
-Fonlar	2.880.0	4.280.0
KATMA BÜTÇE	525.0	770.0

1991 yılında 69 trilyon 950 milyar lira vergi geliri hedeflenmiştir. Böylece 1990'da yüzde 15.6 olan vergi yükü yüzde 15.9'a yükselecek. Genelde ücretlilerin ödediği vergilerle oluşan gelir vergisi hasılatı da geçen yıllarda olduğu gibi 1991 yılında da genel bütçe gelirlerinin büyük bölümünü oluşturacak. Bu yıl 18 trilyon 750 milyar olarak tahsil edileceği tahmin edilen gelir vergisinin 1991 yılında yüzde 51.7 arttırılarak 28 trilyon 450 milyar liraya çıkarılması belirlendi. Bunu 19 trilyon 120 milyar lira ile KDV izlemektedir. KDV'nin 12.6 trilyon lirası dahilde, 6 trilyon 620 milyar lirası ise ithalde alınacak. Ayrıca 1990'da Anayasa Mahkemesinin iptali ile kaldırılan damga vergisi ise 1991'de yeniden getirilmekte ve toplam 4 trilyon 390 milyar damga vergisi hedeflenmektedir. Dikkati çeken diğer bir nokta, önceki yıla göre yüzde 51.7 oranında gelir vergisi hasılatı hedefine karşın, kurumlar vergisindeki artış hedefi yüzde 43 olarak alınmıştır.

"Borç Bütçesi" olarak da nitelenebilecek bütçe tasarısında harcamaların oransal dağılımı;

yüzde 39.4 transfer harcamaları (41.2 trilyon lira)
yüzde 34.4 personel harcamaları (36.0 trilyon lira)
yüzde 14.0 yatırım harcamaları (14.0 trilyon lira)
yüzde 12.3 cari harcamalar (12.8 trilyon lira) şeklinde tahsis edilmiştir.

Ödeneklerde en büyük paya sahip olan transfer harcamaları ağırlıklı olarak iç ve dış borç faiz ödemelerinde kullanılacaktır.

TABLO III

Genel Bütçeye Dahil Dairelerin 1991 Mali Yılı Bütçe Teklifleri (Milyon TL)

Türkiye Büyük Millet Meclisi	305.309
Cumhurbaşkanlığı	31.365
Sayıştay	86.882
Anayasa Mahkemesi	11.910
Başbakanlık	848.743
Devlet Planlama Teşkilatı	141.878
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	26.570.223
Danıştay	23.699
Yargıtay	44.962
Devlet İstatistik Enstitüsü	69.713
Diyanet İşleri Başkanlığı	1.223.270
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	391.629
Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü	133.338
Adalet Bakanlığı	1.526.657
Milli Savunma Bakanlığı	13.055.030
İçişleri Bakanlığı	996.916
Emniyet Genel Müdürlüğü	3.994.234
Jandarma Genel Komutanlığı	1.844.453
Sahil Güvenlik Komutanlığı	70.563
Dışişleri Bakanlığı	801.312
Maliye ve Gümrük Bakanlığı	27.630.591
Milli Eğitim Bakanlığı	14.943.536
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	656.693
Sağlık Bakanlığı	4.433.762
Ulaştırma Bakanlığı	697.158
Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı	1.606.700
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	139.970
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	274.985
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	468.902
Kültür Bakanlığı	756.053
Turizm Bakanlığı	211.297
Çevre Müsteşarlığı	18.267
Toplam	104.010.000
KATMA BÜTÇE	16.397.828
GENEL TOPLAM	120.407.828
Hazine Yardımı	-15.627.828
KONSOLİDE BÜTÇE	104.780.000

Genel Bütçeye dahil dairelerin 1991 yılı bütçe teklifleri incelendiğinde; Maliye ve Gümrük Bakanlığı ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bütçe teklifleri dışarıda tutulduğunda en büyük pay yüzde 14 oranı ile Milli Eğitim Bakanlığına ayrılmıştır. Yüzde 4 oranı ile Sağlık Bakanlığı bütçe büyüklüğü bakımından üçüncü sırayı alırken Emniyet Genel Müdürlüğü yüzde 3 ile dördüncü sırada yer almıştır.

DÜNYALI OLABİLMEK

Tarık Günersel
Şair

İnsanlık hâlâ emekleme çağında. Şu hale bakın:

"Misafir odasının içine etmemeliyiz!" fikri, yani Çevreci Hareket 1960'larda doğabildi (Kızılderililer dışında!) Ayrıca Sokrates, İsa, Budha, Bruno ve başka birçok kişi bugün içinde... marjinal! Kronoloji bizi baştan çıkarmasın: kendimizi otomatikman onlardan "ileride" saymayalım. Ama dünya toplumuna hiç bu kadar yakın olunmamıştı.

Tarihte en çok ölüm ilanına sahip olma şerefi Karl Marx'a ait, galiba! Adam Houdini gibi. Evet: dünya pazarının çeşitli depremlerle gelişmesi, imajı hırpalanan Marx'ın 2000 yıllarında bilgin olarak yeniden keşfedilmesinin temelini de oluşturuyor.

Ulusal, sınıfsal cinsel, cinssel, ekolojik, biyolojik ve başka sorunlar sürer, çözülür, doğar ve dönüşürken demokratik değerler yaygınlaşıyor, bilgi, soru ve önerilerin dolaşım -ve üretim- imkânları hızla serpiliyor.

Bu nokta kapitalizmin beslediği "zenginlik" kavramına karşı, belki onu tamamen dışlamadan ehlileştirip hakettiği yere çekerek, farklı bir zenginlik kavramına ihtiyaç var, galiba. Belki entelektüel bir sapmayla "Zihni Hayat Standardı" önerimle birlikte (Bunun dinî vb. birikimlerin "ruh zenginliği" kavramı ile yakınlığı komplekse neden olmamalı.)

Kültürler havuzu bütün insanların zenginleşmesi için neredeyse sonsuz bir hammadde kaynağı.

Bu havuzda Batı Kültür/leri başka zenginlikler pahasına ağırlık taşıyageldi. Japonya dengelenme yönünde lokomotif işlevi görebilir; Batılı olmayan kültürlerin güme giden zenginliklerine dikkat çekmede yararlı olabilir.

Batılılaşmak! Neden Dünyalılaşmak değil?

Tesadüfen Türk doğanlarla tesadüfen Müslüman olanlar bu tesadüfleri yüceltecekleri yerde seçilmemiş birer hareket noktası olarak alıp Dünyalı olmaya yönelebilir.

Tesadüfen kendimiziz. Bu basit ama temel gerçek, hoşgörüyü ve anlamaya çalışmayı ahlaken de gerekli kılıyor.

Tarih sınıf mücadelelerinden ibaret değil (Ama "sınıf mücadelesi" kavramı geçersiz de değil, bu günlerde demode olsa da!). Tarih sonsuz boyutlu bir maceralar hazinesi. Sarsıcı, sürprizlerle dolu, renkli. Yüz milyonlarca insan boşuna yaşamış olamaz. Ve daha ne sürprizler var!

İncil'in, Kur'an'ın ve Don Kihote'nin yapıtları bir de böyle bir tarih sempatisiyle çevrilebilir.

Dünyalılaşmak. Avrupalılarda "egosantrik" bir eğilim var ("Etnosantrik" fazla ciddi kaçardı!). Ama iyimserim; bunu onlar bile becerirler.

Herkes ancak herkesle zenginleşebilir.

DÜNYALILAR GELİYOR!

-yumuşak tezler-

1. İnsanlık daha emekleme çağında.
2. Dünyalılık enternasyonalizmden iyidir.
 - a. Hem onu içerir hem de -ulusların aşıldığı bir dünya toplumu hedefi açısından- daha uzun ömürlü olma potansiyeli var.
 - b. İnsan-merkezli değil.
("Her şey insan içindir!" sözü egosantrik bir yaklaşımın ifadesi.)
3. İnsanlığın özgürleşmesi için dünya kültürü.
4. Para ile yumuşak ilişki.
5. Kişinin kendi cinsiyetini tayin hakkı.
Lenin =Spartaküs
7. Evlilik 1982 Anayasası'na bile aykırıdır.
8. Demokratik kapitalizmle yetinmeli mi?
9. Günümüzün Aristo gibi marjinal aydınları gereken ilgiyi görmüyor.
10. Sosyalistler sosyalleşmeli.

*

! Radikal T-shirt projesi: Önde, dünya fotosu altında, "**Dünyalılar Geliyor!**" yazısı.
arkada ise "**I'm an Earthian!**" cümlesi.
(*"Earthian" kelimesi yoksa, eh, artık var.*)

Yazı işleri Müdürü
Ülkü Karaosmanoğlu
İle Yapılan
Söyleşiyi Yüce Yöney
Gerçekleştirdi.

BAKIŞ DERGİSİ:
"KURALSIZLIĞIN KURAL
OLDUĞU BİR DERGİ"

İktisat Dergisi-Bakış dergisinin kadrosu, daha önce Sanat Olayı ve Cönk dergilerinde çalışmış, bu dergileri çıkarmış olan kadro ile aşağı yukarı aynı galiba?

Ülkü Karaosmanoğlu - Evet. Aşağı-yukarı aynı.

İktisat Dergisi - Bakış'ın çizgisi de Sanat Olayı ve Cönk'ün çizgisinde mi olacak?

Ülkü Karaosmanoğlu - Sanat Olayı'nı çıkardığımız yıllar 80'li yıllardı ve sanat dergilerinin çok az okuyucu bulduğu -günümüzden farkı yok- bir dönemdi. O zamanki amacımız popülist olmadan popüler bir dergi çıkarmaktı. Bu yüzden Muazzez Abacı'yı bile kapak yapmaktan çekinmemiştik, daha çok okuyucuya seslenebilmek kaygısıyla. Cönk'ü çıkardığımız zaman ise daha demokratik bir ortam vardı Türkiye'de. Dolayısıyla siyasi konulara eğilmekten de çekinmedik. Yelpazeyi biraz daha genişlettik, sadece sanat ile sınırlı kalmadık. Geçmiş solun ve sağın önemli kişilerini tanıtarak, portreler çıkartarak ya da günümüzün önemli siyaset sorunlarına parmak basarak sanatın dışına da çıktık. Bakış'a da Cönk'ün bir anlamda devamı diyebiliriz ama, Bakış'da sadece bir konunun ağırlığı olmayacak. Plastik sanatlardan da, televizyondan da, müzikten de, siyasetten de yani kültür ve sanat dergisi kapsamına ne girebiliyorsa hepsinden bir parça kullanmaya çalışacağız.

Tabii bu çok riskli bir durum. "Hangi kesime hitap ettiğiniz belli olmuyor" sorusu gelebilir. Bu riskli şeyi denemek istedik açıkçası. Çünkü çeşitli kesimlerdeki okuru, bir anlamda yakalamak amacındaydık. Siyasetle ilgilenen biri sanatla ilgilenmiyorsa, bizim dergimizde bu konularla da ilgilenildiğini görünce belki, "acaba ne yapıyorlar?", diyebilir diye düşündük. Aynı şey müzik tutkunu için de geçerli. Ama bu dengeyi çok iyi korumak gerekiyor. Bu eklektisizme de götürebilir çünkü. Bütün risklerini bilerek yayıncılık yapmaya çalışıyoruz.

İktisat Dergisi - İlk iki sayı çıktıktan sonra ne gibi tepkiler aldınız?

Ülkü Karaosmanoğlu - Sanıyorum Türkiye'de ilk defa bu kadro farklı birşey yapmak istedi. Sağın ve solun önemli isimlerini aynı dergide bulmak mümkün değildir. Yani Tarık Buğra ile Oya Baydar'ın buluşacağı bir dergiyi arasanız da bulamazsınız. Ama Bakış'da bulabilirsiniz. Çok farklı kesimlere seslenince, o kesimin önemli yazarları Bakış'da biraraya gelmekten çekinmiyorlar. Dolayısıyla farklı kesimlere hitap ettiklerini bilerek ve kendilerine de bir çeki-düzen vererek yazıyorlar. Yani Oya Baydar yazarken biliyor ki Tarık Buğra'nın kesimi de bu dergiyi okumaktadır. Tarık Buğra da biliyor ki -bu iki ekstrem örneği

seçiyorum, çünkü en belirgin onlar- bu dergiyi Oya Baydar'ı okuyanlar da izlemektedir. Bu durumda daha bir demokratik yaklaşılmaya çalışıyorlar.

İktisat Dergisi - Pekî, okurlardan gelen tepki?...

Ülkü Karaosmanoğlu - Okurların bir kısmı şaşırıyor, bir kısmı kızıyor açıkçası. Mesela en son aldığımız bir okur mektubunu çok hoşlanarak okuduk. Cönk'de biz onun şiirlerini yayınlamışız. Bu yayınladığı zaman askerdeymiş. Bir arkadaşı haber vermiş, bir dergide senin şiirini gördüm diye. O da diyor ki "Ben size daha Sanat Olayı" zamanında yollamıştım o şiiri. Çok şaşırdım, ben şu sıralarda hiçbir dergiye şiir yollamadım". Askerden izin aldığında aramış ve Cönk'de bulmuş. "Şimdi" diyor, "aynı şey Bakış'da olmuş. Tesadüfen aldım. Bir baktım bizim eski kadro. Sağın ve solun bağnazlarının olmadığı bir dergi."

Tabii bu pek bir şeyi açıklamaz ama, okur tepkilerini biz ancak mektuplardan alabiliyoruz. Bir kısmı bunu destekliyor. En son Server Tanilli'den bir haber geldi. "Derginizi çok beğendim. Lütfen bana postalar mısınız?" diye. Bülent Tanör aradı beni. Her kesimde ilgiyle karşılandı. Bu da birşeyi anlatıyor her halde.

İktisat Dergisi - Pekî, bu iki ekstrem örnekten kyola çıkarak, kadronuzun genişliği perspektifinde, dışarıdan da yazılara yer vermeyi düşünüyor musunuz?

Ülkü Karaosmanoğlu - Tabii! tabii! Gerekliğinde biz buradan arıyoruz kişileri, konuyla ilgili olarak, gerektiğinde onlardan öneri geldiğinde memnuniyetle kabul ediyoruz. Yani burada herkes açıkça herşeyi söyleyebilir. Herşey tartışılabilir. Bir amacımızda tartışma platformu yaratabilmek.

İktisat Dergisi - Pekî, gelen bir yazının yayınlanabilmesinin kriterleri neler?

Ülkü Karaosmanoğlu - Bu yazının önce enteresanlığına bağlı. Öyle bir konuda yazı gelebilir ki; "a! biz bunu hiç düşünmemiştik", diyebiliriz. İkinci si de çok önemli bir soruna parmak basıyordur. Çok güzel birşey sorduğunuz için yazının...

İktisat Dergisi - Şöyle; biraz daha açmaya çalışayım. Bir kere, yazacak kişinin belli bir formasyona sahip olması gerekiyor mu?

Ülkü Karaosmanoğlu - Tabii. Formasyonu akademik kariyer anlamında almıyorum. Düşünen, fikir üreten herkesin bir formasyonu olduğuna inanarak söylüyorum.

İktisat Dergisi - Şunu sormak istiyorum. Sağdan da, soldan da insanların yazabildiği bir dergiye gelecek bir yazının hangi kriterlere bağlı olarak yayınlanıp-yayınlanmayacağı; yani derginin yayın politikasında -diyelim ki- uçlara ne ölçüde gidilip gidilmeyeceği.

Ülkü Karaosmanoğlu - Gelen yazıda genel

ahlak ilkelerine ters birşey yoksa, yani açık bir küfür yoksa, insan kişiliğini yaralayıcı şeyler yoksa, ama tartışıp fikir üretme varsa, o zaman bizim kişisel beğenimize uygun olmasa da kendimizi o yazıyı yayınlamakla yükümlü hissediyoruz.

İktisat Dergisi - Tam da bu noktada güncel olaylar çerçevesinde gelebilecek bir yazı, taraf bir yazı olabilir. Mesela son dönem Türkiye'nin gündeminde "savaş" etkili bir konu. Şimdi savaş konusunda taraf olunuyor mu? Bakış bu konuda taraf olacak mı? Bunu savaş örneğinde soruyorum. Genel olarak güncel olaylarda, sanatsal tartışmalarda...

Ülkü Karaosmanoğlu - Açık açık, bu örnekten kalkarak söylüyorum. Türkiye gerekiyorsa savaşmalı, diyen birisinin yazısı varsa, derhal bunun karşısını aramak zorunda kalıyoruz. Tabii savaşa karşıyım, derken kalkıp Nietzsche'den alıyorsa, öyle bir temelden diyorsa, bizde bir kuşku işareti uyandırıyor, derhal bunun karşısı bir yazı aramaya başlıyoruz. Şöyle şöyle bir yazı var, ne diyor sunuz, diye. İşte o tartışma platformu oluyor. Bunun yanında diyelim ki ben ilk yazıda, Atilla İlhan da son yazıda, Bakış'ın görüşünü anlatabilir. Ama bu onları yayınlamamıza engel değil.

İktisat Dergisi - İlk sayınızda hırçın bir dergi olmaktan söz etmişsiniz. Hatta doğru hatırlıyorsam, "hırçın ve huysuz bir dergi" olmaktan. Hırçın tam olarak nereye tekabül ediyor, açabilir misiniz bunu?

Ülkü Karaosmanoğlu - Kendisiyle barışık olmayan insana tekabül ediyor diyebilirim. Çünkü konformist insan -sizde çevrenizde izlemiştinizdir- herşeyi bir kendiliğindencilik ile yorumlayan, gamsız insan hatta açıkcası kişisel olarak beni çok rahatsız eden bir tip. Çünkü yeni düşünceler üretmek sancılar gerektiriyor. Sancı çeken acı çeken bir insan -bunu patolojik anlamda söylemiyorum- tabii- kendi kendine rahatsız olan bir insan ancak eskiyen düşünceler yerine yeni düşünceler üretebiliyor. Bu nedenle biraz hırçın olmak gerekiyor, rahatsız olmak gerekiyor, birşeylerden. Halinden memnun insanın yeni düşünceler üreteceğine ben inanmıyorum. Okuduğu yazının bir cümlesinden bile rahatsız oluyorsa onun üstüne bir soru işareti koymuş demektir. O soru işaretinin üstünde yeni cevaplar üretiyor ve yeni bir düşünceye merdiven dayıyor. Hırçınlık bu anlamda, "kendisiyle barışık olmama", anlamında. Aslında hep kendisiyle barışık insanlar isteriz ama, barışık insanlığa ulaşabilmek için, insanın kendi kendisiyle barışmış olabilmesi için birşeyleri çözmesi lazım. Çözmesi içinde huzursuz olması lazım. Ancak huzursuz olduktan sonra, ben bunu buldum deyip, rahatlayabilir.

İktisat Dergisi - Son dönemde dikkatimi çekiyor. Belli bir çevrede, aydınlar arasında, akademisyenler arasında, şimdilerde bir huzursuzluk var. Belli konulara değinmemeye, belirli konularda

yazı yayınlamamaya dikkat ediyorlar. Meselâ son dönemde aşırı dinci terör gruplarının yarattığı korku, laiklik konusunun son derece gündemde olmasına karşın, Türk aydınları tarafından konunun rahat ve açık bir şekilde tartışılmasını önüyor. Bakış böyle bir çekiniklik içine girebilir mi?

Ülkü Karaosmanoğlu - Bir başka örnek verilebilir mi buna? Çünkü laiklik konusuna Bakış'ın belki bir çok kişiyi çok kızdıracak bir tavrı var. Örneğin ben cumhuriyet çocuğuyum. Annem, babam öğretmen. Evde, doğduğumdan itibaren hep "irtica geliyor" lafıyla büyüdüm, artık inanmıyorum. Ben terör olaylarının da maksatlı belki komplo teorisi diyebileceğimiz yerlerden üretildiğine inanıyorum. Yani Türkiye'de bir irtica tehlikesi bu noktadan sonra çok zor gibi geliyor bana. Tehlike ciddi değil. Yok değil tehlike, var. Okullarda şeriatı savunan bir yığın insan var ama, hemen "geliyorlar" değil. Türkiye'de çok zor kabul ettiriler bunu. Biz İran ile çok farklıyız. Biz Şii değiliz. Meslek tabanında yükselen birşeyle, Türkiye altmış yıllık cumhuriyetin getirdiği şeyle bana çok uzak bir tehlike olarak gözüküyor. Hep maksatlı buluyorum bunu. Birdenbire yükseliyor. Birdenbire "irtica geliyor" oluyor ve insanlar korkmaya başlıyor. O kadar çok duydum ki bunu. Tehlike olduğunu biliyorum. Önlemleri olduğunu da biliyorum. Bir kere Türkiye'nin toplum yapısının buna en geçerli önlem olduğunu düşünüyorum.

İktisat Dergisi - Laiklikten farklı bir örnek istemiştiniz. Kadın sorununa eğilmeyi düşünüyor musunuz?

Ülkü Karaosmanoğlu - Tabii. Meselâ önmüzdeki aylarda yayınlanmak üzere bir feminist arkadaşın "Nazım'ın şiirinde kadın" başlıklı bir yazısı var. Nasıl "Nazım tabusuna" saldırıyor biliyor musunuz? İnanılır gibi değil, okurken ben bile irkiliyorum. Ama o soru işaretini koyuyorum yine de. Bu yapılması gereken bir çalışma. O kadar katılıyorum ki...Bu tartışmayı açmak istiyoruz.

İktisat Dergisi - Dergicilik kendi içinde zaten riskli bir iş gibi geliyor bana. Okuyan-yazan oranının oldukça düşük olduğu bir ülkede yaşıyoruz. Bu koşullarda bir derginin yaşama şansı nedir? Konumuz özelinde Bakış'ın, daha önceki Sanat Olayı ve Cönk deneyimlerinden yola çıkarak.

Ülkü Karaosmanoğlu - Yaşama şansı çok az onu söyleyeyim. Özellikle sanat dergilerinin yaşama şansı çok az. Bir kere finansman bulamıyoruz. Sizi destekleyecek olan finans grubu, bir maketle önüne gittiğiniz zaman, biz böyle bir sanat dergisi çıkarmak istiyoruz dediğinizde ; "valla; iyi, hoş ama bu dergi satmaz. Kâr getirmeyecek bir işe ben neden gireyim" diyorlar. Bu işe para yatıracak insanlar ondan kâr bekliyorlar. Dolayısıyla bir sanat dergisi ancak, aldığı reklamlarla, satışıyla, kendi yağıyla kavrulabiliyor.

İktisat Dergisi - Bakış'da sadece sanata yer

vermiyorsunuz. Konuların çeşitliliği dikkat çekici. Bu anlamda da sorun olabilir mi? Finans aradığınız çevreler, belli bir çizginin temsilciliğini yapmanızı isteyebilirler mi?

Ülkü Karaosmanoğlu - Tabii. İçindeki konulara karışır. Kendi gündeminde ne varsa onu isteyebilir. Bu da bağımsız özgür olmak isteyen bir yazı kadrosu için bir handikaptır. Buna katlanan yayın grupları da olabilir. İşverenimizin istediklerini de yapalım, kendi görüşlerimizi de yayalım, diye. Ama bu çok zordur. Bir yerde tıkanırsınız.

İktisat Dergisi - Finans sorununu nasıl hallediyor Bakış?

Ülkü Karaosmanoğlu - Bakış'ın sahibinin basından kalan kurulu bir yayınevi var. Matbaası kendine ait. Bu da her ay önünüze büyük matbaa faturalarının gelmemesi anlamına geliyor. Böyle kurulu bir düzeni, büro olanakları var. Bu demek ki bu dergi kâr etmeyecek ama zarar da etmeyecek. Bu da Hakan Altın için yeterli.

İktisat Dergisi - Tiraj ne durumda?

Ülkü Karaosmanoğlu - Bütün sanat dergilerinin az sattığını bilerek söyleyelim. İlk sayı Hür-Dağıtım'ın verdiği rakamlara göre bizim için sevindirici oldu. Ama ilk sayılar hep yanıltıcıdır. Ancak bir yıl içindeki grafiği gördüğümüz zaman bir şey söyleyebileceğim. Türkiye standartlarına göre 3-4 bin sattınız mı, ne çok sattım diyorsunuz. Aslında "neden biz bu işi yapıyoruz?" diye zaman zaman kendime soruyorum. Çok satan bir gazetedeymiş çalışmak varken, neden 2-3 bin kişi için oturup bu işi yapıyoruz. Ama bu iflah olmaz bir hastalık.

İktisat Dergisi - Derginin bir amblemi var: "Baykuş." Neden Baykuş?

Ülkü Karaosmanoğlu - Karanlıkta bile görmesinden dolayı. Atilla İlhan bana bu amblemi önerdiğinde "yok, yarasa yapalım" dedim. "Öyle şey olur mu? yok öyle düşünme", dedi. "Karanlıkta bile görür" lafı onun.

İktisat Dergisi - Bir dergi tanıtımında yapılması gerekip de, bizim unuttuğumuz bir şey var mı?

Ülkü Karaosmanoğlu - Sorulması gerekip de sorulmamış bir soru, beni rahatsız eden bir şey yok. Gayet iyi tanıtıyorsunuz. Daha ne olsun?

İktisat Dergisi - Moskova duruşmaları üzerine bir yazı dizisi var. Bu yazı dizisi bittikten sonra dünya siyasi konjonktüründeki güncel olayları kendi tarihselliğinde algılayan yazı dizileri devam edecek mi?

Ülkü Karaosmanoğlu - Edecek. Moskova Duruşmaları bittikten sonra, Ernest Mandel'in AKP Genel sekreteri ile yaptığı bir söyleşiye dizi yapmayı düşünüyoruz. Ben çok merak ediyorum; şimdi Batı'da kuramsal düzeyde neler konuşuluyor, tartışılıyor? Bunları burada izleyemiyoruz. Biz ulaşabildiğimiz kadar ulaşmaya çalışıyoruz.

VİNÇMAK

VİNÇMAK

Hidrolik Vinç ve Makina Sanayi A.Ş.
Ümraniye, Tepeüstü Alındağ Cad. 68

Tel: 364 93 86 - 364 17 54 Üsküdar / İSTANBUL

1- KOMPLE FABRİKA TAŞIR

Tecrübeli makina montaj ekibi ile, makinalar yerlerinden sökülür, vinçli kamyonlarla nakledilir, yerine yerleştirilir, çalışır vaziyette teslim edilir.

2- KOMPLE TESİS NAKLEDER

Taş ocağı, beton santralleri, çelik binalar, asfalt tesisleri vs. Nakledilir çalışır halde teslim edilir.

3- VİNÇ KİRALAR

Çeşitli tip ve tonajlarda Vinçli kamyonlar, Vinçli TIR ve teleskopik vinçler kiraya verilir.

4- VİNÇ İMAL EDER.

Hiyap tipi ve teleskopik mobil vinç imal eder.

ÜNİVERSİTE ve SORUNLARI

Prof. Dr. Coşkun Özdemir

Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'nin 24-25 Kasım '90 tarihinde düzenlediği "Üniversite ve Sorunları" başlıklı sempozyumun açılış konuşmasıdır.

Değerli konuklarımız, değerli öğretim üyeleri, sevgili öğrenciler, basın ve TRT'nin sayın mensupları, hepinizi İstanbul Öğretim Üyeleri Derneği adına sevgiyle, saygıyla selamlıyorum, düzenlediğimiz sempozyuma hoş geldiniz. Değerli Konuklar biraz önce arkadaşımın da belirttiği gibi bu sempozyumu daha geniş bir salonda düzenlemeyi amaçladık ve bu nedenle Maden Fakültesi'nin salonlarını seçtik, izin istedik ve bu izni aldık. Bundan sadece üç gün önce İTÜ Rektörü İlhan Kayan bu salonu bize veremeyeceğini bildirdi. Sadece üç gün kala. Belli başlı bir gerekçe de göstermedi. Şimdi bir sevgili arkadaşımız, Teknik Üniversite öğretim üyelerinden Eren Omay o salonun kapısında bir minibüsle bekliyor, o salona gidecekler olacaktır, onları buraya alıp gelebilmek için gitti ve bu nedenle toplantının başlangıcını geciktirmek zorunda kaldık. Bu sempozyuma büyük emek veren arkadaşlarımız Eren Omay, Ayla Gürsoy, Atilla Ergür ve Tahsin Yeşildere'yi emeklerinden dolayı şu anda huzurlarınızda anmak istiyorum. Eren Omay arkadaşımız büyük bir üzüntü yaşadı, rektörü ikna etmeye çalıştı ama başarılı olamadı. Rektör Yardımcısı Güngör Evren'in yardımlarıyla ve aracılığıyla biz de sayın rektöre ulaştık dört kişilik grup halinde ve ricalarımızı yineledik, son derece zor durumda kaldığımızı anlattık. Üç gün kala yeni bir salon bulmamızın güç olacağını, ilanlarımızı yaptığımızı, afişlerimizi dağıttığımızı bildirdik fakat sayın rektör büyük bir ısrarla bizi reddetti. Gerekçesini bilmiyorum, sadece şöyle bir şey sarfetti "Sizin afişlerinizi görünce orada neler olacağını tahmin ettim" dedi. Bununla ne demek istediğini gene çok iyi anlayamıyoruz tabii, sayın rektörü huzurunuzda anıyorum. Buna benzer davranışlara başka yerlerde de rastladık sevgili dostlar, değerli arkadaşlar. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı'nın da afişlerimizi elleriyle yırttığını, indirdiğini öğrendik, huzurlarınızda kendisini de anıyorum. Eczacılık ve Dişçilik Fakültelerinde de afişlerimizin asılmasına izin verilmedi. Değerli arkadaşlar bize bu izni alan, Maçka'daki salonlar için izni alan Vakıf Genel Sekreteri Güven Bey bu olaydan büyük bir üzüntü duydu ve bize bu salonu sağladı, ödemesini de kendilerinin yapacağını söyledi. Huzurunuzda kendisine teşekkür ediyoruz. Değerli arkadaşlar bu sempozyumu, üniversite sorunlarını birlikte ve geniş bir katılımıla konuşmak, tartışmak ve çözümler aramak üzere düzenledik. Bize katıldığınız için size teşekkür ediyoruz, sempozyumumuzda yer alan konuşmacılara da huzur-

larınza teşekkür etmek istiyorum. Büyük parti liderlerini, Milli Eğitim Bakanı'nı, YÖK mensuplarını ısrarla davet ettik. Milli Eğitim Bakanı'nı davet etmekten arkadaşlarımız adeta yorgun düştüler. Ama bir yanıt alamadık, sayın Milli Eğitim Bakanı katılmadı ve bir temsilci de göndermedi. Seviniyorum iki YÖK mensubu aramızda bulunuyor, geç ulaştılar, geleceklerini ancak dün öğrendik. Sayın İnönü konuşmacı olarak sempozyumumuzda yer alacağını vaad etmişti ancak sanıyorum bir engel çıktı bir kongre var ya da miting var bu nedenle katılamayacağını bildirdi, onun yerine Necdet Uğur SHP adına konuşacak. Sayın Ecevit yarın konuşmacı olarak sempozyumumuza katılıyor, Demirel biliyorsunuz, gazetelerden izliyorsunuz kurultay nedeniyle katılamayacağını bildirdi. Değerli arkadaşlar bu sempozyumla birlikte yine yüksek öğretim sorunlarını ele alan bir kitabı yetiştirebildik. "Yüksek Öğretimde Sorunlar ve Çözümler" bu kitap salonun dışında mevcut, bu kitaba katkıda bulunanları da saygıyla ve teşekkürle huzurlarınızda anıyorum. İki değerli arkadaşımız Türkan Saylan ve Zafer Üskül bu kitabın gerçekleştirilebilmesi için büyük emek sarfettiler. Bu yayınlarımıza devam edeceğimizi umuyorum. Değerli konuklar, sevgili arkadaşlar bugün Yüksek Öğretim sorunlarını hep birlikte gözden geçireceğiz. İki gün boyunca bu sorunların çeşitli yönlerden ele alındığına tanık olacaksınız. Umuyorum bu sempozyum Yüksek Öğretimi içinde bulunduğu çıkmazdan çıkarmaya yardımcı olacaktır. 12 Eylül sonrası kurulmuş olan YÖK düzeni, 1981 yılında yürürlüğe girmiş olan YÖK düzeni 9 yılını doldurmuş bulunuyor. Bu dokuz yılın önde gelen özelliklerinden biri üniversitelere egemen olan suskunluktur. 12 Eylül mantığı bu darbenin öncesinde yaşadığımız anarşiden üniversiteyi sorumlu tutmuştu. Aslında üniversite, o anarşinin kurbanları arasındaydı. Ama bu 12 Eylül mantığı ile bir YÖK düzeni kurulmuştur. YÖK düzeni hiyerarşik, otoriter ve merkezîyetçi bir yapıdır. Başlangıçta hatırlıyacağınız gibi bu yasa karşı çıkışlar olmuştur, eleştiriler olmuştur ama anayasa maddeleriyle desteklenen YÖK düzeni üniversiteler egemen olmakta gecikmemiştir. Üniversitelerimiz bu dönem içerisinde yepyeni bir yapıya büründü. Üniversitelerde diyalog kesildi ve YÖK başkanı, YÖK temsilcileri, büyük yetkilerle donatılan rektörlerin monologlarına sahne oldu. Öğretim üyeleri arasındaki iletişim kaynakları, kanalları tıkandı. Ve öğretim üyeleri karar mekanizmalarından dışlandılar. Böyle bir dönemi hep birlikte yaşadık. 1402 ile onun beraberinde güvenlik soruşturmaları ve tahkikatlar ile üniversite darbe üstüne darbe yemiştir arkadaşlar. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz, çeşitli üniversitelerdeki öğretim üyeleri YÖK konusunda hemen hemen bir görüş birliği içerisinde oldular. YÖK'ün olumsuzluğu konusunda öğretim üyeleri çok büyük bir çoğunlukla görüş birliği içerisinde olmuşlardı ama bunu ifade etmek, ikili, üçlü görüşmeler dışında bunları ifade

etmek mümkün değildi. Susturma ve sindirme politikası doğrusu başarılı olmuştu, amaçlanan gerçekleşmişti. Düşünününüz öğretim üyelerinin bir derneğe, mesela Kanarya Sevenler Derneği'ne üye olması rektör iznine bağlanmıştı ve halen böyledir. Ve bu anti-demokratik yetkiyi sayın rektörlerimiz zannediyorum bazen büyük bir keyifle kullanmaktadırlar, kullanmaya devam etmektedirler. Bizim kurduğumuz Öğretim Üyeleri Derneği'ne öğretim üyelerinin üye olabilmeleri için izin almaları gerekmektedir. Bu izin için bazen aylarca beklemek gerekiyor, aylarca bu izini alamayan öğretim üyeleri oluyor.

Son yıllarda üniversitede bir kıpırdanış olmuştur, bunu sevinerek gördük ve yaşadık. Üniversitede YÖK düzeninin empoze ettiği otoriter yapıya karşı direnişler ortaya çıkmış ve YÖK düzeni pek çok öğretim üyesi tarafından eleştirilir olmuştur. Biz, değerli arkadaşlar, böyle bir ortamda, 20, 30 kadar öğretim üyesi bir araya geldik. Bu bir araya gelişimiz iki yıla yaklaşıyor. Ve sorunlarımızı ortaya koyduk, üniversitenin içinde bulunduğu durumu gözden geçirdik. Sonuç hiç iç açıcı değildi. Ama bir arada olmaktan sevinç duyduk, sorunlarımızı enine boyuna konuştuk, sayımız giderek arttı, bize yeni yeni katılmalar oldu ve her katılımla büyük güç kazandık, yeni düşünceler, yeni görüşler kazandık. Ve geçen yıl hatırlayacaksınız, henüz dernek kurulmadan buna benzer bir sempozyum düzenledik ve o sempozyuma büyük bir ilgi oldu. Böyle bir ihtiyacın varlığı apaçık ortadaydı. Hemen her hafta toplanarak görüşmeler yaptık ve YÖK'e alternatif bir yasa hazırlama kararını verdik. Aramızdan on öğretim üyesi arkadaş yoğun bir çalışma yaptılar. Aylarca süren yoğun bir çalışma yaptılar, onları da huzurlarınızda sevgi ve saygıyla anıyorum. Ve bir görev verilmişçesine büyük bir titizlikle tartıştık, gözden geçirdik ve son şeklini aldı. Bu yasa taslağını, arkadaşlarımızın bu sempozyum süresince size sunacakları sanıyorum. Yararlı olmasını diliyorum. Değerli arkadaşlar üniversitelerimiz biz YÖK döneminde büyük kayıplara uğradıkları inancındayız. Bu inancı paylaştan arkadaşlar bu dernekte birleştik. Dernekleşme kararını verdikten sonra bir sürekli platform oluşturmak ise orada sorunlarımızı hep birlikte konuşmak, tartışmak ve çözümler aramak üzere dernekleşme kararını verdik ve yaz başlarında bu derneğin kuruluşu tamamlandı, gerçekleşti. Üye sayımız giderek artıyor, amacımız en geniş bir şekilde, tekrar ediyorum, üniversite sorunlarını ele almak, konuşmak, tartışmak, en geniş bir katılımı ve en demokratik bir ortamda tartışmak ve çözümler aramaktır. YÖK'le ilgili düşüncelerimizi size ifade ettikten sonra YÖK öncesine de değineceğim. YÖK eleştirisi bazılarına YÖK öncesinin övgüsü gibi yorumlanıyor bu elbette doğru değil. YÖK öncesi yılları da uzun uzun yaşamış olan, bu deneyimleri geçirmiş olan bir öğretim üyesiyim. YÖK öncesi üniversite de yine sorunlarla yüklüdür ve hiçbir sağduyu sahibi in-

san YÖK öncesi üniversitelere övgü yağdırmaz. Ama özerk bir üniversitedir. Bu özerkliği iyi kullanamadığını, beceremediğini hemen ekliye-yim. Fakat tarafsız bir kıyaslama yaparsak YÖK öncesi üniversitelerinde bir iyiyi, doğruyu arayış görürsünüz. Bir arayış içindedir üniversiteler. Bir demokratik, özerk kavuşma çabası vardır. Ve kurullarda herşeyi özgürce söylemek, eleştiriler ileri sürmek ve tartışmak mümkündür. Buna hiçbir engel yoktur. Ben bir mensubu olduğum tıp fakülte-rinden, tıp eğitiminden söz edeyim ve böyle bir kı-yaslama yapayım; YÖK öncesinde benim tıp fa-külltemde, Tıp Öğretimini Araştırma Enstitüsü var-dı. Arkadaşlar, tıp eğitiminin ele alınması, gözden geçirilmesi, revizyona tabi tutulması, üretim kont-rolünün yapılması amacıyla bir Tıp Eğitimi Enstitü-sü kurulmuştur. Ve o dönemde eğitim gündemde-dir, eğitimden söz edilir, eğitim eleştirilir, tartışılır. Ve ben yine aynı tıp fakültesinde YÖK dönemin-de eğitim konusunun ele alındığına tanık olmadım. İçinde bulunduğum ana bilim dalındaki gayretleri-mizin dışında fakülte çapında bir tıp eğitimi sorunu sanki hiç yoktu. YÖK döneminde eğitim kalitesin-de büyük bir düşme olmuştur. Anadolu üniversite-leri yer yer büyük perişanlık içerisindeyler. Orada eğitim sorunu çok daha büyüktür, ama gelişmiş fakültelerde de eğitimin geriye gittiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bütün meslek örgütleri bu noktada birleşiyorlar. Tabip Odaları, Mühendis Odaları, e-ğitimdeki, eğitim düzeyindeki gerilemeyi vurgulu-yorlar, bu saptamaları yapıyorlar ama biraz sonra kendisini değişik bir nedenle anacağım sayın Doğ-ramacı bunları görmezlikten geliyor. Oysa ne ka-dar iyi bilen bir insandır eğitimin ne demek oldu-ğunu.. Ne kadar çok eline fırsat geçmiştir dünya-daki eğitimin ne olduğunu anlamak için. Evet YÖK öncesinin ve sonrasının ve bütün zamanların bü-yük bir hastalığı vardır kronik bir hastalık, şifa bu-lunmaz bir hastalığımız vardı o da denetimsizlik.. YÖK öncesinde egemendir bu. Aslında yasalarda öyle maddeler vardır ama işlemez. Hiçbir zaman üniversitelerde bir öğretim üyesinin eğitim yapma-dığı için, yayın yapmadığı için, araştırma yapmadı-ğı için seminer düzenlemediği için denetildi mi görmedim, buna tanık olmadım. Hiçbir zaman böyle bir soru sorulmaz öğretim üyelerine. Bunları çok iyi yapanların ödüllendirilmesi de söz konusu olmamıştır hiç. Ama bunları dile getirirseniz, bu e-leştirileri ileri sürerseniz, daha iyi bir üniversite di-leğindeyseniz, harekete geçebilirsiniz. YÖK döne-minde bu sözünü ettiğim ve daha önce de eksik o-lan denetimsizlik doruğa çıkmıştır. Ama eğer daha iyi bir üniversite istiyorsanız o zaman işte kara lis-telere falan girebiliyorsunuz. Bilirsiniz bundan birkaç gün önce Günaydın gazetesi YÖK'e atfen bir kara liste yayınladı, o kara listede bendeniz de yer alıyorum. Yirmi öğretim üyesininin YÖK tara-fında kara listeye alındığını bildiriyor gazete. Arka-daşlarım bir soruşturma yaptılar ve bu haberin doğru olduğunu saptadılar. Şimdi ben onur duyu-

yorum böyle bir listede olmaktan, Ankara'daki ar-kadaşlar bayağı ciddiye almışlar ve bazı cevaplar vermişler ben doğrusu biraz şakalaşacağım. YÖK kara listeye almış beni bazı arkadaşlarla, bazı ar-kadaşlar da üzüldüler o listede yer almadıkları i-çin, zannediyorum başvuruda bulunacaklar bizi de alınız diye, bizi de yakın takibe alınız diye başvuru-da bulunacaklar. Şimdi ben de size ilan ediyorum, ben de YÖK'ü kara listeye alıyorum arkadaşlar. Hem de ben YÖK'ü suç üstü yakaladığım inancın-dayım. Oysa YÖK beni sadece daha iyi bir üniver-site istediğim için, daha çağdaş bir üniversite mü-cadelesi verdiğim için ve yurdumu sevdiğim için suçlayabilir başka bir nedenle suçlayabileceklerini hiç sanmıyorum. Değerli arkadaşlar, değerli dinle-yenler söyleyeceklerimi biraz sınırlamaya çalışa-cağım ama YÖK mantığı ile ilgili, bu sağlıksız oldu-ğuna inandığım YÖK mantığı ile ilgili bazı örnekler sunmak istiyorum size. Sözlerimin başlangıcında adını andığım Teknik Üniversite Rektörü'ne bun-dan iki hafta önce geçmiş olsun dedim Öğretim Ü-yeleri Derneği adına. Bir öğretim üyesine saldırı yapılmıştı ve arkasından Teknik Üniversite bomba-lanmıştı. Biz Öğretim üyeleri Derneği olarak her türlü şiddete ve saldırıya hangi gerekçeyle olursa olsun karşıyız. Sayın Rektöre Öğretim Üyeleri Derneği adına telefon ettim ve bu görüşümüzü, bu düşüncelerimizi söyledim ve geçmiş olsun dilekle-rinde bulundum. Teşekkür ettiler ve memnun ol-duklarını söylediler ama ardından bize salonu ver-mediler. Benim arkadaşlık ettiğim YÖK rektörlerin-den size kısaca söz edeceğim. Biraz üzülerək ta-bii. İ. Ü. Rektörü bunlardan bir tanesidir; sayın Ce-mi Demiroğlu, 10 yılı aşan bir süreden beri rektör-lük mevkini işgal eden sayın Cemi Demiroğlu, Mil-liyet gazetesinin bir soruşu üzerine şöyle diyor sa-yın Demiroğlu, sayın YÖK rektörü "YÖK'ten şika-yetçi olanlar ve özerklikten söz edenler bir kaç saplantılı öğretim üyesinden ibarettir". Burada sa-nıyorum bir hayli saplantılı insan var, görseydi şa-sıracaktı. Evet bir rektör böyle söyleyebiliyor. Ken-disine huzurlarınızda öneriyorum, bir yoklama yapsın, bir güvenoyuna başvursun burada gözü-me iliştiriyor onun başkanı olduğu ana bilim dalın-dan birinci sınıf bilim adamları vardır, dünyaca da tanınmış gerçek bilim adamları, açık sözlü, düşün-düğünü söyleyen, onlara soruşturursun kendi ana bilim dalında, bir rektörün yetkilerinden, çekin-me-yecek, korkmayacak yürekli insanlara da sorsun ve sonucunu bildirsin.

Davayı kim kaybedecek hep beraber görelim. Belki bu davayı kaybederse rektörlükten ayrılır, a-ramıza katılır. Değerli arkadaşlar yine bu sayın rektörümüz bir fahri doktorluk ünvanı vermiştir bili-yorsunuz, bunu kendi başına vermiştir, üniversite taraf tutmuştur bu davranışla. Tutumu, davranışla-rı ve bulunduğu yere çıkışıyla ilgili Türk toplumun-da büyük tartışmalar olan bir cumhurbaşkanına fahri doktorluk ünvanı vermiştir. Bunu senatonun bile içten onayladığını sanmıyorum. Senato üyesi

bazı arkadaşlarıma sordum onlar bilmiyorlardı, bunun bir emrivaki olduğunu söylediler. Ne olursa olsun bu fahri doktorluk ünvanını verirken sayın rektör üniversiteyi temsil etmemektedir, üniversitenin dileği değildir bu. İşte bu bir YÖK rektörlüğüdür sevgili dinleyiciler. Bir YÖK rektörü davranışlıdır. Bir sevgili sınıf arkadaşımın söz edeceğim, O'nu sevgiyle huzurlarınızda anarak. Yüksel Bozer benim tam elli yıl önce sınıf arkadaşlığına başladığım bir insandır, çalışkan bir tıp öğrencisi ve başarılı bir hekim, başarılı bir operatör ve sonra YÖK rektörü. Bundan bir kaç ay önce Milli Eğitim Bakanlığı'nın Üniversiteler Arası Kurul'a bir sorusu oldu "YÖK'le ilgili sorunlar var mıdır, YÖK değişikliğine ihtiyaç var mıdır?" şeklinde bir soru yöneltildi Üniversiteler Arası Kurul'a ve benim sevgili arkadaşım, bu 26 rektörün bulunduğu kurula başkanlık ediyordu. Buradan arkadaşlar YÖK'le ilgili hiç bir sorun yoktur kararı çıkmıştır. Ve benim sevgili arkadaşım, Üniversiteler Arası Kurul'un bu görüşünü basına açıklamıştır. Bundan doğrusu büyük üzüntü duydum. YÖK'le ilgili büyük sancılar olduğunu görememek mümkün müdür? Bir insan YÖK'ü savunabilir ama böylesine bunalım yarattığını görmemek mümkün müdür? Ve görmemektedir sayın rektörlerimiz. Bir hakkı yememek için şunu ekliye-yim, yanılmıyorsam yalnız Teknik Üniversite Rektörü bu karara katılmamıştı. Ama ittifak şeklinde belirtilmiştir bu karar. Evet arkadaşlar bu bir YÖK mantığıdır. Ve ben yetenekli bir sınıf arkadaşımın bu YÖK mantığı ile yıpranmasından doğrusu üzüntü duyuyorum. Bitirmeden önce birkaç kelimeyle de sayın Doğramacı'yı anacağım. Sayın Doğramacı - çok genç arkadaşlar bilmeyebilirler, hatırlamayaabilirler - 60'lı yıllarda sahneye çıkmış olan yetenekli bir insandır. Ve Hacettepe'yi kurmuştur. Hacettepe'ye dünyanın çeşitli yerlerinde çalışmış, yetişmiş olan yetenekli insanları toplamıştır. Ve tam günün erdemini yakalamıştır sayın Doğramacı. Tam gün çalışmayı gerçekleştirmiştir ve Hacettepe büyük hamleler yapmıştır eğitim ve öğretimde. Bazı değişik özellikleri vardır tabii o zaman da sayın Doğramacı'nın , onu bir tarafa koyuyorum böyle bir başarılı kuruluşa öncülük etmiştir. Ama aynı Doğramacı'yı daha sonra YÖK'ün başında görüyoruz, bir otoriter, merkeziyetçi bir yapının başında görüyoruz. Doğramacı yine ben yakından biliyorum özerkliği, demokratikliği savunmuştur, hatta öğrencilerin yönetime katılmasını, öğrencilerin ders programları hazırlanmasında rol almasını savunmuştur...böyle yazıları vardır ve aynı Doğramacı YÖK gibi bir yapının başındadır. Şimdi ve bütün gerçekleri alt-üst ederek, ters-yüz ederek YÖK savunması yapmaktadır.

Sayın Doğramacı'nın YÖK ile gelen sorunları, kalitesizliği, Anadolu Üniversitelerinin büyük sorunlarını görmemesi olanaksızdır. Yeni on üniversitenin açılması öneriliyor, gazetelerde okumussunuzdur, yüzde yüz politik bir yatırım bu. Son derece hatalıdır. Altyapısı olmayan, öğretim üyesi ol-

mayan gecekondü üniversiteler açmak. Zararlı bir şey ama Doğramacı'nın ona da onay verdiğini öğreniyoruz, son derece acıklı bir şey. Doğramacı'nın YÖK'le ilgili olumsuzlukları görmemesine imkan veremiyorum ama ne yaptığını sorarsanız sevgili arkadaşlar onu da iyi açıklayamıyorum, protokolda ön sırada yer almak için bu kadar çok şeye katlanılabilir mi acaba? Sanmıyorum,o zaman nedir bunun açıklaması iyi bilemiyorum ama sayın Doğramacı'nın başında bulunduğu YÖK sistemi ile Türk üniversitelerinin çok ama çok şey yitirdiğine yürekten inanıyorum. Sevgili arkadaşlarım biz Öğretim Üyeleri Derneği olarak bu kadar yıl susmaktan sonra üniversite sorunlarını birlikte, hep bir arada en demokratik bir ortamda ele almak istiyoruz. Ve öğretim üyesi arkadaşlara sesleniyorum, katılınız bize, hep birlikte bunun yollarını arayalım. Bu YÖK düzenini mutlaka aşmalıyız,YÖK sistemi üniversitelerde bir umutsuzluk ve yılgınlık yaratmıştır, bu apaçıktır, elle tutulur gibidir ama üniversiteler güçsüz değildir ve yıkılmamıştır, ayakta dururlar. Son günlerdeki üniversitelerdeki kıpırdanışları görüyorsunuz laik düzene yöneltilmiş olan saldırılara üniversiteler karşı çıkıyor. Ankara üniversiteleri karşı çıkıyor, İstanbul üniversitelerinde henüz bir ses yok, yine bizim sayın rektörümüzün engelleme girişimi içerisinde olduklarını öğreniyorum öğretim üyesi arkadaşlarımdan. Bunu da çok üzüler size ifade edeyim. Ama Ankara'da 1500, 2000 kişilik bir öğretim üyesi topluluğu, görkemli bir topluluk, yürüyüş yapmıştır. Demokrasinin, özgürlüğün, uygarlığın, insan haklarının ve her şeyin güvencesi olan laikliği korumak için üniversiteler harekete geçmişlerdir. Ve üniversiteyi bugün içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için de mutlaka hareketleneceklerdir. Onlara bir çağrı yapıyorum, umutsuzluk ve yılgınlık bir mazeret değildir, başkaları bunlarla uğraşsın düzellsin, ben kendi işime bakarım diyemezsiniz, sorumluluktan kurtulamazsınız geliniz hep birlikte ve en demokratik bir ortamda, yineliyorum YÖK mensuplarını da aramıza alarak, Milli Eğitim Bakanlığı mensuplarını ve yetkililerini,YÖK savunucularını da dahil olmak üzere aramıza alalım ve en geniş bir demokratik ortamda üniversite sorunlarını tartışalım ve çözümler arayalım ve çağdaş bir, özerk bir üniversitenin kuruluşunu gerçekleştirelim. Sözlerimi tamamliyorum Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu büyük Atatürk'ü, büyük devrimciyi saygıyla anıyorum, onun ilkelerini savunurken yaşamını yitiren Muammer Aksoy, Bahriye Üçok'u saygıyla huzurlarınızda anıyorum.

Deneme

TÜRK KADINININ
TOPLUMDAKİ YERİ

Gülşah ÇELİKER
İstanbul Ü. İktisat Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Böl.
öğrencisi

Günümüzde TÜRK KADINININ hakları ve bunların kullanılması, erkeklerin yanında kadının da iş hayatında kendini gösterebilmesi, diğer Müslüman ülkelere göre daha ileri bir seviyede, çok ayrı bir yerde.

Türk kadını böyle bir yere ulaşabilmişse kuşkusuz bunda hukuki reformların da büyük rolü var.

Medeni Kanun bilindiği gibi 1926'da İsviçre'den ufak değişiklikler dışında tamamen alınmıştır. Bu kanunda söz konusu edilen aile 1920'li yılların dünya görüşüne göre çağdaş aile yapısıydı. Bu o dönem için gerçekten ileri bir kanundu ama 70 yıl sonrasıyla kıyaslarsak arada değişen görüşleri ve davranışları fark ederiz. İsviçre'deki ve Avrupadaki hukuk sistemlerinde o günden bu yana büyük değişiklikler yapılmış; onlarda aile başkanlığı kaldırılmış ve bunun benzeri erkeğin denetimindeki pek çok kural ortaklaştırılırken, biz bu uyum mekanizmasını yapmadık. Bu gün de o dönemin en iyi kanununu olduğunu tekrarlıyoruz.

Tıpkı Jeopolitik durumumuz gibi bir tarafımızı batıya diğer tarafımızı doğuya çevirip, siyasi ve hukuki düzenlemeleri de buna göre yapıyoruz. Buna paralel olarak hukuk sistemimizde de birtakım reformların yapılması zorunludur. Bunun başında 159. maddedeki "ERKEK AİLENİN REİSİDİR" hükmünün ve eşten izinsiz çalışmama, yurt dışına çıkamama gibi kısıtlayıcı hükümler gelmektedir. Bu konuda verilecek kararların yetişkin insanların mantığına ortak yaşamın uygulamalarına bırakılmalıdır.

Aslında bu değişimlerin daha önce olmamasının kanımca tek nedeni Türk kadınının haklarının kazanılmış haklar olmamasıdır. Türk kadınına siyasi ve sosyal hakları Atatürk tarafından daha 1934 yılında verilmişti. Türk kadını bu aşamaya büyük uğraşlar savaşımalar neticesinde gelmediğinden bilincine tam olarak varamadı. Oysa bir Avrupa ülkesi olan İsviçre'de kadın hakları 1970'li yıllarda kadınların toplu yürüyüşleri, çabaları, kampanyaları sonucu kazanıldı. Türk kadını verilmiş hakların kısmen de olsa bilincine vardı. Neden bugün kadın toplumdaki birtakım tabuları yıkma çabaları içine girdi?

Cevap çok açık. Kadının ataerkil toplum düzeni içerisindeki araç değerine karşı çıkarak, kişilik değerinin ön plana çıkarılması için.

Toplum baskısı her zaman kadının üstünde daha fazla. Başa gelebilecek her türlü olayda bu göze çarpıyor. Kimi zaman erkek kız kadeşi için namus bekçisi, herhangi bir sokakta ırzına geçilme

korkusu, bir erkekle beraberken kınanma, damgalanma endişesi hâlâ mevcut. Bu toplumda kadına yönelik bağnazlığın süregeldiğini gösteriyor.

Öyle ki bir erkeğin karşı cinsle ilgili hareketleri, birlikteliği tabi ki gurur verici bir sıfatla, "çapkınlıkla" nitelendiriliyor. Bir kadın içinse nitelenen sıfatlar sokak küfürlerinden başlıyor, o kadar bayağı ve küçültücü...

Kadınlar çocuk doğurmak, evlerinden sorumlu olmakla yükümlü dişiler olarak görülüyor. Bu sınırın dışına çıkıldığı zaman kadın için yeni savaş meydanları açılıyor, kendini kanıtama çabası, kendini kabul ettirmek için güzel bir yüze, zekasını saklamak için biçimli bir gövdeye sahip olmaya karşı, biteviye bir savaş.

KADIN-ERKEK ARASI FARK ATAERKİL TOPLUMUMUZDA DOĞUMLA BAŞLIYOR.

Kadınlar da erkek çocuk doğurmayı istiyorlar. Erkek anası olmak sanki kadınlığı kanıtlamak. Kuşkusuz toplumda süregelen kanı, zaten "erkek adamın erkek çocuğu olur" yargısı. Basit bir böbürlenme. Döllenmenin fizyolojik özelliğinden haberi olmayanlar ya da gözardı edip kabullenmek istemeyenler için kız doğurmak ne kadar kadının yeteneksizliğine bağlanıyorsa, erkek çocuk da babanın becerisine, erkeklik derecesine bağlanıyor. Yetiştirilme tarzında iki cinse hissettirilen duygular ve davranış şekilleri de farklı.

Kızlara erkeklerden her türlü kötülük gelebileceği, kızların ölçülü ve dikkatli davranmaları gerektiği süregelen bir deyiş. Kadına uygulanan baskı ve kısıtlayıcı ataerkil düzenin doğal sayılan kurallarına karşın erkeklerin o derece tezat örgünlükleri, rahat davranışları.

Kadın biraz kendini gösterince, çalışma azmi ve hırsıyla sıvırlince, bir çok işi üstlenip başarılı olunca sıfat da pek farklı değil: "ERKEK GİBİ KADIN" Oysa kadın neden erkek gibi olsun? Kadın bir insandır, herşeyden önce kişilik sahibidir. Kendini aşabiliyor, geliştirebiliyorsa ne mutlu o karaktere sahip mert, cesaretlili, güçlü kadına...

Kamuoyundaki son tartışma ise çalışan annenin çocuğa gerekli eğitimi verememesi, kadının gerçek yerinin evi olması düşüncesi, oysa önemli olan bütün gün çocukla olmak değil, onunla birliktayken ona yönelik eğitici faaliyetlerin, davranışlarının yoğun olması, yanında geçirilen zamanın kalitesidir. Anne çocuğunun yanındayken de ondan uzak olabilir. Bu onunla birlikte olmaktır ama sembolik olarak. Yeterli eğitim ve ilgi söz konusu olmaz.

Birçok Avrupa ülkesinde çocuk büyütme açısından annenin izni fazlalaştığı gibi ilk aylarda babaya da ücretli izin veriliyor. Ülkemizde ise kadın için mesleğinden ödün vermek gibi çağdışı bir görüş yayılıyor. Mesleğinde erkekle kıyaslandığında kadın daima geri planda.

Bunun ağırlıklı sebebi yine ataerkil toplum yapısının bağnaz tek tip düşüncesi tabi ki. Birbirleriyle anlaşarak istedikleri değerleri buldukları için evlemiş, eğitim görmüş çalışan eşler, dışa açıldıklarında son derece modern aile tipli görünsede ev ilişkilerinde pürüzlerle karşılaşılıyor. Eve döndüklerinde çoğu zaman erkek gazetesini açtığında kadın mutfığa koşturuyor, bir yandan çocuklarıyla ilgileniyor. Bulaşık, çamaşır derken ne gazeteye ne de ufkunu genişletecek kitaplar okumaya vakti kalmıyor. Erkek bunları görse de kafasına göre erkeklüğünden ödün vermiyor.

Kadın hareketinde ön cephede hep kadın, kadın eğitilsin, kadın okusun, şunu uygulamalı, bunu yapmalı deniyor. Peki erkeklere bu konuda neden eğitim verilmiyor? Belli tabuları ve ataerkil toplumun onlar üzerindeki baskılarını yıkıp, işin bilincine varabilmeleri için eğitim şart. Çünkü artık kendilerine verilmiş hakların doğurduğu rahatlıktan karamış gözlerinin açılması ve mantıklı gerçeği görmeleri gerek.

Kadın-erkek ayrımını yönetim mekanizmasında parlamentoda da görüyoruz. Parlamentoda yüzlerce erkek milletvekili arasında sadece altı tane kadın milletvekili var. Kadınların milletvekili olabilmeleri yolunda önlerinde çok hareketlilik gerektiren ve zaman mefhumu olmayan bir uğraş olduğundan kadının anne ve eş olarak sorumluluğu üzerine, yeni yükleri almasını engelliyor. Buna birde erkeklerin politikadaki süregelen üstünlüğü eklenince merkezlerde %25 oranında temsil edilmesi garanti altına alındı. Çünkü yönetimde artık kadının güçlendirilmesi, desteklenmesi gereği vardı. Kota bunu yaptı, ancak uygulaması daha önemli.

Etrafımıza baktığımızda kadın az veya çok bir yerlere gelebiliyor. Başarı, nitelikler ne olursa olsun kadının erkeklerle yarışması, önlerine geçmesi söz konusu olunca kadın o anda kadın oluyor.

Parlamentoda hep kendini kanıtlamış kadınlar var, erkekler için tahsil o kadar önemli değil, ilkökul mezunu olsa da seçiliyor. Kadın için herşey daha zor, kendini aştığını kanıtlamak zorunda. Bu kanıt olmaksızın erkekler onu sadece "kadın" olarak tanıyor.

1950'lerden itibaren tüm dünyada kadın hakları ve kadının statüsü gündeme geldi.

Tüm yiğitler erkek sanki, onları doğuran bir kuşçuk makinesi sanki. Kadın hakları her an gündemde, tartışılıyor, yeni haklar için çaba harcanıyor. Erkekler "erkek haklarını savunmak"adı altında bir harekete gerek duymadılar. Feminizm toplumda kadın üzerine baskılara ve erkekle kadın arasındaki dengesiz tutuma karşı demokratik bir harekettir. Yaklaşık 100 yıl önce Batı'da başladı ve tüm dünyaya yayıldı. Bu hareketle amaçlanan, kadının politik, sosyal ve ekonomik haklarının erkeğiyle eşitlenmesi ve tüm kültür seviyesinde kişilik değerinin ön plana çıkarılması uğraşı.

DEMOKRATİK LAİK TOPLUM

Necdet Gökdemir

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Öğrencisi

Ulus'a şunu da öğütledim ki: Kendimizi dünyanın egemeni saymak aymazlığı artık sürüp gitmemelidir. Dünyanın durumunu, dünyadaki gerçek yerimizi tanımamak aymazlığı ile ve bilisizlere uymakla ulusumuzu sürüklediğimiz yıkımlar yetişir! Bile bile bu acıklı durumu sürdüremeyiz.

Gazi M. Kemal ATATÜRK

Demokrasi, laiklik ve demokratik-laik bir toplum nedir ne değildir, nasıl oluşmalıdır? gibisinden soruların yanıt bulabilmesi için demokrasi ve laiklik kavramları çerçevesinde konuya yaklaşmak gerektiği ve demokratik-laik toplumu bu bağlamda düşünmenin daha isabetli olacağı kanısındayım.

"Demokrasinin anlamı, kısaca 'halk iradesi olan demokrasi', eski Yunancadan gelme bir sözcük olup, Devlet idaresi rejimi olarak "halkın halk için egemenliği" şeklinde tanımlanabilir. Demokrasi "bir hürriyet rejimi" fakat aynı zamanda bir "sorumluluk rejimi"dir. Bu, "halkın halk için egemenliği" olduğuna göre çoğunluğun azınlık üzerinde ya da bir azınlığın çoğunluk üzerinde egemenliği değil, çoğunluk idaresinin halk yararına olan egemenliğidir, ve bu sebeple de toplumdaki bütün sınıfların yararına hizmet eden bir rejimdir." (1)

Demokrasi "halkın, halk için egemenliği"dir. Siyasal iktidar seçimle çoğunluğun desteğini alarak iktidara gelse dahi çoğunluğun verdiği bu yetki azınlığı baskı altında tutmak için kullanılamaz. Halk kitleleri siyasal iktidarı belirlerken karşıt görüşlerin varlığını kabul eder. Bu nedenle siyasal iktidar bir tercih sorunudur, zaman içerisinde yine halk tarafından değiştirilir. Fakat demokrasi siyasal iktidarın siyasî görüşü ne olursa olsun bütün kurum ve kuruluşlarıyla devamlılığını sürdürür.

Demokrasilerde muhalefetin varlığı, toplumun örgütlenmişliği demokratik sistemin iç dinamiklerini oluşturur. Muhalefet siyasî gruplar siyasal iktidarın bur kontrol mekanizmasıdır. Siyasal iktidara sorumluluğunu hissettirir, daha toplumcu ve katılımcı olmasını sağlar.

Demokratik parlamenter sistem adına siyasal iktidar; demokratik kurum ve kuruluşlara baskı yapamaz. Aksine toplumun örgütlenmesi, dernekleşmesi, bütün işçi işveren kuruluşlarının sendikalaşması için uygun ortam hazırlar. Bunun tersine eğer bir ülkede demokrasi adına toplumun bir kısmı baskı altına alınmış, dernekler sendikalar kapatılmışsa, düşünce suç sayılmışsa, çeşitli düşünceden insanların örgütlenmeleri engellenmişse, hapishanelerinde düşünce suçluları varsa o ülkede demokrasinin varlığı söz konusu değildir.

Toplumda varolan çeşitli sendikalar, dernekler, kuruluşlar (işçi sendikaları, insan hakları derneği, üniversiteler, basın vs.) gibi baskı grupları demokraside toplumcu katılımı halk tabanına yayarak artırır. Bu baskı grupları kişi hak ve özgürlüklerinin korunup gelişmesi, toplumun çıkarlarının kişinin çı-

karlılarıyla bütünleşmesinde aktif rol oynarlar.

Eğer kişi kendi çıkarları için toplumun çıkarlarını gözardı ediyorsa çoğunluğun çıkarlarını gaspediyor demektir. Demokratik sistemde azınlık bir kişi dahi olsa hak ve özgürlükleri korunur. Fakat bir kişi için toplumun çıkarları gözardı edilemez. Toplum bir kişinin veya bir azınlığın keyfi tutumuna bırakılamaz.

"Devlet içindeki bütün organlar doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak seçimden çıkar. Kaynağını millettten almayan hiçbir organ demokratik değildir. Cumhurbaşkanlığı için de böyledir. Anayasa'nın 1. maddesinde 'Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir' derken demokratikliğin bu doğal sonucunu kabul etmiş bulunmaktadır." (2)

Devletin demokratik bir sistemle yönetilebilmesi için devlet organlarının seçimle oluşması gerekir. Yönetilenlerin yönetenlerini kendi içlerinden istek ve iradeleriyle seçmeleri bir koşuldur. Ulus-halk iradesi demokrasinin kaynağını oluşturur.

İktidar yada devletin organı kaynağını ulus-halk iradesi dışından ister zorla, yani anti-demokratik yollarla, isterse ilahi bir güçten alsın demokratik değildir.

"Anayasamızın 'demokratik devleti'nde siyasal yaşam 'çok partili'dir. Anayasanın ifadesiyle 'siyasal partiler, ister iktidarda isterse muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır' (m. 5613). 'İster muhalefette olsunlar' demiş, Anayasanın 'birden fazla partili' bir demokratik düzen istediğini açıkça ortaya koymaktadır." (3)

Çok partili sistem denildiği zaman benzer programa sahip benzer eğilimli partiler akla gelmemelidir. Dünyada varolan bütün ideolojileri ayrı ayrı temsil eden partilerin, demokratik sistem içerisinde, barışık halde birbirlerinin varlığını demokrasi adına bir kazanç olarak kabul eden birbirinden çok farklı ideolojide partiler olduğu anlaşılmalıdır. Eğer siyasi yelpazenin ister sağından isterse solundan herhangi bir ideolojiye sahip parti siyasi düşünce ortamında yerini alıp, diğer partilerle rekabet edemiyorsa tam anlamıyla bir demokratik parlamenter sistem yok demektir. Belli ideolojilere sahip insanların parti kurmaları yasaklanır ve düşüncelerini anlatma ve yayma özgürlükleri engellenirse demokrasi işlerliğini yitirir. Kısaca sol veya sağ ideolojiye sahip partilerden herhangi birinin yasaklı bir şekilde siyasi ortamda yer alamayışı demokrasiyle bağdaşmaz. Ne solu ne sağ olmayan demokrasi olmaz.

Denilebilir ki "İşte demirperde gerisi ülkelerde sağsız demokrasi var; biz de solsuz'unu yaparız". Evet yaparsınız ama istediğiniz kadar "biz hürriyetçi demokrasi kuruyoruz diye bağırırsanız da, onun adına 'demokrasi' demezler, 'örtülü faşizm diktası' derler. Kendilerini 'halk demokrasisi' olarak niteleyen demir perde gerisi rejimlerine de, demokrasi değil "komünizm diktası" denildiği gibi.

Kendileri buna 'halk demokrasisi' desin dursunlar.

Vatanın bütünlük ve selametine karşı çalışmayan her yurttaş için özgürlük olmayan yerde demokrasiden eser olmaz, olsa olsa, sadece "demokrasicilik" oyunu olur bu! (4)

Demokrasi toplumsal evrimleşme sonucu ulus-halk aşamasına gelmiş toplumların doğurduğu bir rejimdir. Bu evrimleşme sonucunda insanlar kulluktan vatandaşlığa geçmişlerdir. Tekçi ve teslimiyetçi kimlikler bırakılmış, vatandaş olmanın bilinciyle çoğulcu kimlik ve çok seslilikle laik bir düzene ulaşmıştır.

Laiklik demokratik sistemin toplumsal tabanını oluşturur. Laikliği şu şekilde tanımlamak mümkündür. Laiklik: "Din ve dünya işlerini birbirinden ayırmak, toplumun din kuralları ile değil, meclislerin düzenlediği yasalarla yönetmek, dini duyguları, inancı ve ibadeti halkın özgür vicdanına bırakmaktır." (5) Bu tanıma benzer nitelikte laikliğin bir çok tanımı yapılabilir. Ancak önemli olan laiklik tanımlarını çoğaltmak değil, demokratik-laik toplum nasıl oluşur? Hangi niteliklere sahiptir? Demokratik-laik toplum adı altında yapılan her davranış, her söylenen söz gerçekten demokratik-laik düzeni destekler nitelikte mi? Yoksa demokratik-laik ortamın verdiği olanaklardan faydalanarak demokratik-laik düzeni ortadan kaldırıp yerine teokratik veya başka anti demokratik (diktatörlükler gibi) bir sistem getirme çabası için mi sık sık demokratik laik düzen adıyla eyleme geçiliyor. Hiç kimse örneğin ben inanç özgürlüğümü kullanıyorum diyerek başkalarının özgürlüklerini engelleyemez. Laik düzende demokratik sistemin işlerlik kazanmasıyla birlikte özgürlükler fiili olarak kullanılmaya başlanır. Neyin demokratik neyin anti demokratik olduğu demokratik-laik düzenin iyi bilinmesiyle görür.

Demokratik laik toplumda düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, dinden ve vicdandan özgür olma özgürlüğü bir arada bulunur. Ateistler, farklı din ve mezheplerden olan insanlar bir arada yaşarlar. Kaynağını halktan alan yasalarla yönetir ve yönetilirler.

"Laiklik salt din ve inanç özgürlüğü olarak nitelendirilemez. Laiklik din ve inanç özgürlüğü kadar, dinden ve inançtan özgür olma özgürlüğüdür de.

Laiklik, aynı zamanda, düşünce özgürlüğü demektir. Bu nedenle de düşüncenin özgürleşmesi, toplumun laikleşmesine sıkı sıkıya bağlıdır." (6)

"Bilimsel düşünce, doğal bilimlerde, teokratik düşünceye kendi üstünlüğünü kabul ettirmiştir. (7) Ama sosyal toplumsal bilimler teokratik-dinsel gericiliğin baskısıyla karşı karşıya gelebilmektedir. Sosyal bilimlerin de doğal bilimler gibi teokratik-dinsel gericiliği aşabilmesi, toplumun bilimsel eğitim seviyesi yükseltilerek, geri kalmışlığın yozluğu kırılarak daha da önemlisi demokratik-laik kurum ve kuruluşlara işlerlik kazandırılarak sağlanabilir.

Elbette demokratik ortamda gerici düşüncelerin yaşamaya çalışması doğaldır. Doğal olmayan gerici düşünceleri demokratik olarak nitelendirerek özgürlükler tanıyıp, demokratik kurum ve kuruluşları anti demokratik, bölücü şeklinde gerekçeler göstererek baskı altında tutmaktır. Bu tür durumlarda topluma yeterince seçenekler sunulmamış olur. Bu tür durumlar demokrasilerde çoğulculuktan tekçiliğe doğru geriye dönüş çabası olarak değerlendirilir. Böyle bir ortam kendiliğinden anti demokratik olur. Demokratik laik ortamda ilericiler-gericiler, sağcılar- solcular bir arada bulunur. Çağa , çağdaş uygarlığa ayak uyduramayan dogmatik gerici düşünceler elenir, çağdaş düşünceler toplumdaki yerini alır.

Bir ulusun çağdaşlaşabilmesi için çağdışı teokrasi kamburunu üzerinden atması gerekir. Bunun için devleti dinden bağımsızlaştırmak zorunludur. Devletle din bileşiminin ayrışması, toplumun ekonomik siyasi gücünün sömürülmesinde dinsel duyguların bir malzeme olarak kullanılmasını engeller.

Devlet-din bileşimindeki "...Bu ayırma olmadan ne çağdaş devlet kurulabilir, ne de siyasal olmayan bir din olabilir. O ancak bir teokrazi olabilir." (8) Çağdaş olabilmek çağın gerisinde kalmış dinsel tabularda aranmamalıdır. Çağın gerilerindeki dinsel ve dinsel olmayan düşüncelere ancak bilimsel bir gözle bakıp toplumsal evrim süreci sonunda ulaşılan ulus-halk devleti ve demokratik-laik toplum oluşun kazanımlarının önemi anlaşılmalıdır., Örnek verecek olursak toplumda cinsiyete dayalı bir ayrımın ortadan kalkması demokratik-laik olmanın bir kazanımıdır. Kolay kolay vazgeçilmez.

Çağdaş bir toplumun oluşması için bilim dinden, akıl inançtan bağımsızlaşmalıdır. Din özgürlüğü ile vicdan özgürlüğü bir bileşim değildir. Aynı ayrı değerlendirilmelidir. Din kaynağını tanrıdan alır. Yaptırımı günah sevap ekseninde, cennet-cehennem şeklinde görülür. Uyulması zorunludur. Vicdan özgürlüğü kaynağını toplumsal ahlaki değerlerden alır. Yaptırımı iyi-kötü ekseninde duyulan toplumsal tepkilerdir. Uyulup uyulmaması kişiye bağlıdır.

Laik-demokratik bir toplum, özgürlüklerin kullanılabilmesi, eğitimin dinsellikten bilimsel eğitime dönüştürülmesi, dinin siyasi toplumsal alanda kullanılmasının engellenmesiyle yaratılabilir.

Toplum laikleşmediği sürece demokrasi işlerlik kazanamaz. " Demokrasi hakların ve özgürlüklerin kullanılmasıyla varlığını belli eder ancak, yoksa soyut bir kavram olarak kalır." (9) Hak ve özgürlüklerin yaşama geçirilmesi demokrasi için bir zorunluluktur.

"Laikliğin geçerli olmadığı bir İslam toplumunda demokrasi rafta kalır; laik eğitimin bulunmadığı bir toplum düzeninde de inanç özgürlüğü yoktur. Ça-

ğımızın gerçekleridir bunlar. Öyle olduğu için de ülkemizde gerçek demokratlıkla laik devlet, gide-rek laik eğitim adına mücadele içiçedir; biri ötekini tamamlar.

Türkiye'nin aydınlık yarınları, işte bu mücadeleden doğacaktır." (10)

DİPNOTLAR

1. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu; Devirden Devire 3, Ankara 1976, S.36
2. 3. Server Tanınlı; Devlet ve Demokrasi (Anayasa Hukukuna giriş), İstanbul 1988 Sayfa 155)
4. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu; 12 Mart Faşizminin Felsefesi, İstanbul 1990, s. 78
5. Zeki Başar; Atatürk Çağrılmasın, İstanbul, 1987 s. 212
- 6,7. Muzaffer İlhan Erdost; Demokrasi ve Demokrasi, Ankara, s. 80
8. Niyazi Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, s. 529
9. Hasan Cemal; Cepheleşmeden Sakınmak, Cumhuriyet G., 17.11.1990 s.19
10. Server Tanınlı; Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz? İstanbul 1989, s. 92

VakıfBank'ta şimdi 7 kredi kartı 7 seçenek var...

Bu çağdaş kolaylıklardan yararlanın!

Türkiye'de ve dünyanın 163 ülkesinde, 7 milyonu aşkın işyerinde para yerine geçen, tüm alışverişlerde kullanabileceğiniz 7 kredi kartı VakıfBank'ta.

Değişik ihtiyaçlara uygun Visalar, MasterCard/Eurocardlar...
Ve Türkiye'de ilk defa, yurtdışında geçerli özel şirket kartı BusinessCard VakıfBank'ta.

İşte, VakıfBank'ın çok özel olanaklarla sunduğu 7 kredi kartı!

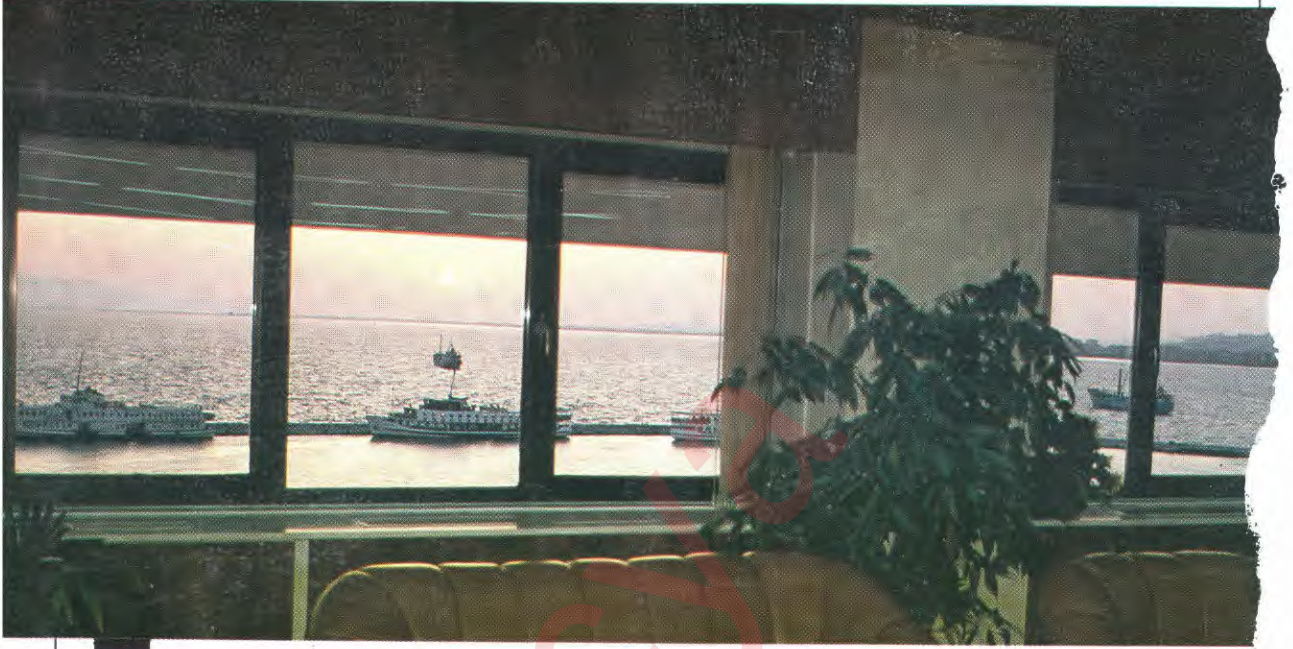
- Dünyanın en büyük seyahat kulübü IAPA ve uluslararası oto kiralama servisi Budget Rapid Action'a doğal üyelik...
Lüks otellerde ve oto kiralamada %40'a varan özel indirim.
- Yurtdışında 150.000 ABD Doları tutarında uluslararası seyahat sigortası...
Yurtiçinde yıllık 10 milyon TL tutarında yaşam sigortası.
- Yurtiçinde VakıfBank şubelerinden, hesabınız olmasa bile limitiniz dahilinde 500.000 TL nakit para çekebilme olanağı.

En yakın VakıfBank şubesine gelin.
7 kredi kartından dilediğinizi seçin...
Dilediğinizi yaşayın!

VakıfBank
Türkiye Vakıflar Bankası

İzmir'i Belki de En Güzel Gören Pencere...

Tarihi zenginlikleri... doğal güzellikleri ve Türkiye ekonomisindeki önemli yeri ile İzmir Ege'nin merkezidir. Belki de İzmir'i en güzel gören pencereye sahip Egebank, şüphesiz Türkiye'nin 60 yıllık geçmişine açılan pencereye de sahiptir.

Nesilden nesile artarak süren dinamizmi ve dış ticarete uzman yapısı ile Egebank geleceği iyi gören bankadır.

EGEBANK

“Nesilden Nesile Bankacılık”